

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural
and legal relations

Ročník XI. / Volume XI.

3/2013

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

Medzinárodné vzťahy 3/2013, ročník XI.
Journal of International Relations 3/2013, Volume XI.

Medzinárodné vzťahy

Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovak Republic
Tel.: 00421 2 6729 5471
E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

 Ľudmila LIPKOVÁ University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

 Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR University of Malaya, Malaysia
 Alexandru BURIAN Moldavian Association of International Law, Moldova
 Eva CIHELKOVÁ University of Economics in Prague, Czech Republic
 Alan V. DEARDORFF University of Michigan-Ann Arbor, USA
 FÁBIÁN Attila University of West Hungary, Hungary
 Otmar HÖLL Austrian Institute for International Politics, Austria
 Edward H. HUIJBENS University of Akureyri, Iceland
 Siti Rohaini Binti KASSIM University of Malaya, Malaysia
 LI Hsi-Mei Chinese Culture University, Taiwan
 Milan MÁRTON University of Economics in Bratislava, Slovakia
 Stanislav MRÁZ Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia
 Julija NESTERENKO Russian State University for the Humanities, Russia
 Rebecca NEUMANN University of Wisconsin-Milwaukee, USA
 Jan OSTOJ Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland
 Hakan G. SICAKKAN University of Bergen, Norway
 Karol SORBY University of Economics in Bratislava, Slovakia
 František ŠKVRNDA University of Economics in Bratislava, Slovakia
 Pavel ŠTURMA Charles University in Prague, Czech Republic
 Chong-Ko Peter TZOU Tamkang University, Taiwan
 Harun UÇAK University of Nigde, Turkey
 Olga VERETENNIKOVA Urals State University of Economics, Russia
 Jolita VVEINHARDT Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

 Martin GRANČAY University of Economics in Bratislava, Slovakia

Jazyková redaktorka / Language editor:

Slovenský jazyk / Slovak: Katarína STRELKOVÁ
Iné jazyky / other languages: bez korektúry / no language editing

Vydavateľ / Publisher: Vydavateľstvo EKONÓM, EU v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

Pôvodné vedecké články

HODNOTENIE ĽUDSKÝCH ZDROJOV NA OPTIMALIZÁCIU VNÚTROORGANIZAČNEJ KLÍMY: NÁRODNÉ SKÚSENOSTI V MEDZINÁRODNOM KONTEXTE (V ANGLICKOM JAZYKU) JOLITA VVEINHARDT, PhD – PALMIRA PAPŠIENĚ	5
---	---

NOVÝ REGIONALIZMUS A ZMENA INTEGRAČNEJ PARAGIDMY V LATINSKEJ AMERIKE PO ROZPADE BIPOLÁRNEHO USPORIADANIA SVETA ING. MARIÁN ŠABO	19
---	----

SLOBODA A NOVÁ SLOBODA VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE MGR. EVA SVITAČOVÁ, PhD.	36
--	----

Diskusie

OBCHODNÁ STRATÉGIA EURÓPSKEJ ÚNIE ALEBO AKO KONKUROVAŤ SVETU (V ANGLICKOM JAZYKU) DOC. ING. LENKA FOJTIKOVÁ, PH.D.	48
--	----

GENOCÍDA ARMÉNOV A POSTOJ VYBRANÝCH MEDZINÁRODNÝCH AKTÉROV (2. ČASŤ) PHDR. SIMONA CHUGURYAN, PHD. – PHDR. VAHRAM CHUGURYAN, PHD.	58
--	----

PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE AKO JEDEN Z HLAVNÝCH FAKTOROV EKONOMICKÉHO ROZVOJA NA ZÁPADNOM BALKÁNE ING. PETRA GABRIELOVÁ	81
---	----

Prehľad

TEÓRIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE A POSTAVENIE JEDNOTNEJ MENY ING. MICHAL DRŽKA	94
---	----

SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY RUSKO-AFGANSKÝCH VZŤAHOV DOC. PHDR. RSDR. ĽUBOMÍR ČECH, CSC.	106
---	-----

KOMPARÁCIA MODELOV RIADENIA HOSPODÁRSKEJ DIPLOMACIE NA PRÍKLADE UKRAJINY A SLOVENSKEJ REPUBLIKY ING. MYKHAYLO KUNYCHKA	124
--	-----

Recenzie

JANA LASICOVÁ A JAROSLAV UŠIAK: BEZPEČNOSŤ AKO KATEGÓRIA DOC. PHDR. FRANTIŠEK ŠKVRNDA, CSC.	149
---	-----

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	152
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV	153

Content

Original scientific papers

ASSESSMENT OF HUMAN RESOURCES IN ORDER TO OPTIMIZE THE STATE OF ORGANIZATION'S CLIMATE: NATIONAL EXPERIENCE IN INTERNATIONAL CONTEXT	
JOLITA VVEINHARDT – PALMIRA PAPSIENE	5
NEW REGIONALISM AND NEW INTEGRATION PARADIGM IN LATIN AMERICA AFTER THE FALL OF IRON CURTAIN (IN SLOVAK)	
MARIAN SABO	19
FREEDOM AND NEW FREEDOM IN THE WORLD ECONOMY (IN SLOVAK)	
EVA SVITACOVA	36

Discussions

TRADE STRATEGY OF THE EUROPEAN UNION OR HOW TO COMPETE WITH THE WORLD	
LENKA FOJTIKOVA	48
ARMENIAN GENOCIDE – THE FIRST MODERN GENOCIDE OF THE 20TH CENTURY? (PART 2) (IN SLOVAK)	
SIMONA CHUGURYAN – VAHRAM CHUGURYAN	58
FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A DETERMINANT OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE WESTERN BALKANS (IN SLOVAK)	
PETRA GABRIELOVA	81

Surveys

THEORIES OF EUROPEAN INTEGRATION AND THE STATUS OF SINGLE CURRENCY (IN SLOVAK)	
MICHAL DRZKA	94
CURRENT STATUS AND PERSPECTIVES OF RUSSIAN-AFGHAN RELATIONS (IN SLOVAK)	
LUBOMIR CECH	106
COMMERCIAL DIPLOMACY MANAGEMENT – THE CASE OF UKRAINE AND SLOVAKIA (IN SLOVAK)	
MYKHAYLO KUNYCHKA	124

Book reviews

JANA LASICOVA AND JAROSLAV USIAK: SECURITY AS A CATEGORY (IN SLOVAK)	
FRANTISEK SKVRNDA	149
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS.....	152
GUIDE FOR AUTHORS	153

PÔVODNÝ VEDECKÝ ČLÁNOK

**ASSESSMENT OF HUMAN RESOURCES IN ORDER TO OPTIMIZE
THE STATE OF ORGANIZATION'S CLIMATE: NATIONAL
EXPERIENCE IN INTERNATIONAL CONTEXT**

Jolita Vveinhardt, PhD

Palmira Papšienė

ABSTRACT

The present paper reviews peculiarities of assessment of human resources in the public sector in comparison with the private sector. Economies of developing countries face some interference creating management quality gaps from the perspective of human resource assessment and organisational climate related to it both in public and in private sectors. Non-transparent assessment of human resources has a negative impact on the climate of the organisation and its divisions. The analysis of the structure and actions of the assessment process and of the way to ensure the transparent implementation of the assessment process in order to improve the climate of the organisation is carried out. During the research, theoretical links between human resource assessment and organisational climate are established. The universal algorithm of human resource assessment optimizing the state of organisational climate is presented in the article, substantiating the practical significance of the stages chosen for the algorithm.¹

Key words: assessment of human resources, state of organisational climate, public sector, economy of developing countries

JEL: M12, M14, M19

INTRODUCTION

Assessment of human resources in the public sector gains significant attention in the developing post-Soviet states, the public sector of which could be named as transforming and looking for optimum models. Transition economies have to solve multiple tasks: improve human resource management in organisations and make it more efficient, as well as develop the management culture. In this context, human resource assessment procedures still remain the problematic sphere. The assessment

¹ Authors' contribution: Vveinhardt 80 %; Papšienė 20 %.

process is regulated in the public sector, and in the private sector organisations determine the process and separate procedures by themselves. Standardized assessment procedures are considered unnecessary bureaucracy and waste of time, except in some progressive companies. Social economic transformations that took place a few decades ago helped accumulate financial capital; however, the management culture remains a secondary concern. Economic logic and intuition are not absolute criteria, which would negate the necessity of standardized procedures. However, the managers who have come to municipal and state government institutions from the private sector, especially after the election, are inclined to depend on the attitude that was developed in business. Therefore, the development of public sector culture remains complicated. Economies of developing countries, both in public and in private sectors, have to solve relevant problems of corruption, nepotism and favouritism, which influence the management quality, especially from the perspective of assessment and organisational climate related to it. Moreover, there are a lot of negative assessments addressed to specialists of the public sector – both single individuals and the system – in the public discourse of developing societies. Disunity and stereotypical thinking of societies that are still forming, without the impartial criticism, frequently demonizes public systems and their representatives, and this has additional negative impact on the internal climate of organisations of this sector, which could be named one of the factors significantly influencing the development and expression of intellectual capital of human resources.

In comparison to other EU countries, Lithuania is a small state with a growing economy. Various political, cultural and institutional / organisational changes taking place determine the international development. As the expansion of globalization progresses, the assessment of human resources from international aspect may represent the organisation successfully. Systematic provision / publicizing of information assume the feature of internationality, which ensures even better quality of organisational performance and spread of information.

Relevance of the research. Measures employed by the European Commission encourage the creation of national qualification systems substantiated by descriptions of qualification levels (Lobanova, Chlivickas, 2009, p. 64²). It is very important for countries with transition economies to evaluate the academic theoretical and practical experience of countries solving identical and/or similar problems. Then it would be possible to create practically applicable structures assessing this experience and determining the activity. Very frequently, practitioners are offered models employed in developed Western economies that could prove inactive or inefficient, if the national socio-cultural context is not taken into consideration. Conceptuality and comprehensibility of the method are very important for management practitioners who often lack theoretical preparation.

International development ensures the cooperation in various fields, which determines the successful course and strategy of human resource assessment. This way, human resource assessment in the organisation gains not only more opportunities but also obligations while developing the international partnership.

Problem of the research. Non-transparent assessment of human resources negatively affects the climate of the organisation or its division. Therefore, the problem

² Lobanova, L. – Chlivickas, E. (2009): The assessment of competence of human resources in public sector, p. 64.

of the research is brought forward with the question: what should the assessment process structure and actions be like and how to ensure the transparent implementation of the assessment process in order for the organisational climate to become more beneficial?

Problem exploration level. Aspridis (2012) analyses the assessment of human resources in the public sector of developing European countries. Kumpikaitė (2007) characterizes the assessment of education and training of human resources and practical aspects of return of investment of this process. Vveinhardt (2007) names obstacles, which must be overcome when managing human resources in the public sector. Lobanova (2008) evaluates the features of human resource management models and possibilities to cultivate them in modern organisations in the conditions of creation of knowledge economy and knowledge society. Gižienė and Simonavičienė (2009) substantiate the methods of economic assessment of human resources and their specifics. Župerkienė and Župerka (2010) present personnel assessment process improvement recommendations, which are necessary in order to achieve more impartial assessment of employee performance. Aspridis and Kyriakou (2012) focus their attention on hotel complex systems in order to prove the importance of human resource assessment when developing the hotel personnel. Vveinhardt (2009), Žukauskas and Vveinhardt (2010) include socio-cultural contexts, linking the connections of organisation management and climate, which make extreme impact on the employee interrelations and psychological climate.

Upon analysing the academic literature of authors of developing countries, the algorithm of public sector human resource assessment process, which would consider the impact of the process on the organisational climate, was not found.

Object of the research: assessment of human resources optimizing the climate of the organisation.

The research aim: to construct the algorithm for assessing human resources, which optimizes the state of organization's climate in assessing national experience in international context.

The research objectives:

1. To theoretically relate the assessment of human resources and organization's climate.
2. To substantiate the practical importance of chosen stages for the algorithm.
3. To assess national experience in international context.

Methods of the research: algorithmization, logical generalization.

1 Links between the assessment of human resources and organisational climate

Assessment of human resources in the public sector discussion field is broad and ambiguous. The ones who sympathize with the new public management theory orient themselves towards business management models. Gižienė and Simanavičienė (2009, p. 214³) evaluate human resources from the economical perspective. However, the economical criterion is also not always directly applicable, especially when trying to measure the potential of human resources, which could manifest itself in the future in the creative processes or remain unused. Costs are the sensitive subject in the

³ Gižienė, V. – Simanavičienė, Ž. (2009): Žmogiškųjų išteklių ekonominis vertinimas, p. 214.

business practice, which sometimes tends to be absolutized. Especially in those fields of human resource development, where the financial result is not always immediately obvious. For example, Kumpikaitė (2007, p. 34⁴) emphasized that human resource training programs are usually assessed by comparing the benefit obtained from the programme to programme costs, although this is not always the correct attitude. Other principles are also difficult to apply in the public sector, especially when assessing the performance of officials in spite of the fact that in post-Soviet countries, emaciated by the corruption and nepotism, the society frequently demands radical decisions. This applies to the area of performance assessment as well. Daft (2006, p. 265⁵) calls the assessment of performance results the component part of Management by Objectives model (formulation of objectives – creation of the action plan – control – assessment). Assessment becomes the basis for rewarding for the results achieved according to the set objectives, while formulating objectives for another cycle of activity. For example, in 1996–1998, when the profit of the German company Siemens decreased by two thirds, the company has applied the mentioned model: the managers who achieved the set objectives received bonuses, and the ones who did not achieve them were fired. Performance efficiency has increased rapidly. However, it is obvious that this mechanical application of assessment creates quite a number of conflicts and has negative impact on the organisational climate. Moreover, it could be hardly applied in the public sector, not only because of the fact that it is difficult to measure the performance of public sector employees (meaning companies not controlled by the state or municipalities), but also due to the legal framework. For example, in Lithuanian public sector organisations, most cases end with the victory of officials, in spite of public opinion and demands to maximize the responsibility for performance results, as well as apply standards and sanctions used in business. This also creates tension between the society and the public sector, as well as in the public sector itself.

Lobanova (2008, p. 59⁶) emphasizes such aspects as the increase of clarity of assessment criteria, possibility to introduce the competence assessment system, specification of the conclusion of annual performance assessment, individualization of assessment conclusions, improvement of the assessment procedure (form), increase of the clarity of assessment criteria and consolidation of consequences of inaccurate and incorrect assessment (the possibility to appeal). Aspridis (2012, p. 144⁷) emphasized that assessment criteria must be clear and adapted for the assessed organisation, also they must form the new organisational culture, and the model must be flexible. The clarity, standardization and relation with the organisational culture was highlighted by Savlovschi and Robu (2011, p.720⁸). Vanagas and Tumėnas (2008, p. 65⁹) claim that when increasing the assessment efficiency, it is expedient to include more participants

⁴ Kumpikaitė, V. (2007): Human Resource Training Evaluation, p. 34.

⁵ Daft, R. L. (2006): Менеджмент, p. 265.

⁶ Lobanova, L. (2008): Žmogiškųjų išteklių vadybos modeliai kuriantis žinių ekonomikai, p. 59.

⁷ Aspridis, G. M. (2012): The Evaluation of Human Resources in Modern Public Management in the Countries of South East Europe, p. 144.

⁸ Savlovschi, I. L. – Robu, N. R. (2011): General considerations regarding the evaluation of performances of employees in a SME, p. 720.

⁹ Vanagas, R. – Tumėnas, A. (2008): Savivaldybės darbuotojų tarnybinės veiklos vertinimas veiklos valdymo kontekste, p. 65.

in the assessment process, first of all other employees from the division of the assessed employee, as well as create the performance management system, where specific tasks carried out by employees would be recorded and assessed, and division managers would be obligated to achieve system effectiveness norms established for them. However, “more” does not mean “better” when assessing the context of the climate in the assessed organisation, especially if the system is not stable, and the culture is not developed. This principle of organisation of the assessment can create tension between individuals participating in the process and officials who are being assessed. If organisational culture is unbalanced, and the climate is poor, the assessment process may impair the climate even more, create tensions among employees and encourage the origination of conflicts. Quite many scientists of developing countries relate the assessment activity with climate. Influence of the assessment system on climate was emphasized by Savlovschi and Robu (2011, p. 719¹⁰), the same was highlighted by Župerkienė and Župerka (2010, p. 185¹¹) referring to theories of many authors. Ahmed et al. (2010, p. 65¹²), who analysed the situation in Pakistan in relation to the problems of other developing countries, emphasized not only the links of assessment to climate, but also the influence on the satisfaction with work in the organisation. Climate in the organisation is the result of interrelation of members of the organisation including managers and the sum of reactions to those relations. The important criteria are safety/explicitness, relations with managers and control (Vveinhardt, 2009, p. 294¹³). Climate in the organisation significantly depends on the management culture (Žukauskas, Vveinhardt, 2010, p. 307¹⁴), which includes relations with subordinates, knowledge in management science and ability to employ management techniques in a flexible and creative manner in the practice of organisation management and when implementing assessment procedures as well.

General system of competence assessment criteria allows carrying out the monitoring of changes in competences (by employing the competence assessment methodology both during the selection process and when implementing the procedure of annual assessment) (Lobanova, Chlivickas, 2009, p. 70¹⁵). In spite of attempts to reform the public sector, the problem of impartial criteria and partiality of evaluators, as well as Weber’s bureaucracy culture problem remains, similar to other developing countries. Aspridis, who analysed public sector assessment systems of South and

¹⁰ Savlovschi, I. L. – Robu, N. R. (2011): General considerations regarding the evaluation of performances of employees in a SME, p. 719.

¹¹ Župerkienė, E. – Župerka, A. (2010): Personalo vertinimo proceso tobulinimo teoriniai aspektai, p. 185.

¹² Ahmed, A. – Hussain, I. – Ahmed, S. – Akbar, M. F. (2010): Performance Appraisals Impact on Attitudinal Outcomes and Organizational Performance, p. 65.

¹³ Vveinhardt, J. (2009): Mobingo kaip diskriminacijos darbuotojų santykiuose poveikis organizacijos klimatui, p. 294.

¹⁴ Žukauskas, P. – Vveinhardt, J. (2010): The model of managerial intervention decisions of mobbing as discrimination in employees’ relations in seeking to improve organisation climate, p. 307

¹⁵ Lobanova, L. – Chlivickas, E. (2009): The assessment of competence of human resources in public sector, p. 70.

Eastern Europe (2012, p. 145¹⁶), has emphasized that strong Weberian bureaucracy is characteristic to the public sector of former socialist countries.

Thus, summarizing the theoretical analysis of works carried out, it is possible to state that when human resource assessment systems are not optimal enough, it is impossible to expect very beneficial state of the climate in organisations of this sector.

Both under-assessed employees and those, who see how their colleagues carrying out their work inappropriately are overvalued, will always feel discontent with the existing situation. This has negative impact on employee interrelation, creates unnecessary tensions and conflicts, and impairs the psychological well-being and general climate of the organisation. Therefore, it is possible to claim that the impartial assessment procedure should not have negative impact on the organisational climate by itself. Informal assessment of employees by analysing and discussing their performance results and improvement possibilities, as well as providing support of the organisation may have positive impact on the organisational climate, i.e. improve it, decrease negative emotions and distrust in employees, and ensure the clarity and stability. And those are the constituent climate factors.

2 Human resource assessment algorithm optimizing the organisational climate

Human resource assessment algorithm optimizing the organisational climate was constructed by assessing the theoretical analysis and managerial practice of authors both in public and in private sectors. The description of the suggested instrument and the structurogram are provided below.

The process is implemented step-by-step; when carried out consistently, it drags on in time, but the procedures are inevitable in order to maintain the climate of the organisation positive or improve it, depending on the present situation.

During the human resource *assessment process discussion* (1), it is attempted to find out if the assessment was carried out previously in the organisation and the state of the climate is diagnosed. If the state of the climate is poor, the reasons, which are analysed during the discussion, are established, and the formulated conclusions supplement the assessment methodology and accompany all stages of the assessment process as documentation. The documentation is necessary in several aspects: as a methodical tool for assessor(s); for the control of assessment process and appeal. Business representatives could object to this (and they do) appealing to bureaucracy and unnecessary consumption of time and energy. However, in the assessment process, during which the psycho-emotional state of employees and safety guarantees are considered, it is necessary to ensure and communicate the actions, which induce process transparency and impartiality, and employees themselves are provided with the opportunity to influence the process of assessment. The assessment is always stressful, and this has negative impact on the emotional well-being of employees and general climate, as well as creates, in consideration of individual personal characteristics, fears and restraints disturbing not only the mechanical assessment of results, but also the individual potential, which did not manifest itself or manifested itself insufficiently due to various reasons. This would enable retaining valuable employees during the decision

¹⁶ Aspridis, G. M. (2012): The Evaluation of Human Resources in Modern Public Management in the Countries of South East Europe, p. 145.

process, foreseeing the development and creative use of their positive characteristics. This stage of the process is necessary for organisations developing the intellectual capital, although the problems of development of this potential are the topic for a separate study.

If the assessment was carried out and the climate was assessed, the human resource assessment documentation is analysed, and during this process, it is established if it corresponds to current assessment results. If requirements correspond to the current situation, the description of human resource assessment process is prepared. If requirements are unsatisfactory, it is established if the assessment methodology corresponding to current requirements is prepared. If the assessment methodology is not prepared, basically, the assessment process can be carried out, but the risk both of partial assessment and of climate impairment exists. If the assessment methodology is prepared, the planned assessment objectives, creation of assessment system, selection of the assessment method and definition of data sources are reflected.

In the assessment methodologies affected by Weberian philosophy, insufficient attention is usually focused on the climate of organisation, division or group. Two ways are possible: to follow formulated rules and norms or implement other managerial actions as well, following regulations, when carrying out the assessment procedures. This is carried out in order for psycho-emotional state of employees not to impair, but only improve.

During the next stage, the organisation of assessment must be discussed. It is analysed how the organisation of assessment was prepared; the model is created on how separate assessment procedures could be carried out, what obstacles and interferences are likely, and what decisions are made in order to eliminate them. During the human resource *assessment organisation discussion* (2), the collection of assessment information, assessment interview and assessment environment, which is a significant factor helping to obtain accurate results (by ensuring the cooperation of the assessed individual, as well as expediency and validity of assessment results) are planned. If the assessment organisation discussion is not carried out, the assessment process creates a risk that the climate of the organisation (well-being of employees, feedback, assessment and informal communication) may be negatively affected.

During the human resource *assessment discussion* (3), employee assessors are appointed and sources of information are chosen. If this stage is omitted or carried out in a formal way, it also influences psycho-emotional state of assessed individuals mechanically, the climate of the organisation is misbalanced during the assessment, and the results obtained during the assessment are questionable, they can be incomprehensive and inaccurate. First, the assessed individual, due to personal characteristics, may be unable to provide data in a comprehensive and accurate way or may try to “improve” it and affect assessors in another way. Trust and safety are the essential criteria of the assessment process.

Selection of employee assessment and information sources (4) consolidates the impeccable human resource assessment process. It is very important to discuss the selection of employee assessors and information sources. Competent employee assessors and reliable data determine the smooth assessment process. If this stage is ignored, the assessment goes on, but the climate of the organisation is negatively affected, and obtained data may be incomprehensive.

During the last stage (5) the *description of* human resource assessment *process* is prepared and human resource assessment *documents* are drawn up. This determines the efficient assessment of human resources, when problematic fields of the process are discussed and recommendations for the improvement of those fields are planned, which positively determines the possibilities of development of the positive organisational climate.

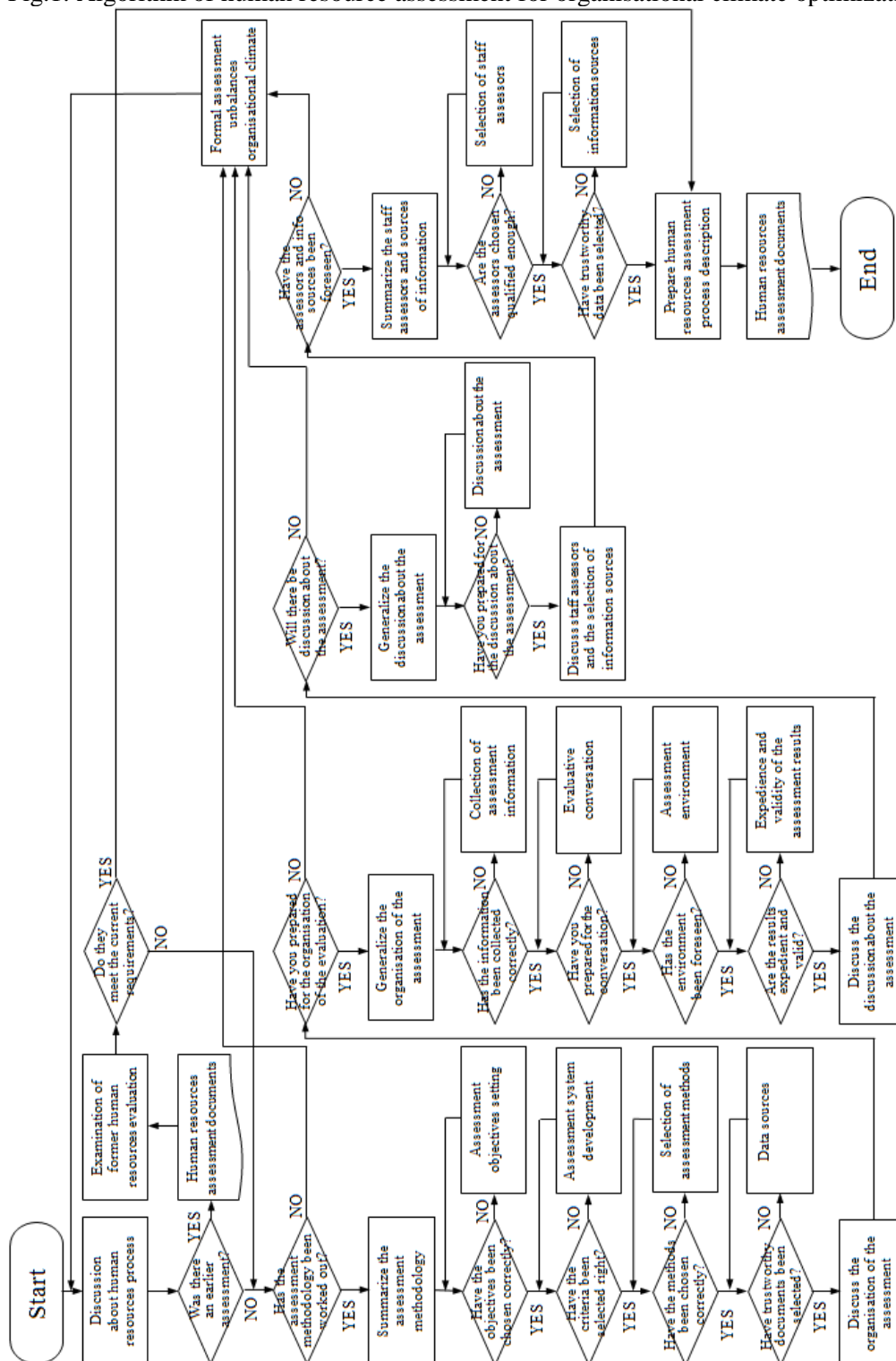
Thus, the algorithm is composed of three *discussion* stages: *discussion of human resource assessment process; discussion of the organisation of assessment; and assessment discussion*. The remaining stages determine the selection of employee assessors and information sources, as well as the preparation of description of human resource assessment process, while forming the set of human resource assessment documents. This supplements the information database of human resources of the organisation and becomes not only the proof in case of the dispute with regard to assessment results and the base for employee promotion, but also the analytical material for strategic changes in the development of human resources in the organisation and individual self-development.

The algorithm of human resource assessment carried out in order to optimize the organisational climate is presented in Figure 1.

The assessment can be carried out in a formal way, as it usually happens in public sector organisations, or in a consistent way. The concept of consistency involves the assessment of organisational climate both when beginning the assessment procedures and finishing them, as well as preparing for the next assessment.

However, this means that the assessment process becomes longer, and the danger of formalization appears when hurrying to carry out the procedures as fast as possible, therefore, the appropriate culture of the organisation and developed control and self-control mechanisms are necessary.

Fig.1: Algorithm of human resource assessment for organisational climate optimization

Source: comprised by J. Vveinhardt and P. Papšienė (2013a, 2013b).

3 What makes national experience valuable in the international context?

Most models suggested by international management science are at first sight effective and should contribute to organization's success; however, in practice it is necessary to estimate the following aspects: national tradition, culture and organization's maturity. D. G. Dimitrakopoulos and A. G. Passas (2003, p. 440¹⁷) point out that international organizations, while inducing the reforms of internal administration systems in national countries, also stimulate the assimilation of administrative systems. This process is influenced by the following factors: compulsion, imitation and normative acts. However, it is necessary to separate external and internal identity. Identified problems are not always adequately assessed by the bureaucratic apparatus both of the European Union and national countries. From the declarations the imitated (copied) systemic elements (in order to become lively) have to cover a long and complicated way for the formation of values, which the organization will declare in its culture.

Public administration is the activity characteristic to all countries and management forms; however, the structure and processes of public administration are different in various countries as they are influenced by diverse social, economical factors, specific political forces, interests and so on. (Raipa, 2002, p. 14¹⁸). Till the end of the ninth decade of the last century Lithuania as other states of Central and Eastern bloc were separated from the latest science knowledge from the countries beyond 'iron curtain'; however, in the context transformations initiated by democratic processes new models of management applied in organizations not always were a success. Especially it occurs in public sector where the gap between internationalized models and culture of organizations' management remains distinct enough. This is influenced by management traditions formed on historical and national-cultural basis, value combinations, nepotism, protectionism, corruption or, for example, the so-called 'telephone right', which is characteristic for post-Soviet countries and which denies objective principles of organizations' management (Vveinhardt, Petrauskaitė, 2013¹⁹). As V. Domarkas and R. Masionytė (2005, p. 16²⁰) state, the experience of different countries shows that globalization influences not all countries equally. Negative outcomes of the globalization most frequently become evident in the countries, in which there is not enough experience of state management, and the administrative reforms, which would contribute the expansion of the state's possibilities to use the advantages provided by the globalization, are not performed. Thus the success of any organizations' management models depends on how the people responsible for management processes and employees understand the model, i.e. how they are ready to transform their culture – otherwise the system being created will be non-functional,

¹⁷ Dimitrakopoulos, D. G. – Passas, A. G. (2003): International Organizations and Domestic Administrative Reform. Handbook of Public Administration, p. 440.

¹⁸ Raipa, A. (2002): Viešoji politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika, p. 14.

¹⁹ Vveinhardt, J. (2013): Diskriminacinis nepotizmo kontekstas: prieštaringa konotacija organizacijų valdyme, p. 65.

²⁰ Domarkas, V. – Masionytė, R. (2005): Viešojo administravimo modernizavimo galimybės globalizacijos sąlygomis, p. 16.

lifeless and unable to develop. For example, in Lithuania a lot of discussions emerge on the possibility to implement the Scandinavian model in the system of the child's rights protection, on cultural and society social competence peculiarities. Similarly mechanically implemented law on violence in the immediate surroundings, which was 'borrowed' from abroad, turned against the violence victims as the systemic approach was missing while integrating the model into the general legal system of the country. These are only few examples disclosing that the national-practice implementation of the models that succeeded in other countries requires assessing the aspects of both state law and culture and social tradition. Successful participation of countries in global processes depends on national, political, economical, social and cultural conditions the model of administrative system and administrative potential (V. Domarkas and R. Masionytė, 2005, p. 17). Thus, even though the system of employees' assessment being implemented in the national practice has been developed highly enough, the attention and time should be paid to the processes both of adaptation and preparation to make decisions, which do not guarantee fast results.

CONCLUSIONS AND DISCUSSION

Transparency and impartiality of the process of assessment of human resources in the public sector, which have become the constituent elements of systematic culture, have positive impact on the climate of the organisation, division, groups and psycho-emotional well-being of individual employees, which influences the quality of rendered public services. Although this process is not the only factor of the beneficial climate, it is possible to claim literally that it influences the psychological health of the society and general investment climate of the country.

The following attitude, which is not always correct, has entrenched itself in the consciousness of transforming societies: freedom of management in the public sector poses the absolute threat of corruption, favouritism or protectionism, and strict and overly detailed procedures, on the contrary, protect from the partiality. This is more of a problem of the public sector as a system, and of the development of culture and management culture of separate organisations, as well as gaps of purposeful development.

Human resource assessment process is cyclical, consisting of the following steps: discussion of human resource assessment process, discussion of the organisation of assessment, assessment discussion, selection of employee assessors and information sources, and preparation of the description of human resource assessment process and human resource assessment documents. The last stage is significant when preparing for the assessment, which will be carried out in the future; it allows assessing mistakes and correcting strategies.

Frequent fluctuation of political leaders after the routine municipality and parliament elections, as well as rotation of chief executive officers of institutions upon the end of their tenure or after other management changes must be taken into consideration. Collected comprehensive database on the available human resources in general and individual employees as well protects from the possible dishonest manipulation when interpersonal conflicts arise, as well as from presentation of incorrect, malevolently distorted information to the new head of the organisation or division.

Smooth and impartial assessment of human resources in the organisation is the active prevention of poor organisational climate, possible focuses of psycho-emotional tensions and conflicts. This is the inseparable constituent part of the human resource intellectual capital development system. Systematic distrust encompassing both structures of the public sector and external environment interferes with the smooth development of human resources, and implemented sector reforms do not become efficient enough, formal and non-implicated in the culture of public services.

When carrying out the human resource assessment procedure according to the presented algorithm, it is recommended not to omit a single stage. Otherwise, the negative impact on the climate of the organisation will manifest itself after the human resource assessment was carried out. At the beginning of the algorithm, when the human resource assessment discussion takes place, it was assumed that the head of the organisation has assessed the results of previous human resource assessment and its impact on the climate of the organisation positively, which provides condition to follow the former documentation prepared during the human resource assessment. In general, the competence of the chief executive officer determines the decision with regard to the course of assessment process, whether to use the former methodology or the suggested one.

Each chief executive officer, as the coordinator of activity of the organisation, reserves the right to interpret assessment process results and their impact on the climate of the organisation in accordance with his/her understanding and competence. The assessment cannot be carried out formally, it is necessary to work with people by finding out and explaining reasons and assessment results, as well as discussing how it would be possible to improve those results, for example, by using the coaching methodology.

In authors' opinion, the algorithm of assessment of human resources in the organisation is universal and can be applied both in public and in private sectors. When creating the algorithm, regulations were avoided, which are variable, depending on the reforms taking place in the public sector or internal company requirements, as well as various national traditions.

REFERENCES:

1. AHMED, A. – HUSSAIN, I. – AHMED, S. – AKBAR, M. F. (2010): Performance Appraisals Impact on Attitudinal Outcomes and Organizational Performance. In: *International Journal of Business and Management*, 2010, 5, 10, pp. 62-68.
2. ASPRIDIS, G. M. – KYRIAKOU, D. (2012): Human Resource Assessment in Hotel Units. In: *Management*, 2012, 7, 1, pp. 17-34.
3. ASPRIDIS, G. M. (2012): The Assessment of Human Resources in Modern Public Management in the Countries of South East Europe. In: *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 2012, 8, 1, pp. 136-146.
4. DAFT, R. L. (2006): *Менеджмент*. 6-е изд., Санкт Петербург: Питер, 2006. 863 p. ISBN 5-94723-014-3 : 407.07 p.
5. DIMITRAKOPOULOS, D. G. – PASSAS, A.G. (2003): International Organizations and Domestic Administrative Reform. In: *Handbook of Public Administration*. London: Sage.

6. DOMARKAS, V. – MASIONYTĖ, R. (2005): Viešojo administravimo modernizavimo galimybės globalizacijos sąlygomis. In: *Viešojo politika ir administravimas*, 2005, 11, pp. 16-25.
7. GIŽIENĖ, V. – SIMANAVIČIENĖ, Ž. (2009): Žmogiškųjų išteklių ekonominis vertinimas. In: *Economics & Management*, 2009, 14, pp. 237-245.
8. KUMPIKAITĖ, V. (2007): Human Resource Training Assessment. In: *Engineering Economics*, 2007, 5, 55, pp. 29-36.
9. LOBANOVA, L. - CHLIVICKAS, E. (2009): The assessment of competence of human resources in public sector. In: *Public Administration*, 2009, 1, 21, pp. 63-72.
10. LOBANOVA, L. (2008): The Public Sector and Social Development: New Tendencies. In: *Public Administration*, 2008, 4, 20, pp. 52-60.
11. LOBANOVA, L. (2008): Žmogiškųjų išteklių vadybos modeliai kuriantis žinių ekonomikai. In: *Current issues of business and law*, 2008, 1, pp. 37-45.
12. RAIPA, A. (2002): Viešojo politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika. In: *Viešojo politika ir administravimas*, 2002, 1, pp. 11-20.
13. SAVLOVSCHI, I. L. – ROBU, N. R. (2011): General considerations regarding the assessment of performances of employees in a SME. In: *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 2011, 20, 2, pp. 719-722.
14. VANAGAS, R. – TUMĖNAS, A. (2008): Savivaldybės darbuotojų tarnybinės veiklos vertinimas veiklos valdymo kontekste. In: *Viešojo politika ir administravimas*, 2008, 25 pp. 57-67.
15. VVEINHARDT, J. – PAPŠIENĖ, P. (2013a): Problematics of application of human resource evaluation models and methods to improve public sector performance. In: *Problems and Perspectives in Management*, 2013a, 11, 1, pp. 94–105.
16. VVEINHARDT, J. – PAPŠIENĖ, P. (2013b): The structure of human resources assessment process: conditions for criteria formation. In: *Business and Management Research*, 2013b, 2, 2, pp. 69–84.
17. VVEINHARDT, J. (2007): Žmogiškųjų išteklių valdymas šiuolaikinėje organizacijoje: viešojo sektoriaus aspektai. In: *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 2007, 3, pp. 132-144.
18. VVEINHARDT, J. (2009): Mobingo kaip diskriminacijos darbuotojų santykiuose poveikis organizacijos klimatui. In: *Business: Theory and Practice*, 2009, 10, 4, pp. 285-297.
19. VVEINHARDT, J. (2013): Diskriminacinis nepotizmo kontekstas: prieštaringa konotacija organizacijų valdyme. In: *Studijos šiuolaikinėje visuomenėje*, 2013, 4, 1, pp. 63–72.
20. ŽUKAUSKAS, P. – VVEINHARDT, J. (2010): The model of managerial intervention decisions of mobbing as discrimination in employees' relations in seeking to improve organisation climate. In: *Engineering Economics*, 2010, 21, 3, pp. 306-314.
21. ŽUPERKIENĖ, E. – ŽUPERKA, A. (2010): Personalo vertinimo proceso tobulinimo teoriniai aspektai. In: *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 2010, 20, pp. 182-191.

CONTACT

Jolita Vveinhardt, PhD
Lithuanian Sports University
Sporto Str. 6
44221 Kaunas
Lithuania
E-mail: jolitaw@gmail.com, j.vveinhardt@lkka.lt

Palmira Papšienė
Lithuanian Sports University
Sporto Str. 6
44221 Kaunas
Lithuania
E-mail: palmira.papsiene@gmail.com

PŔVODNÝ VEDECKÝ ČLÁNOK

**NOVÝ REGIONALIZMUS A ZMENA INTEGRAČNEJ PARADIGMY
V LATINSKEJ AMERIKE PO ROZPADE BIPOLÁRNEHO
USPORIADANIA SVETA**

Ing. Marián Šabo

ABSTRAKT

Integrácia mala v histórii Latinskej Ameriky vždy veľký význam. Procesy s ňou spojené sa zintenzívnili v druhej polovici 20. storočia a vyústili do troch vln regionalizmu. Tento príspevok sa zaoberá novým regionalizmom ako integračnou stratégiou zameranou na podporovanie rozvoja a zlepšenie medzinárodného postavenia Latinskej Ameriky. Nový regionalizmus sa vyznačuje multidimenzionálnym aspektom, v rámci ktorého došlo k rozšíreniu spolupráce aj do iných ako ekonomických oblastí. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa rozvíjal formou otvoreného regionalizmu, ktorý vychádzal zo zásad Washingtonského konsenzu. Na začiatku 21. storočia však bol pre mnohé nedostatky odmietnutý a nahradený postliberálnym regionalizmom, ktorý posúva latinskoamerickú integráciu kvalitatívne dopredu, no musí sa vysporiadať s mnohými komplikáciami globalizovaného sveta.

Kľúčové slová: integrácia, Latinská Amerika, nový regionalizmus, postliberálny regionalizmus, UNASUR

ABSTRACT

Integration has always played a significant role in the history of Latin America. Processes of integration intensified in the second half of the 20th century and they led to three waves of regionalism. This paper deals with new regionalism as a strategy of integration aimed at fostering development and improving the world standing of Latin America. New regionalism is characterized by a multidimensional aspect which extended the areas of cooperation beyond the realm of economics. In the nineties it took the form of open regionalism which was based on the principles of the Washington Consensus. At the beginning of the 21st century, due to its shortages, it was replaced by postliberal regionalism which made a qualitative leap in the processes of Latin American integration but which also has to deal with many complications inherent to a globalized world.

Key words: integration, Latin America, new regionalism, postliberal regionalism, UNASUR

ÚVOD

Regionálna integrácia je v Latinskej Amerike významným prostriedkom na dosiahnutie rozvojových cieľov a plnohodnotného začlenenia regiónu Latinskej Ameriky do medzinárodného spoločenstva. Po skončení studenej vojny dochádza v medzinárodnom systéme k vytváraniu multipolárneho sveta a k zintenzívneniu procesov globalizácie. Jednotlivé štáty Latinskej Ameriky nie sú schopné zaujať v tomto systéme silnejšiu pozíciu, a preto má strategický význam prehlbovanie integrácie, keďže väčší a silnejší región má väčšiu šancu presadiť svoje záujmy. Rozvíjanie multilateralizmu v Latinskej Amerike nie je len odrazom národných záujmov, racionálnych preferencií, alebo funkčných faktorov. Existuje aj latinskoamerický multilateralizmus založený na identite a hodnotách, ktoré tradične určovali politiky regiónu. V týchto sa na jednej strane spája snaha o regionálnu integráciu a na druhej strane tradičná participácia na fungovaní medzinárodných organizácií a vytváraní medzinárodného práva. Unionizmus a regionálna integrácia sú charakteristickými znakmi zahraničnej a rozvojovej politiky tohto regiónu už od dosiahnutia nezávislosti na začiatku 19. storočia. V modernej, povojnovej histórii latinskoamerickej integrácie vznikli rôzne integračné paradigmy, ktoré reflektovali politické a socioekonomické modely jednotlivých období a viedli k trom vlnám regionalizmu:

- Zatvorený regionalizmus šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia, ktorý vychádzal predovšetkým z modelu industrializácie substitúciou dovozu a ktorý sa v súčasnosti označuje aj ako tzv. starý regionalizmus.
- Otvorený regionalizmus deväťdesiatych rokov 20. storočia a začiatku prvej dekády 21. storočia, ktorý predstavuje prvú vývojovú etapu nového regionalizmu.
- Postliberálny, resp. politicko-sociálny regionalizmus súčasnosti, ktorý nahrádza neoliberálnu paradigmu Washingtonského konsenzu otvoreného regionalizmu a predstavuje druhú vývojovú etapu nového regionalizmu.

Pojmy „otvorený“ a „zatvorený“ sa vzťahujú na stupeň, do akého regionálne zoskupenia umožnia nečlenským štátom prístup na svoje trhy. Z tohto hľadiska je otvoreným regiónom taký región, ktorý nemá skoro žiadne zahraničnoobchodné obmedzenia, čo kontrastuje so zatvoreným regiónom, kde takéto obmedzenia existujú. Zatvorený regionalizmus sa v Latinskej Amerike rozvinul v šesťdesiatych rokoch 20. storočia na základe odporúčaní Hospodárskej komisie pre Latinskú Ameriku a Karibik (CEPAL) v súlade s teóriou závislosti. Stúpenci tejto politiky zastávali názor, že štáty by mali vytvoriť regionálne zoskupenia s obchodnými bariérami voči zahraničným produktom, aby tak podporili industrializáciu regiónu a zabezpečili si lokálne odbytové trhy. Tomuto systému integrácie sa však nepodarilo dosiahnuť stanovené hospodárske ciele a v osemdesiatych rokoch 20. storočia sa dostal do vážnych problémov, čím sa skončilo obdobie starého regionalizmu. Naproti tomu, otvorený regionalizmus predstavoval v deväťdesiatych rokoch 20. storočia proces, prostredníctvom ktorého sa

latinskoamerické štáty snažili dosiahnuť väčšie a aktívnejšie zapojenie do medzinárodnej obchodnej výmeny. Štáty sa v rámci neho snažili získať čo najviac z regionálnej spolupráce, no neobmedzovali sa v počte ani type zahraničných partnerov. V otvorenom regionalizme sa spája snaha o posilnenie svojej pozície prostredníctvom regionálnych zoskupení s neoliberalným modelom odstraňovania obchodných prekážok.

Cieľom predkladaného článku je analyzovať zmeny v integračných procesoch Latinskej Ameriky, ku ktorým došlo začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia v súvislosti s rozpadom bipolárneho usporiadania sveta. Hlavným objektom skúmania je paradigma nového regionalizmu, ktorá bezprostredne súvisí s týmto vývojom. Východiskom a parciálnym cieľom je komparácia nového regionalizmu s vývojom prístupu k integrácii v regióne Latinskej Ameriky v predchádzajúcich desaťročiach. Druhým parciálnym cieľom je analýza vývoja nového regionalizmu v priebehu poslednej dekády 20. storočia a prvej dekády 21. storočia a komparácia jeho dvoch vývojových prúdov, otvoreného a postliberalného regionalizmu, ktoré v tomto období vznikli.

1 Starý regionalizmus v Latinskej Amerike

Regionalizmus predstavuje komplexnú súčasť medzinárodných vzťahov, ktorá v sebe spája celý rad ekonomických a politických aspektov, ktoré sa premietajú do motívov, cieľov a postupov regionálnej integrácie¹. Regionalizmus, ako proces formovania regionálnych integračných zoskupení, sa začal prejavovať vo svete na začiatku 20. storočia. Podstatou tohto procesu bolo odstraňovanie diskriminačných prekážok obchodu medzi dvoma alebo viacerými štátmi a vytváranie prvkov spolupráce a koordinácie medzi nimi. Podľa Cihelkovej regionalizmus môžeme definovať ako takú hospodársku politiku štátu, ktorá vedie k liberalizácii vzťahov medzi dvoma alebo viacerými štátmi a prispieva tým k vytváraniu užších väzieb medzi nimi a k ich vzájomnej integrácii². Payne a Gamble definujú regionalizmus ako úsilie štátu alebo štátov o reorganizáciu daného regionálneho priestoru na základe určitých ekonomických a politických línií, pričom toto úsilie sa neustále vyvíja³.

Starý regionalizmus je spojený s obdobím studenej vojny a označuje stratégie ekonomickej integrácie, ktoré mali za cieľ prispieť k hospodárskemu rozvoju regiónu Latinskej Ameriky. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia predstavovala regionálna integrácia kľúčový prvok ekonomickej agendy regiónu. Starý regionalizmus sa rovnako vzťahuje na ekonomickú integráciu a rozvojové politiky, ktoré presadzovala CEPAL od konca päťdesiatych rokov až do hospodárskej krízy v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Tieto opatrenia sa zakladali na implementácii stratégie nahrádzania dovozu rozvíjaním národného a regionálneho priemyslu, zvyšovaním produktivity, zefektívňovaním výrobných procesov a vytváraním väčšieho regionálneho trhu.

Na základe týchto princípov vzniklo viacero subregionálnych a regionálnych zoskupení, pričom medzi najvýznamnejšie patrili Stredoamerický spoločný trh

¹ CIHELKOVÁ, E. – BLAŽEK, J. (2004): Teoretické prístupy k regionálnej integrácii, s. 1-22.

² CIHELKOVÁ, E. (2004): Nový regionalizmus: teorie a projevy ve světové ekonomice, s. 808.

³ PAYNE, A. – GAMBLE, A. (1996): Regionalism and World Order, p. 2.

(MCCA), Latinskoamerické združenie voľného obchodu (ALALC) a Andský pakt. Reálny úspech však dosiahol jedine MCCA, a to aj napriek niektorým bilaterálnym konfliktom, ako napr. v roku 1969 medzi Hondurasom a Salvádorom (tzv. futbalová vojna). MCCA prispel k výraznému zvýšeniu tempa hospodárskeho rastu a industrializácie v malých stredoamerických republikách až do krízy v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Andskému paktu sa nikdy nepodarilo výraznejšie prispieť k rozvoju intraregionálneho obchodu, čo bolo dané najmä podobnosťou štruktúry vývozu jednotlivých členských krajín a absenciou skutočného regionálneho trhu. V rámci ALALC – teda zóny voľného obchodu medzi Mexikom a Južnou Amerikou – nikdy nedošlo k dokončeniu implementácie dohôd o liberalizácii obchodu a redukcii tarifných opatrení, a preto bola v roku 1980 pretransformovaná na Latinskoamerické združenie integrácie (ALADI), ktoré malo menej ambiciózne ciele.

Do osemdesiatych rokov 20. storočia reflektovali ALALC/ALADI, MCCA a Andský pakt regionalizmus, ktorý sa prostredníctvom protekcionizmu a vysokých colných bariér voči zahraničiu, snažil podporovať industrializáciu regiónu. Pod vplyvom teórie závislosti a vzťahov medzi centrom a periferiou bola integrácia vnímaná najmä ako nástroj priemyselného rozvoja a išlo o zatvorený regionalizmus podobný európskej integrácii a jej Spoločnej poľnohospodárskej politike. Do osemdesiatych rokov 20. storočia tak latinskoamerické integračné procesy reflektovali európsku integráciu, no v úplne inom regionálnom kontexte⁴. V konečnom dôsledku všetky tieto snahy skončili v dôsledku krízy v osemdesiatych rokoch 20. storočia neúspechom, čo sa prejavilo aj na postupnej erózii starého regionalizmu v Latinskej Amerike. V súvislosti s tým došlo k tomu, že latinskoamerický regionalizmus sa rozšíril o nové oblasti spolupráce a práve tento multidimenzionálny aspekt je charakteristickým znakom integračnej paradigmy nového regionalizmu v období po rozpade bipolárneho usporiadania sveta.

2 Nový regionalizmus v Latinskej Amerike

Nový regionalizmus predstavuje integračnú paradigmu, ktorej cieľom je podporovať rozvojové aktivity a zlepšiť medzinárodné postavenie krajín Latinskej Ameriky v globalizovanom svete. Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia sa v tomto regióne začali uplatňovať princípy nového regionalizmu ako rozvojovej stratégie s cieľom zlepšiť medzinárodnú konkurencieschopnosť a koordináciu predovšetkým hospodárskych, ale aj politických opatrení medzi členskými štátmi jednotlivých regionálnych zoskupení. Bolo tomu tak predovšetkým z toho dôvodu, že v období po skončení studenej vojny došlo v medzinárodných vzťahoch k významným zmenám. Po rozpade bipolárneho usporiadania sveta strategické smerovanie svetového ekonomického a politického systému určovala triáda ekonomickej moci v rámci procesov globalizácie. Regióny ako Latinská Amerika si začali uvedomovať stúpajúcu hrozbu marginalizácie v novom usporiadaní sveta, keďže prišli o strategický význam, ktorý mali počas studenej vojny. V tomto období zároveň dochádzalo k formovaniu a prehľbovaniu integračných procesov v regiónoch s najväčším vplyvom v medzinárodných vzťahoch (napr. EÚ, NAFTA). Zároveň sa USA usilovali o uzavretie bilaterálnych dohôd s mnohými štátmi Latinskej Ameriky, hoci nevylučovali ani

⁴ GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 15.

postup na multilaterálnej úrovni, ktorý neskôr vyústil do snahy o vytvorenie Amerického pásma voľného obchodu (FTAA – malo ísť o rozšírenie NAFTA na ďalšie štáty Latinskej Ameriky).

Po skončení studenej vojny tak došlo k výraznému pokroku v integračných procesoch v regióne, čo bolo dané najmä tým, že najvyšší predstavitelia štátov Latinskej Ameriky si uvedomili, že integrácia predstavuje vhodnú stratégiu na zlepšenie medzinárodného postavenia krajín regiónu, na posilnenie ich pozície v medzinárodných organizáciách a v medzinárodných rokovaniach, ako aj na úpravu vzťahov v rámci Latinskej Ameriky. V dôsledku toho došlo k akceptovaniu integračných procesov na základe paradigmy nového regionalizmu za jeden zo základných faktorov rozvojovej agendy.

Podľa Hettneho základný rozdiel medzi starým a novým regionalizmom spočíva v nasledovných aspektoch⁵:

- kým starý regionalizmus sa vyvíjal najmä v bipolárnom, a teda relatívne stálom rozdelení sveta, nový regionalizmus sa vyvíja v multipolárnom a rapídne sa meniacom svetovom usporiadaní,
- zatiaľ čo starý regionalizmus bol prevažne budovaný zhora-nadol, nový regionalizmus predstavuje demokratickejší rozvoj regionálnej integrácie ochotný zdieľať suverenitu s cieľom lepšie sa vysporiadať so svetovými výzvami,
- kým v ekonomickej rovine bol starý regionalizmus považovaný za dovnútra zameraný a protekcionistický, nový regionalizmus je otvorenejší, a teda aj kompatibilnejší s prepojenosťou svetovej ekonomiky,
- zatiaľ čo starý regionalizmus bol výrazne špecificky orientovaný (spravidla buď na ekonomickú, alebo politicko-bezpečnostnú oblasť), nový regionalizmus je viac prepojeným, komplexným a multidimenzionálnym procesom, ktorý spravidla zlučuje politické aj ekonomické motívy a nástroje,
- kým starý regionalizmus bol vnímaný predovšetkým ako užšia spolupráca medzi skupinou vzájomne susediacich a sebe blízkych (politicky, kultúrne, a pod.) štátov, nový regionalizmus tento model mení čo do okruhu partnerských krajín (vznikajú väzby naprieč svetovou ekonomikou), ale aj čo do charakteru účastníkov (k spolupráci dochádza aj medzi celými regiónmi, skupinami krajín alebo regionálnymi integračnými zoskupeniami).

Jedným z najdôležitejších znakov nového regionalizmu v Latinskej Amerike je práve skutočnosť, že došlo k podstatnému rozšíreniu základných cieľov v porovnaní s integračnými procesmi predchádzajúcich dekád, ktoré sa zameriavali predovšetkým na ekonomický aspekt. Nový regionalizmus predstavuje širší koncept, ako tradičná ekonomická integrácia, keďže okrem klasických štyroch slobôd zahŕňa aj spoluprácu a koordináciu na politickej úrovni, vytváranie nových inštitúcií a rozširovanie oblastí spolupráce. Nový regionalizmus reagoval na procesy globalizácie a vychádzal z

⁵ HETTNE, B. (2003): The New Regionalism Revisited, p. 23-24.

predpokladu, že nie je možné izolovať obchod a ekonomiku od zvyšku spoločnosti. Téza, že sociálny rozvoj musí sprevádzať hospodársky rozvoj, aby boli integračné snaženia úspešné, sa tu dostáva do kontrastu so starým regionalizmom, ktorý bol predovšetkým vnímaný ako proces ekonomickej integrácie. Nový regionalizmus tak prispel k rozšíreniu oblastí spolupráce na zahraničnú politiku, regionálnu bezpečnosť, sociálnu oblasť, migráciu, životné prostredie a iné, hoci je potrebné poznamenať, že sa mu to podarilo v rôznej miere a hĺbke⁶.

Významným rozlišujúcim znakom starého a nového regionalizmu je aj to, kto je považovaný za relevantného aktéra v integračných procesoch. Caballero označuje starý regionalizmus za „teóriu kooperatívnej hegemonie“ a „plánované zlúčenie národných ekonomík prostredníctvom kooperácie“, kde má štát hlavné postavenie⁷. Ide o pohľad, podľa ktorého väčšia ekonomická kooperácia vedie k väčšej politickej spolupráci medzi dvomi alebo viacerými štátmi a zároveň predpokladá, že štáty sú menej náchylné spolu viesť vojnu, pokiaľ sú spolu úzko hospodársky a obchodne prepojené. Tento proces je založený na medzivládnej spolupráci. Na druhej strane nový regionalizmus chápe integračné procesy ako nástroj, prostredníctvom ktorého sa viacero integrujúcich sa aktérov snaží dostať svoje záujmy do regionálnej agendy. V prípade starého regionalizmu má dominantné postavenie národný štát, no stúpenci nového regionalizmu zastávajú názor, že neštátni aktéri ako transnacionálne korporácie, mimovládne organizácie a iné záujmové spoločenské skupiny, sa musia brať do úvahy pri analyzovaní dôvodov, prečo a ako sa regióny integrujú. Na druhej strane však princípy nového regionalizmu umožňujú národným štátom získať si silnejšie postavenie v medzinárodných vzťahoch. Toto sa dosahuje zapojením do medzinárodných interakcií prostredníctvom regionálnych zoskupení, v ktorých má štát garantované, že si zachováva rozhodujúce postavenie v kľúčových otázkach. Menšie štáty sú tak menej vystavené globálnym vplyvom vďaka tomu, že sú súčasťou regionálnych celkov a hoci samé by na medzinárodných fórach neboli schopné dostatočne efektívne presadiť svoje záujmy, na regionálnej úrovni to vedia lepšie uskutočniť. Regionálne zoskupenie sa stáva aktérom negociácií s inými svetovými mocnosťami a umožňuje tak malému štátu efektívnejšie presadzovať jeho záujmy.

Tak starý, ako aj nový regionalizmus, považujú za jeden z hlavných podnetov regionálnej integrácie zahraničných aktérov. Podľa Söderbauma starý regionalizmus vychádza z európskej integrácie a procesu formovania EÚ⁸, zatiaľ čo Gamble a Payne tvrdia, že v novom regionalizme je dôležitým faktorom hegemonistické postavenie a vplyv USA v Latinskej Amerike a že to pôsobí ako hybná sila súčasných procesov integrácie⁹. Caballero kritizuje tieto dva prístupy, pretože podľa neho ani jeden z nich nevysvetľuje historické snahy o regionálnu integráciu pred druhou svetovou vojnou¹⁰.

⁶ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

⁷ CABALLERO, J. (2007): Problematising Regional Integration in Latin America: Regional Identity and the Enmeshed State - The Central American Case.

⁸ SÖDERBAUM, F. (2004): Theories of New Regionalism, p. 1-22.

⁹ GAMBLE, A. – PAYNE, A. (2004). The World Order Approach, p. 43-63.

¹⁰ CABALLERO, J. (2007): Problematising Regional Integration in Latin America: Regional Identity and the Enmeshed State - The Central American Case.

Nový regionalizmus je charakteristický vysokou citlivosťou na externé faktory, a teda má výrazne defenzívnu povahu voči výzvam globalizácie. Model hospodárstva založený na vývoze a veľkej otvorenosti ekonomík vychádzajúci z princípov Washingtonského konsenzu predpokladá väčšiu externú zraniteľnosť prameniacu z nepredvídateľného vývoja na svetových trhoch. Pre rozvíjajúce sa štáty bolo imperatívom získať stabilný prístup na trhy rozvinutých štátov, kde však čelili pretrvávajúcemu protekcionizmu (napr. spoločná poľnohospodárska politika EÚ a obdobné protekcionistické opatrenia USA). Vo svetle tohto plnila integrácia funkciu zvyšovania medzinárodnej konkurencieschopnosti jednotlivých členských štátov, zlepšovania ich negociačnej pozície v medzinárodných rokovaniach o liberalizácii obchodu a pokiaľ by sa v týchto oblastiach nedarilo dosiahnuť dostatočný pokrok, aspoň by bolo možné sa spoľahnúť na vytvorenie, resp. rozšírenie regionálnych trhov v rámci daného integračného zoskupenia.

Nový regionalizmus si taktiež dáva za cieľ zvyšovať demokratickú legitimitu integračných procesov. Výhodiskom je predpoklad, že inštitúcie zriadené v rámci konkrétnych integračných zoskupení musia mať reprezentatívnu povahu, čo sa prejavuje vo vytváraní regionálnych parlamentov a inštitucionálnych mechanizmov konzultácií s občianskou spoločnosťou. Vo svojej podstate to predstavuje odpoveď na oslabovanie pozície národných vlád a štátnych inštitúcií pod vplyvom zintenzívňujúcich sa procesov globalizácie. Je potrebné však poznamenať, že v prípade mnohých latinskoamerických krajín má v otázke štátnej suverenity stále dominantné postavenie silný nacionalistický prvok, ktorý odmieta koncept zdieľanej suverenity mimo rámca štátu a znemožňuje efektívne rozvinutie supranacionálneho modelu integrácie.

Ďalším špecifickým znakom nového regionalizmu je, že spočiatku išlo o tzv. otvorený typ regionalizmu, čo sa prejavilo najmä v ekonomickej sfére aplikovaním zásad Washingtonského konsenzu, a to predovšetkým liberalizáciou obchodu. Otvorený regionalizmus bol charakteristický redukovaním zahraničnoobchodných prekážok a protekcionistických opatrení. V rámci otvoreného regionalizmu dochádzalo aj k podporovaniu eliminovania transakčných nákladov a iných administratívnych opatrení. Hoci otvorený regionalizmus predpokladá nízku úroveň protekcionizmu voči externému prostrediu, nevylučuje možnosť uzatvárania preferenčných dohôd vo vnútri daných integračných zoskupení. Bol tak v kontraste s predchádzajúcimi princípmi integračných procesov v Latinskej Amerike v rámci starého regionalizmu, ktoré vo svojej podstate predstavovali iba rozšírenie protekcionistických opatrení na širší región, resp. viac štátov (preto zatvorený regionalizmus)¹¹.

Nový regionalizmus, ktorý sa v Latinskej Amerike začal rozvíjať približne od roku 1990, sa 15 rokov vyvíjal pomerne stabilne, no rôznorodo. Mexiko sa v tomto období vzdialilo od ostatných krajín Latinskej Ameriky a vydalo sa na pragmatickú cestu užšej spolupráce so Severnou Amerikou podpísaním Severoamerickej dohody o voľnom obchode. Čile sa tiež držalo mimo rámca integračných procesov a zvolilo si cestu uzatvárania bilaterálnych dohôd. Ostatné krajiny sa zapojili do vytvárania regionálnych integračných zoskupení a vďaka tomu vznikli štyri dôležité samostatné

¹¹ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

zskupenia, ktoré boli determinované historickými a geografickými faktormi a vzájomnou ekonomickou interdependenciou. Krajiny Karibiku, Strednej Ameriky a Andskej oblasti oživilo existujúce integračné zskupenia a v Južnej Amerike vzniklo jedno nové. V roku 1989 sa v rámci CARICOM-u začal proces vytvorenia spoločného trhu. V období rokov 1991 a 1993 sa MCCA pretransformoval na Stredoamerický integračný systém (SICA), ktorému sa v priebehu niekoľkých rokov podarilo vytvoriť zónu voľného obchodu a výrazne prispieť k zvýšeniu intraregionálneho obchodu. Andský pakt bol v roku 1991 transformovaný s cieľom zavŕšiť snahy o vytvorenie zóny voľného obchodu a v roku 1996 bol premenovaný na Andské spoločenstvo národov (CAN). Navyše, v roku 1991 bol vytvorený MERCOSUR, ktorý si hneď pri svojom vzniku kládol za cieľ vytvoriť colnú úniu (pre prehľad aktuálneho zamerania vybraných integračných zskupení v Latinskej Amerike pozri tab. 1).¹²

Tabuľka 1: Zameranie integračných zskupení v Latinskej Amerike

<i>Názov (rok vzniku)</i>	<i>Politické konzultácie</i>	<i>Zóna voľného obchodu</i>	<i>Colná únia</i>	<i>Spoločný trh</i>	<i>Hospodárska a menová únia</i>
ALADI (1980)		x			
ALBA (2004)	x				
CAN (1996)	x	x	neúplná		
CARICOM (1973)	x	x	x	cieľ	
CELAC (2010)	x				
FTAA (1994)	x	cieľ			
MERCOSUR (1991)	x	x	neúplná	cieľ	predmet rokovaní
NAFTA (1994)		x			
OAŠ (1948)	x				
SICA (1991)	x	x	x	cieľ	predmet rokovaní
Skupina Rio (1986)	x				
UNASUR (2010)	x				

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa: GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 18.

2.1 Otvorený regionalizmus ako prvá vývojová etapa nového regionalizmu

Otvorený regionalizmus, ako nový vývojový prúd v rámci nového regionalizmu, sa rozvinul vďaka podpore CEPAL vyslovenej princípom Washingtonského konsenzu a bol tak spojený s menšou úlohou štátu v ekonomike, privatizáciou štátnych spoločností a podstatnou redukciou zahraničnoobchodných bariér v Latinskej Amerike. V rámci regionálnej integrácie postupne dochádzalo k otváraniu ekonomík členských štátov zahraničnej konkurencii a k znižovaniu

¹² SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

obchodných prekážok. Cieľom bolo vytvoriť mechanizmy, ktoré by podporili zapojenie sa do svetovej ekonomiky prostredníctvom subregionálnych dohôd o voľnom obchode a colných únií. CEPAL zastávala názor, že globalizácia, najmä vo svojom ekonomickom aspekte, predstavuje pozitívnu príležitosť a že tak regionálna integrácia môže zabezpečiť efektívne začlenenie sa do globálnej ekonomiky. Otvorený regionalizmus teda priamo podporoval procesy globalizácie¹³.

CEPAL spočiatku vychádzala z návrhu Severoamerickej dohody o voľnom obchode medzi USA, Kanadou a Mexikom, ktorá však v tom čase ešte nebola schválená a predstavovala základnú dohodu o voľnom obchode, ktorá sa nevenovala mnohým kľúčovým otázkam (pracovné právo, migrácia, životné prostredie) a nepočítala s mechanizmami politickej koordinácie. CEPAL v tom čase nerefletovala, že v prípade tejto dohody nešlo o integračné zoskupenie, ale o nástroj asymetrických vzťahov a nový prostriedok regulovania obchodu. Navyše sa CEPAL neusilovala vyvolať diskusiu o iných alternatívach k tým, ktoré presadzovali komerčné a ekonomické centrá severnej hemisféry¹⁴. Dôraz kladený v rámci otvoreného regionalizmu na čisto ekonomické formy integrácie zjednodušil realizáciu neoliberalných reforiem, ktoré sa v Latinskej Amerike realizovali v deväťdesiatych rokoch 20. storočia a v prvej polovici prvej dekády 21. storočia. Otvorený regionalizmus sa tak zameriaval výlučne na trhovú stránku integrácie a nezahŕňal návrhy na integráciu v sociálnej, politickej alebo environmentálnej oblasti.

Najvýznamnejšou latinskoamerickou organizáciou, ktorá vznikla na takýchto základoch bol MERCOSUR, ktorý v plnej miere vychádzal z modelu ekonomického neoliberalizmu. Rovnako v tomto období vznikla aj samotná Severoamerickej dohoda o voľnom obchode, ktorá bola prvým príkladom asymetrickej dohody o voľnom obchode po línii sever-juh. Otvorený regionalizmus viedol aj k reformám už existujúcich zoskupení, ako napr. CAN, CARICOM, SICA. Konečným cieľom pod vplyvom USA bolo zjednotenie všetkých týchto subregionálnych zoskupení do jedného hemisférického zoskupenia, ktoré by ich zastrešovalo – FTAA. Refletovalo to celosvetový trend obchodnej liberalizácie v tomto období v rámci procesov globalizácie¹⁵.

Praktická implementácia princípov otvoreného regionalizmu však bola vo väčšine krajín veľmi selektívna a neúplná. Výsledky otvoreného regionalizmu v Latinskej Amerike po viac ako dvadsiatich rokoch vyznievajú protirečivo. Vo všeobecnosti sa podarilo naplniť základné východiskové predpoklady vytvorenia zón voľného obchodu, pričom z nich existuje iba niekoľko málo výnimiek. Vo všetkých integračných zoskupeniach však pretrváva viacero nedostatkov, ktoré sa nedarí eliminovať a ktoré sú zväčša netarifného charakteru. V prípade vytvárania colných únií nie je pokrok dostatočný a stále existuje veľké množstvo výnimiek. Najväčší pokrok v tomto ohľade dosiahol región Strednej Ameriky, a to najmä CARICOM, kde sa spoločné clo vzťahuje na 96% sadzovníka. V prípade MERCOSUR-u je to 85% a v prípade Andského spoločenstva iba 60%¹⁶. Navyše, po mnohých problémoch a

¹³ GUDYNAS, E. (2005): "Open Regionalism" or Alternative Regional Integration?

¹⁴ GUDYNAS, E. (2005): "Open Regionalism" or Alternative Regional Integration?

¹⁵ GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 15.

¹⁶ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

oneskoreniach, sa predstavitelia štátov Andského spoločenstva dohodli, že nebudú ďalej pokračovať vo vytváraní colnej únie, pod čo sa významne podpísalo uzavretie bilaterálnych dohôd o voľnom obchode Kolumbie, Ekvádoru a Peru s USA. V oblasti vytvorenia colných únií tak môžeme konštatovať, že výsledky sú pomerne zmiešané a jedine Strednej Amerike sa podarilo naplniť stanovené ciele.

Pokiaľ za ukazovateľ úspešnosti ekonomickej integrácie berieme nárast intraregionálneho obchodu, tak z tohto hľadiska môžeme otvorený regionalizmus označiť za čiastočne úspešný, pretože objem intraregionálneho obchodu sa zvýšil a rástol rýchlejšie ako celkový zahraničný obchod v jednotlivých integračných zoskupeniach. Intraregionálny obchod sa na celkovom zahraničnom obchode síce podieľa iba 20%, no od roku 1990 došlo k päťnásobnému zvýšeniu jeho objemu¹⁷. Intraregionálny obchod sa výrazne rozvinul najmä v priemyselných výrobkoch a službách s väčšou pridanou hodnotou, zatiaľ čo export do ostatných častí sveta tvorili najmä nerastné suroviny a poľnohospodárska produkcia. No aj napriek tomu treba poznamenať, že podiel intraregionálneho obchodu na celkovom zahraničnom obchode zostáva vo väčšine štátov Latinskej Ameriky pomerne malý. Je tomu tak obzvlášť v prípade krajín MERCOSUR-u a Andského spoločenstva. Podpisuje sa pod to viacero faktorov¹⁸:

- nedostatočná komplementarita ekonomík jednotlivých členských štátov,
- nedostatky v infraštruktúre a fyzickej integrácii, čo sa prejavuje na výraznom zvýšení transportných nákladov v rámci regiónu,
- prijímanie jednostranných opatrení, ktoré sú v rozpore s komunitárnymi záujmami,
- makroekonomická nestabilita a vplyv finančných kríz,
- vplyv netarifných prekážok obchodu a
- prílišná orientácia krajín na export surovín (štáty Latinskej Ameriky v oblasti diverzifikácie exportu dosiahli iba minimálny pokrok).

V otázke harmonizácie makroekonomických politík je situácia ešte horšia. Stanovené ciele sa nedarí naplniť, najmä v dôsledku mnohých kríz, ktorými boli krajiny regiónu poznačené od polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia. V konečnom dôsledku v súčasnosti ani nebadáť politickú vôľu pokračovať v tak ambiciózných projektoch ako napr. vytváranie spoločnej menovej oblasti.

Vážnym nedostatkom, ktorý bráni hlbšiemu rozvinutiu cieľov integrácie, koordinácii politík a prijímaniu spoločných noriem, je nedostatočné inštitucionálne zriadenie vo väčšine regionálnych zoskupení. Zdrojom tohto nedostatku je nedostatočná vôľa vytvoriť supranacionálne inštitúcie a delegovať na ne dostatočné kompetencie, čo je odrazom pretrvávajúceho medzivládneho prístupu k integrácii. Absencia supranacionálnych orgánov a autonómneho právneho systému s priamym účinkom a prednosťou pred vnútroštátnym systémom práva, ako aj relatívna slabosť mechanizmov riešenia sporov, predstavujú vážnu prekážku pre účinné napĺňanie

¹⁷ CEPAL. (2012). Estadísticas e indicadores.

¹⁸ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

cieľov integrácie¹⁹. Vzťahy v rámci MERCOSUR-u upravuje viac ako 1700 právnych noriem, no aj napriek existencii Stáleho odvolacieho súdu, pretrvávajú problémy s aplikáciou práva prameniace predovšetkým z nekompatibility komunitárnych a vnútroštátnych noriem. Durán a Maldonado odhadujú, že spomedzi všetkých týchto právnych noriem bolo len niečo vyše 50% prenesených do vnútroštátneho práva a reálne aj vstúpili do platnosti²⁰.

Ďalší nedostatok otvoreného regionalizmu spočíva v jeho vnímaní vzťahov medzi štátmi, kde sa môže zdať, že tieto existujú v akomsi geopolitickom vákuu. Nezoohľadňuje regionálne konflikty, diplomatické spory, dopady na národnú bezpečnosť alebo súperenie o moc v regióne a na medzinárodnej scéne. Na základe tejto koncepcie sa môže zdať, že vzťahy medzi štátmi sa odohrávajú výlučne vo forme obchodných vzťahov a že mnohým vážnym problémom Latinskej Ameriky (pohraničné konflikty, pašovanie drog, migrácia, a iné) sa nevenuje žiadna pozornosť, alebo že budú vyriešené prostredníctvom obchodu²¹. V tomto kontexte ďalšou sférou, kde sa nedarí dosiahnuť žiadané pozitívne prínosy integrácie, je oblasť zahraničnej politiky. Jednotlivé členské štáty zväčša nie sú schopné dohodnúť sa na spoločnej pozícii a koordinovanom postupe na medzinárodných fórach. Podpisuje sa pod to nedostatok mechanizmov, ktoré by umožnili zosúladiť postoje vybraných aktérov, ale aj značná rozdrobenosť a odstredivé sily pôsobiace v rámci integračných procesov otvoreného regionalizmu. Od druhej polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia bola regionálna integrácia v Latinskej Amerike nepriaznivo ovplyvnená uzatváraním dohôd s aktérmi mimo tohto regiónu. Väčšinou to bolo dané proliferáciou obchodných vzťahov, tak bilaterálnych, interregionálnych, ako aj multilaterálnych, s USA, EÚ, ale aj s ázijskými krajinami. V niektorých prípadoch tak dochádza k rozporu a vzájomnému vylúčeniu medzi tým, čo je v týchto zmluvách dohodnuté a tým, k čomu sa vybrané štáty zaviazali v rámci integračných procesov. Vzniká tak situácia, ktorá oslabuje vnútornú kohéziu každého zoskupenia a má nepriaznivý vplyv na ich ďalší vývoj.

Rozvíjanie ekonomickej integrácie prostredníctvom bilaterálnych dohôd o voľnom obchode po línií sever-juh spôsobuje vážne problémy pre ďalší vývoj a prehlbovanie regionálnej integrácie v rámci Latinskej Ameriky. Uzatváranie obchodných dohôd s tretími štátmi vyvoláva rozpory medzi jednotlivými členskými štátmi integračných zoskupení. V konečnom dôsledku majú tieto dohody diskriminačný vplyv na intraregionálny obchod, čím znižujú ekonomické opodstatnenie regionálnej integrácie. Navyše, dohody s tretími štátmi zvyčajne pokrývajú širšie spektrum produktov a služieb a majú tiež väčšiu právnu vymožiteľnosť, ako aj skutočne záväzné právne normy a efektívnejšie mechanizmy riešenia sporov. Sprievodným javom je, že regionálne integračné zoskupenia sú tak nútené k prijímaniu noriem, ktoré sú s týmito v súlade. Pokiaľ k tomu nedochádza, dané integračné zoskupenia sa vystavujú riziku, že sa stanú irelevantnými, keďže niektoré štáty uprednostňujú vzťahy s tretími štátmi. Negatívom je, že vzhľadom na

¹⁹ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

²⁰ DURÁN, J. – MALDONADO, R. (2005). América Latina y el Caribe: La integración regional en la hore de las definiciones, pp. 27-42.

²¹ GUDYNAS, E. (2005): "Open Regionalism" or Alternative Regional Integration?

asymetrické postavenie v rokovaníach so štátmi po línii sever-juh, môže dochádzať k tomu, že dosiahnuté dohody sú výhodnejšie práve pre rozvinuté štáty. Pokiaľ sa dostatočne nezvážia dopady liberalizácie a s tým spojené náklady, môže sa to v konečnom dôsledku nepriaznivo prejaviť na výrobnú kapacitu, zamestnanosť, rastúcej chudobe, nerovnosti a sociálnom vylúčení v latinskoamerických štátoch²².

Do rámca nového regionalizmu spadá aj problematika riešenia sociálnych problémov, no ani v tejto oblasti sa v rámci otvoreného regionalizmu nepodarilo dosiahnuť výraznejší pokrok. Reálne sa teda jednotlivé integračné zoskupenia iba málo zaoberajú cieľmi a prostriedkami na riešenie sociálnej nerovnosti a rozvojovej agendy, ktoré tak zostávajú v plnej miere v kompetencii jednotlivých vlád. Je to dané tým, že väčší dôraz bol venovaný, a teda aj väčší pokrok bol dosiahnutý v oblastiach negatívnej integrácie zameranej na elimináciu prekážok voľného obchodu namiesto rozvíjania pozitívnej integrácie, ktorá by sa zameriavala na rozvíjanie spoločných politík a vytváranie inštitúcií.

2.2 Postliberálny regionalizmus ako reakcia na nedostatky otvoreného regionalizmu

Paradigma otvoreného regionalizmu vychádzajúca z Washingtonského konsenzu a otvárania sa zahraničiu začala byť prvýkrát výraznejšie spochybňovaná po argentínskej finančnej kríze v roku 2001. K vzniku novej integračnej paradigmy prispelo aj zlyhanie projektu FTAA v roku 2005 a prezidentské obdobie Lulu da Silvu v Brazílii, ktorý sa veľkou mierou zasadil za prehlbenie integračných procesov v Latinskej Amerike. V tomto období tak latinskoamerická integrácia dostala nový impulz a došlo k jej transformácii na iných základoch. Výsledkom bolo vytvorenie alternatívy k otvorenému regionalizmu v podobe tzv. postliberálneho regionalizmu, ktorý predstavuje druhú vývojovú etapu nového regionalizmu²³.

Postliberálny regionalizmus vychádza z odmietnutia princípov neoliberalizmu, na ktorých sa zakladal otvorený regionalizmus dekády deväťdesiatych rokov 20. storočia. Táto stratégia je motivovaná cieľavedomou snahou o dosiahnutie väčšej autonómnosti na medzinárodnej scéne, predovšetkým vo vzťahu k USA. Po 11. septembri 2001 vyhlásili USA „globálnu vojnu proti terorizmu“, čo sa na Latinskej Amerike prejavilo nepriamo, a to konkrétne poklesom významu tohto regiónu pre USA. Kombinácia unilateralizmu USA, ich nejasného postoja k latinskoamerickému regiónu a prikladanie dôrazu na neoliberalnú agendu v podobe obchodných dohôd, vytvorila podmienky a predpoklady na realizáciu snahy o dosiahnutie väčšej autonómnosti v medzinárodnom systéme, a to predovšetkým vo väčšine štátov Južnej Ameriky. Tým, že USA sústredili svoju pozornosť na Afganistan a Irak, vznikol politický priestor pre novú vlnu latinskoamerických regionálnych procesov, ktoré reflektovali odmietnutie hegemonizmu a tradičného intervencionizmu USA²⁴. Navyše aj zlyhanie FTAA, neúspech rokovaní z Dohá o liberalizácii obchodu v rámci WTO

²² SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

²³ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

²⁴ SERBIN, A. (2011). Regionalismo y soberanía nacional en América Latina: los nuevos desafíos, pp. 49-98.

a neskôr aj svetová finančná kríza, prispeli k rozvinutiu nového typu latinskoamerického regionalizmu, ktorý má jednoznačne politický aspekt. Hoci nejde o návrat k zatvorenému regionalizmu, povaha integrácie sa mení z výrazne ekonomického zamerania deväťdesiatych rokov 20. storočia, na politickú a rozvojovú spoluprácu²⁵. Zároveň sa tu prejavuje tendencia o dosiahnutie väčšej regionálnej autonómnosti a identity na medzinárodnej scéne, čo je však stále rámcované národnými záujmami a tradičným vnímaním štátnej suverenity, ako aj z toho vyplývajúcich obmedzení pre inštitucionálnu formu konkrétnych integračných procesov²⁶.

Orientáciu na väčšie sústredenie sa na latinskoamerické prvky v integračných procesoch dobre symbolizuje Bolívarska aliancia, ktorá vznikla ako alternatíva k FTAA a išlo o projekt ideologicky protikladný k snahám USA. ALBA odmietla tradičné dohody o voľnom obchode a namiesto nich navrhla alternatívu v podobe ľudových obchodných dohôd, ktoré sa zakladajú na komplementárnej a solidárnej obchodnej výmene zameranej na zlepšenie sociálno-ekonomickej situácie v zúčastnených krajinách.

K rozvoju postliberálneho regionalizmu prispelo aj to, že v druhej polovici prvej dekády 21. storočia sa ľavicové vlády ujali moci vo väčšine štátov Latinskej Ameriky a začali zavádzať nový socioekonomický model, ktorý sa viac zameriava na posilnenie úlohy štátu ako hlavného realizovateľa rozvoja. Mnohé vlády štátov regiónu sa inšpirovali príkladom Brazílie a Venezuely a začali podporovať väčšie štátne zásahy do ekonomiky, zavádzať opatrenia na podporu sociálneho rozvoja a pristúpili k väčšej regulácii trhov. Pozornosť sa venovala tiež odstraňovaniu asymetrií v integračných procesoch²⁷.

Postliberálny regionalizmus začína mať v integračných procesoch v Latinskej Amerike dominantné postavenie približne od roku 2005. Dva najvýznamnejšie príklady integračných zoskupení vytvorených na základe jeho princípov sú Bolívarska aliancia (ALBA) a Únia juhoamerických národov (UNASUR). Ani jedna z nich sa nepokúša definovať sa na tradičných princípoch ekonomickej integrácie, t. j. na stupňoch zóny voľného obchodu, colnej únie, alebo spoločného trhu²⁸. Hoci ALBA a UNASUR sú odlišné v cieľoch a štruktúre, majú nasledovné spoločné prvky²⁹:

- zahrnutie politického aspektu do zahraničnej politiky a do rozvojovej agendy a kladenie menšieho dôrazu na obchodnú agendu a ekonomickú liberalizáciu, ktorá mala predtým v týchto oblastiach dominantné postavenie,
- prístup k rozvojovej agende, ktorý nevychádza zo zásad Washingtonského konsenzu a odmieta neoliberalizmus, otvorený regionalizmus a jeho zameranie sa na liberalizáciu obchodu,

²⁵ GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 16.

²⁶ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

²⁷ GRATIUS, S. (2012): El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?, p. 15.

²⁸ SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas, pp. 75-106.

²⁹ SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

- návrat štátu do politiky, predovšetkým do zahraničných vzťahov a ekonomického a sociálneho rozvoja. Štátni aktéri majú silnejšie postavenie ako aktéri súkromného sektora a trhové sily modelu otvoreného regionalizmu,
- snaha o dosiahnutie väčšej autonómnosti vo vzťahu k trhovým mechanizmom v rozvojovej oblasti a vo vzťahu k zahraničnej politike USA v medzinárodných vzťahoch,
- väčší význam je pripisovaný pozitívnej integrácii, čo sa prejavuje vo vytváraní spoločných inštitúcií a politik a vo väčšej spolupráci v nekomerčných oblastiach. Indikuje to aktívnu agendu spolupráce po línii juh-juh vo vnútri regiónu Latinskej Ameriky a vznik nových mechanizmov a oblastí spolupráce v oblastiach ako energetická bezpečnosť, koordinácia makroekonomických politik, spolupráca v menovej oblasti a financovanie rozvojovej pomoci,
- snaha o odstránenie nedostatkov, ktoré znemožňujú dosiahnutie pokroku v sociálno-ekonomickom rozvoji, a to najmä v oblasti infraštruktúry, s cieľom uľahčiť cezhraničnú spoluprácu,
- venovanie väčšej pozornosti sociálnym témam a snahám o redukciu asymetrií v rozvojovej oblasti (predovšetkým redukcia chudoby a nerovnosti).

V týchto spoločných charakteristikách sa prejavuje odmietnutie neoliberálnych politik Washingtonského konsenzu, na ktorých bol založený otvorený regionalizmus predchádzajúceho obdobia. Neoliberalizmus, otvorený regionalizmus a globalizáciu mnohé štáty Latinskej Ameriky vnímajú ako prejav stálej hrozby zasahovania do vnútorných záležitostí a snáh o oslabenie národného štátu a jeho schopnosti zabezpečovať socioekonomický rozvoj. Táto kritická interpretácia regionálnej integrácie a globalizácie sa snaží o realizáciu defenzívnych multilaterálnych a regionálnych stratégií, pričom východiskom je návrat k silnému štátu a potreba vytvorenia silných regionálnych zoskupení, ktoré by boli protiváhou USA a medzinárodných finančných inštitúcií (ako napr. MMF). Regionalizmus a regionálna integrácia sa tak stávajú nástrojom suverénneho národného štátu. V tomto postliberálnom vnímaní regionalizmu teda nedochádza ku konfliktu medzi nacionalizmom a regionalizmom, ktorý už nie je v rozpore s princípom národnej suverenity. Podľa Serbina sa v regióne konštituuje nový typ nacionalizmu, ktorý sa nestavia proti regionálnym organizáciám, pretože tieto sú potrebné na zabezpečenie autonómnosti národných štátov voči externým hrozbám³⁰.

Integračné procesy v rámci postliberálneho regionalizmu si tak dávajú za cieľ zlepšiť postavenie regiónu Latinskej Ameriky na medzinárodnej scéne a predstavujú stratégiu prispôsobenia sa výzvam globalizácie³¹. Národné štáty dospeli k záveru, že v niektorých oblastiach je prospešnejšie spojiť sa a postupovať koordinovane na regionálnej úrovni. Vzhľadom na rastúcu regionálnu a globálnu interdependenciu došlo

³⁰ SERBIN, A. (2010). De despertares y anarquías de la concertación regional, pp. 6-12.

³¹ ARENAL, C. (2009): Mundialización, creciente interdependencia y globalización en las relaciones internacionales, pp. 181-268.

k prehodnoteniu niektorých národných záujmov na záujmy spoločné (pre Latinskú Ameriku, alebo jednotlivé subregióny). Agenda jednotlivých regionálnych organizácií, ktoré v tomto období vznikli, alebo boli zreformované, sa preto rozšírila o koordináciu zahraničných politík, o záležitosti regionálnej bezpečnosti, o oblasť životného prostredia, migrácie a mnohých iných tém, v ktorých existujú spoločné národné záujmy a v prípade ktorých národné inštitúcie nevedeli riešiť tieto oblasti efektívnejšie³².

ZÁVER

Vo svojich počiatočných fázach bol latinskoamerický regionalizmus chápaný ako prostriedok ochrany národných trhov členských štátov pred zahraničnou konkurenciou využívaním protekcionistických opatrení v rámci jednotlivých integračných zoskupení. Starý regionalizmus bol navyše charakteristický tým, že v ňom mal dominantné postavenie ekonomický aspekt a politický aspekt bol vyčlenený do iných organizácií, resp. dohôd.

Po skončení studenej vojny dochádza v otázke integrácie v regióne Latinskej Ameriky ku kvalitatívnej zmene. Hlavné ciele integrácie sa začínajú postupne rozširovať a zahŕňajú aj iné oblasti okrem ekonomickej, ktorá je však naďalej kľúčová. Bolo tomu tak z dôvodu zmeny v medzinárodných vzťahoch po rozpade bipolárneho sveta, ktorá sa prejavila v narastajúcej dominancii triády ekonomickej moci a predovšetkým pod vplyvom urýchlenia procesov globalizácie presadzovanej USA. Zároveň dochádza k prehĺbovaniu integrácie tak v Európe, v podobe vytvorenia Európskej únie, ako aj v Severnej Amerike, kde došlo k vytvoreniu Severoamerickej dohody o voľnom obchode. Postupne sa začal vytvárať medzinárodný systém, v ktorom boli dôležité silné regióny.

Krajiny Latinskej Ameriky si začali byť vedomé hrozby marginalizácie v novom usporiadaní sveta, keďže stratili strategický význam, ktorý mali počas studenej vojny. Ak si chceli zlepšiť svoju pozíciu a medzinárodné postavenie vo svete a zvýšiť vplyv v medzinárodných organizáciách, bolo nevyhnutné, aby doterajšie integračné procesy prehĺbili a rozšírili. Hovoríme teda o kvalitatívnej inej forme integrácie, ktorá sa zvykne označovať ako tzv. nový regionalizmus.

Nový regionalizmus sa tak odlišuje zmenou prístupu k regionálnej integrácii a existenciou nových druhov regionálnych dohôd, ktoré zahŕňajú aj iné oblasti spolupráce ako len ekonomickú. Charakteristický je rozmachom medzinárodného obchodu a investícií, oživením existujúcich a výrazným rozvojom nových integračných zoskupení. Tieto zmeny súvisia najmä s potrebou reagovať na meniace sa globálne podmienky, nové svetové politické usporiadanie a vstup nových aktérov do regionálnej integrácie. Najdôležitejšia zmena spočíva v orientácii regionalizmu navonok, t. j. smerom k zahraničnoobchodnej otvorenosti, hospodárskym reformám a zvyšovaniu medzinárodnej konkurencieschopnosti. Táto špecifická časť nového regionalizmu sa označuje ako otvorený regionalizmus, ktorý sa v regióne Latinskej Ameriky začal rozvíjať v deväťdesiatych rokoch 20. storočia odklonom od stratégie industrializácie substitúciou dovozu. Na začiatku 21. storočia sme však svedkami toho, že dochádza k odmietnutiu niektorých ekonomických východísk otvoreného regionalizmu a

³² SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. pp. 19-72.

rozvinutiu alternatívneho prístupu k integrácii v rámci nového regionalizmu v podobe postliberálneho regionalizmu.

V konečnom dôsledku tak vzniká situácia, keď niektoré krajiny regiónu stále do určitej miery zostávajú na pozíciách otvoreného regionalizmu, zatiaľ čo iné sa rozhodli pre alternatívu v podobe postliberálneho regionalizmu, ktorá im lepšie umožňuje zároveň dosahovať priaznivý ekonomický vývoj, ako aj podporovať sociálnu inklúziu a rozvoj. Vytvárajú sa tak dve centrá regionalizmu. Jedno tvoria Mexiko, štáty Strednej Ameriky a do určitej miery aj Kolumbia a Čile. Tieto štáty pripisujú väčšiu dôležitosť bilaterálnym dohodám s USA a EÚ, ktoré sú však nekompatibilné s existujúcimi integračnými zoskupeniami. Na druhej strane sa formuje centrum, ktoré sa snaží zabezpečiť si väčšiu autonómnosť v medzinárodnom systéme a najmä voči vplyvu USA v regióne. Tvoria ho predovšetkým štáty Južnej Ameriky. V tomto prípade tak dochádza k zúženiu latinskoamerického regionalizmu na oblasť Južnej Ameriky, kde sa procesy regionálnej integrácia vyvíjajú najdynamickejšie. Výsledkom týchto procesov je predovšetkým vytvorenie zoskupení UNASUR a ALBA.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ARENAL, C. (2009): Mundialización, creciente interdependencia y globalización en las relaciones internacionales. In: *Cursos de Derecho Internacional de Vitoria-Gasteiz*. España : Universidad del País Vasco, 2009. pp. 181-268. ISBN 978-84-9860-242-5.
2. CABALLERO, J. (2007): Problematizing Regional Integration in Latin America: Regional Identity and the Enmeshed State - The Central American Case. [Online.] In: *United Nations University*, 2007. [Citované 03.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.cris.unu.edu/fileadmin/workingpapers/20070411163758.W-2007-2.pdf>>.
3. CEPAL. (2012): Estadísticas e indicadores. [Online.] In: *Comisión Económica para América Latina y el Caribe*, 2012. [Citované 07.11.2012.] Dostupné na internete: <http://estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/estadisticasIndicadores.asp?idioma=e>
4. CIHELKOVÁ, E. – BLAŽEK, J. (2004): Teoretické přístupy k regionální integraci. In *Mezinárodní ekonomie*. Praha : Oeconomica, 2004. s. 1-22. ISBN 80-245-0815-X.
5. CIHELKOVÁ, E. (2004): Nový regionalismus: teorie a projevy ve světové ekonomice. In: *Politická ekonomie*, 2004, č. 6, s. 807-822.
6. DURÁN, J. – MALDONADO, R. (2005): América Latina y el Caribe: La integración regional en la hore de las definiciones. In: *CEPAL – Serie Comercio Internacional e Integración*. Santiago de Chile : CEPAL, 2005. pp. 27-42. ISBN 92-1-322836-8.
7. GAMBLE, A. – PAYNE, A. (2004): The World Order Approach. In: *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader*. UK : Palgrave Macmillan, 2004. p. 43-63. ISBN 978-1403901972.
8. GRATIUS, S. (2012): *El auge del regionalismo latinoamericano: ¿Más de lo mismo?*. Madrid : Fundación IDEAS, 2012. 36 pp. ISBN 978-84-15018-99-5.

9. GUDYNAS, E. (2005): "Open Regionalism" or Alternative Regional Integration?. [Online.] In: *International Relations Center*, 2005. [Citované 27.01.2013.] Dostupné na internete: <<http://www.integracionsur.com/americalatina/GudynasCritiqueOpenRegionalism.pdf>>
10. HETTNE, B. (2003): The New Regionalism Revisited. In: *Theories of New Regionalism*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2003. p. 22-42. ISBN 9781403901972.
11. PAYNE, A. – GAMBLE, A. (1996): *Regionalism and World Order*. London : Palgrave Macmillan, 1996. 296 p. ISBN 978-0333636848.
12. SANAHUJA, J. A. (2007): Regionalismo e integración en América Latina: balance y perspectivas. In: *Pensamiento Iberoamericano*, 2007, Vol. 1, no. 0, pp. 75-106.
13. SANAHUJA, J.A. (2012): Regionalismo post-liberal y multilateralismo en Sudamérica: El caso de UNASUR. In: *El regionalismo „post-liberal“ en América Latina y el Caribe: Nuevos actores, nuevos temas, nuevos desafíos*. Buenos Aires : Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales, 2012. pp. 19-72. ISBN 980-317-196-8.
14. SERBIN, A. (2010): De despertares y anarquías de la concertación regional. In: *Foreign Affairs Latinoamérica*, 2010, vol. 10, no. 3, pp. 6-12.
15. SERBIN, A. (2011): Regionalismo y soberanía nacional en América Latina: los nuevos desafíos. In: *América Latina y el Caribe: multilateralismo vs. soberanía. La construcción de la Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños*. Buenos Aires : Teseo, 2011. pp. 49-98. ISBN 9789871354832.
16. SÖDERBAUM, F. (2004): Introduction: Theories of New Regionalism. In: *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader*. UK : Palgrave Macmillan, 2004. p. 1-22. ISBN 978-1403901972.

KONTAKT

Ing. Marián Šabo
 Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava
 E-mail: marian.sabo@euba.sk

PÔVODNÝ VEDECKÝ ČLÁNOK

SLOBODA A NOVÁ SLOBODA VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE

Mgr. Eva Svitačová, PhD.

ABSTRAKT

Príspevok upriamuje pozornosť na to, že v období globalizácie svetového hospodárstva dochádza k redefinovaniu slobody, uvažuje sa o takzvanej novej slobode, ktorú v globalizovanom svetovom hospodárstve obhajujú najmä súčasní neoliberali. Objavujú sa pochybnosti o tom, ako chápať „novú slobodu“ vo svetovom hospodárstve a v tejto súvislosti aj do akej miery je slobodný súčasný kapitalistický spoločenský systém. Vzhľadom na to, že nová sloboda je nielen spoločným menovateľom mnohých pozitívnych premien na trhu, ale i vzniku mnohých rizík, ktoré ohrozujú štáty, individua či prírodu, možno ju pokladať za jednu z príčin vzniku globálnej krízy kapitalizmu. V snahe nájsť z nej východisko je vhodné uvažovať o niektorých limitoch, ktoré by novú slobodu obmedzovali.¹

Kľúčové slová: nová sloboda, trh, neoliberalizmus, riziká, globálna kríza kapitalizmu

ABSTRACT

The paper focuses on redefinition of freedom in the period of globalization of the world economy. It also considers concept of the so-called “new freedom”, which is defended mainly by contemporary neoliberals. There are doubts about the perception of “new freedom” in the world economy as well as about the degree of freedom of capitalistic societal system. New freedom is a common denominator of many positive changes on the market but also of many risks that threaten countries, individuals and the environment. That is why it may be considered to be one of the reasons of the development of global crisis of capitalism. In an attempt to overcome the crisis, it is advised to set some limits to restrain the new freedom.

Key words: new freedom, market, neoliberalism, risks, global crisis of capitalism

JEL: D84, D53

¹ Práca je súčasťou riešenia projektu KEGA, projekt č. 006SPU-4/2012 *Implementácia globálneho rozvojového vzdelávania do edukačného procesu na ekonomických fakultách.*

ÚVOD

Globalizácia sa považuje za novú fázu vývoja kapitalistickej spoločnosti a vďaka nej sa svetová ekonomika mení na globálnu ekonomiku. Zjednocuje svet do jedného globálneho systému a integruje krajiny a regióny do novej globálnej ekonomiky, v ktorej dochádza k vzniku globálnej economickej štruktúry, k zmenám ekonomických pravidiel ako i k zmenám v hospodárskej politike. Ako uvádza William I. Robinson, prechod od svetovej ekonomiky ku globálnej ekonomike je epochálnym posunom v dejinách svetového kapitalizmu². Podstatným rysom súčasnej epochy globalizácie je vznik globálne integrovaného produkčného a finančného systému a vzostup transnacionálneho kapitálu. Práve voľný pohyb kapitálu sa pokladá za charakteristickú črtu globálneho kapitalistického systému.

„Voľný pohyb kapitálu zahŕňa voľný pohyb vecného kapitálu, vlastníctvo produktívneho kapitálu, podnikateľských účastí súkromných, korporatívnych aj štátnych, pohyb peňažného kapitálu, cenných papierov, voľný pohyb platieb a najnovšie celý rad výnosov z obrovského množstva termínovaných kapitálových kontraktov v rozsahu aj globálnej ekonomiky.“³ Okrem komplexu legálnych transferov zahŕňa aj nelegálne globálne pohyby, a tak okrem mnohých výhod, ktoré na prvý pohľad slobodný pohyb kapitálu prináša, prináša aj nové riziká, ktoré ohrozujú tak štáty ako aj individua či prírodu. V súvislosti s nahromadením viacerých problémov a negatívnych javov v globálnej ekonomike a v spoločnostiach, ktoré sa o ňu opierajú, sa dnes uvažuje o jednom z kľúčových problémov súčasnej civilizácie – o globálnej kríze kapitalizmu. Táto kríza odráža hlavné rozpory kapitalizmu a je krízou civilizačnou, krízou samotného ľudstva. V tejto súvislosti sa vynára otázka: Je dnes kapitalistický spoločenský systém slobodný? Globalizácia kapitalistickej ekonomiky totiž vo veľkej miere sponchybnuje presvedčenia A. Smitha, M. Friedmana či F. Hayeka, o tom, že kapitalistický spoločenský systém, opierajúci sa o trhovú ekonomiku, je skutočne slobodný.

Nemožno poprieť, že fungovanie svetového hospodárstva je bez slobody nepredstaviteľné. Ale aktuálne v nej uvažujeme o takzvanej „novej slobode“, ktorá prináša mnohé výhody, no s ktorou sa zároveň spájajú aj nové problémy. Možno si napríklad položiť otázku, či okrem optimálnej alokácie kapitálových investícií, rozširovania kapitálových aktivít nad vlastné zdroje, integrácie finančných trhov na globálne konvergencie a podobne, umožňuje „nová sloboda“ spoločnostiam napredovať a zvyšovať kvalitu života ich obyvateľstva. S týmto súvisia aj ďalšie otázky. Napríklad: Čo nová sloboda vo svetovom hospodárstve so sebou prináša, s čím sa spája? A napokon aj otázka: Je nová sloboda vo svetovom hospodárstve skutočne slobodou?

1 Nová sloboda vo svetovom hospodárstve

Ako je známe, neexistuje všeobecne akceptovaný koncept economickej slobody. Jeden z hlavných prístupov, pochádzajúci z tradícií klasického liberalizmu

² Robinson, W. I. (2009): Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi, s. 29.

³ Balhar, V. (2007): Globální kapitál – základná priorita economickej globalizácie, s. 17.

a libertarianizmu zdôrazňuje slobodný trh, slobodný obchod a súkromné vlastníctvo v rámci slobodného podnikania.⁴

Ale v období globalizácie kapitalistickej ekonomiky sa koncept slobody definuje ťažšie. Napríklad autori Jorge Braga de Macedo, Joaquim Oliveira Martins a Luís Brites Pereira si kladú otázku, či sa ekonomická sloboda vzťahuje len na súkromné vlastníctvo, na determináciu cien samotnými trhovými silami, spája sa de jure a de facto s možnosťou slobodne vstupovať a opúšťať trhy, s účinným právom a oficiálnou ekonomickou reguláciou zabezpečujúcou konkurenciu? Alebo zahŕňa aj finančnú slobodu prinášajúcu konvertibilitu meny, stabilitu menovej hodnoty meny a centrálnu nezávislosť významných finančných trhov.⁵ Rovnako ťažko sa v procese globalizácie ekonomiky posudzujú výsledky, ktoré sloboda kapitálu prináša. Ako poznamenáva G. Soros, kritik globálneho kapitalistického systému, sloboda sa v globálnom hospodárstve spája najmä s voľným pohybom kapitálu, čo je aj rozlišujúca črta globálneho kapitalistického systému, avšak vývoj globálnej spoločnosti zaostáva za vývojom globálneho hospodárstva.⁶ Finančný kapitál smeruje tam, kde sú lepšie podmienky na jeho zhodnotenie, čo spôsobuje, že niektorí obyvatelia sveta sú neslobodní, a to nielen vzhľadom na diktát kvality, ceny, módy, ale napríklad i vzhľadom na vznik takzvaných pseudopotrieb. Už G. Sartori podotýkal, že trhoví systém je typom spoločenského poriadku, spontánneho poriadku a slobodného poriadku, no nemá nič spoločné so slobodou jednotlivca. Faktom totiž zostáva, že potenciál tu je, lebo trhová štruktúra „je v súzvuku“ so slobodou voľby pre každého a aj keď sú trhové transakcie slobodné, zároveň sú podmienené a „stiesnené“ nerovnosťou zdrojov.⁷ A to aj napriek rozširujúcej sa slobode pohybu kapitálu, tovaru či služieb, otváraní národných ekonomík medzinárodnému trhu, napriek zahraničným investíciám a podobne.

Sloboda je síce v období globalizácie nepopierateľnou hodnotou, a rovnako spoločným menovateľom mnohých pozitívnych premien na trhu, no zároveň je realitou, že v súčasných globalizačných procesoch dochádza k jej redefinovaniu, podobne ako dochádza k redefinovaniu takých podstatných pojmov z politickej filozofie ako napríklad demokracia, trh a politika. Ako v závere svojho príspevku konštatuje prof. M. Kwiek, globalizácia uprednostňuje neoliberalný kapitalizmus a ekonomickú racionalitu skôr než – alebo prinajmenšom nie na prvom mieste – slobodu, demokratické princípy a sociálne hodnoty. Podľa neho začíname žiť v novom svete a budeme mať dosť síl reformulovať naše pojmy slobody a demokracie tak, aby sa vzťahovali na naše nové globalizované politické, sociálne a ekonomické prostredie.⁸ V. Černík zasa poukazuje na to, že v súvislosti s krízou globálneho kapitalizmu „dochádza k určitým pojmovým redukciám, a to k redukcii pojmu rovnosti na rovnosť

⁴ Economic freedom. [citované 06.04.2013]. Dostupné na internete: <http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_freedom>. s. 1.

⁵ Macedo, J. B., Martins, J. O., Pereira, L. B. (2007): How Freedoms interact with Globalization. [citované 20.12.2012]. Dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/~pcglobal/conferences/globdem/papers/Macedo_MMP-Freedoms%20&%20Globalisation_13sept07%20v2.pdf>. s. 7.

⁶ Soros, G. (1999): Kríza globálneho kapitalizmu. Otvorená spoločnosť v ohrození, s. 113, 117.

⁷ Sartori, G. (1993): Teória demokracie, s. 409.

⁸ Kwiek, M. (2001): Freedom and Globalization. [citované 20.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.cpp.amu.edu.pl/txt/PeterLang2001.htm>>.

Ľudí pred zákonom, pojmov slobody a demokracie na pojem politickej slobody a politickej demokracie a k redukcii pojmu spravodlivosti na pojem komutatívnej a redistribučnej spravodlivosti“.⁹ Už teraz sa objavujú pochybnosti o tom, ako v globalizovanom svetovom hospodárstve správne chápať takzvanú „novú slobodu“, ktorú obhajujú najmä súčasní neoliberali. Isté je, že sa spája takmer s neobmedzeným pohybom výrobných faktorov, vďaka ktorému dochádza k reorganizovaniu vzťahov na trhu a k formovaniu spoločného trhu, jednotného trhu či „trhu bez hraníc“.¹⁰

Ako je známe, okrem vyspelých krajín sa na tomto jednotnom trhu ocitajú aj menej rozvinuté krajiny a rozvojové krajiny a v súvislosti s novou slobodou v globálnom hospodárstve viacerí kritici globalizácie poukazujú na negatívny dopad globalizácie na ľudské práva v rozvojových krajinách. Profesor Dr. Samir Naim-Ahmed vo svojom príspevku Ľudské práva a globalizácia uvádza, že ani zástancovia globalizácie nepopierajú fakt, že v niektorých regiónoch nie sú v poslednom desaťročí rešpektované ľudské práva. Tak obhajcovia ako i kritici globalizácie sa zhodujú v tom, že ľudské práva rôznym spôsobom ovplyvňuje globalizácia, a to zvlášť v „krajinách juhu“.¹¹ Namiesto sú pochybnosti o tom, či je nová sloboda vo svetovom hospodárstve „slobodou každého“. Len zdanlivo ju možno spájať so slobodným uplatňovaním ľudských práv všetkých ľudí. Značí to, že aj keď majú formálne zaručenú politickú slobodu, „slobodu OD“, ktorá sa označuje ako negatívna sloboda, neznamená to, že sú aj reálne slobodní. Politická sloboda je typickou „slobodou OD“, negatívnou slobodou, ktorá predstavuje podmienku slobody a poskytuje človeku príležitosť dosiahnuť slobodu tým, že vymedzuje oblasť, negatívnu oblasť, v ktorej človek nie je povinný spondať sa nikomu z toho, čo koná. Rozhodujúci význam negatívnej slobody pre pozitívny rozvoj liberálnych spoločností zdôrazňoval už začiatkom 20. storočia I. Berlin. Chápal ju v zmysle určitého priestoru, v ktorom sa žiadnemu človeku nebráni, aby konal podľa svojich vlastných cieľov, a súčasne priestoru, do ktorého iní ľudia nemôžu voľne zasahovať. Ale súčasne priznáva, že negatívna sloboda nie je samotná činnosť, lež príležitosť k činnosti“.¹² Podobne G. Sartori uvažuje o slobode ako „povolení“, keď niečo „smiem“. Predstavuje podmienku či povolenie, jej úlohou je vytvoriť situáciu slobody, podmienky pre slobodu, no zároveň pre jednotlivcov nemusí znamenať skutočnú slobodu. Označuje sa ako formálna sloboda či inštrumentálna sloboda, pričom jej „hlavným cieľom je vytvoriť situáciu slobody, podmienky pre slobodu“.¹³

Takéto podmienky na prvý pohľad globalizujúce sa hospodárstvo vytvára. Rozširuje možnosti pre presadzovanie ekonomických záujmov v celosvetovom meradle, pre zvyšovanie ekonomického rastu, pre rozvoj obchodu, rastúcu integráciu medzinárodných trhov, a tým aj pre uspokojovanie ľudských potrieb. Spolu so Z. Baumanom možno konštatovať, že sloboda predovšetkým znamená slobodu pohybu,

⁹ Černík, V. (2011): Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu, s. 785.

¹⁰ Pauer, J. (2006): Globalizácia, transformácia človeka a filozofia, s. 164.

¹¹ Naim-Ahmed, S. (2007): Human Rights And Globalization. [citované 05.12.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.countercurrents.org/ahmed210407.htm>>.

¹² Berlin, I. (1999): Čtyři eseje o slobodě, s. 49.

¹³ Sartori, G. (1993): Teória demokracie, s. 303.

pričom takzvané globalizujúce procesy sa prejavujú v prerozdelení privilégií a strát, bohatstva a chudoby, zdrojov a nedostatkov, moci a bezmocnosti, slobody a útlaku.¹⁴ Problém tkvie v tom, že reálne dnes nie je na svetovom trhu slobodný každý, čo značí, že každý nemôže reálne využívať možnosti, ktoré mu ponúka globalizujúci sa trh. Globalizácia nepochybne predpokladá liberalizáciu pohybu kapitálu, tovaru a osôb, a s tým spojené výhody, no problém tkvie v tom, že tieto nové možnosti nie sú všetci ľudia rovnako schopní využívať, v dôsledku čoho sú niektorí menej slobodní alebo sú neslobodní. Ako podotýka autor esejí o slobode, R. Aron, na to, aby boli ľudia skutočne slobodní, nestačí iba zákon, ktorý zaručuje jednotlivcom formálnu rovnosť. Preto rozlišuje formálnu a skutočnú slobodu, ktorá u ľudí predpokladá určité prostriedky na to, aby tieto práva uplatňovali¹⁵. Keďže to tak nie je, vďaka „novej slobode pohybu“ aj na trhu dochádza k integrácii a k teritorializácii, čiže k opätovnému rozvrstvovaniu tried, a tak k vytváraniu novej sociálno-kultúrnej hierarchie celosvetového rozsahu. Vďaka kapitálu, ktorý sa môže slobodne premiestňovať na pokojnejšie miesta, kde sú priaznivejšie podmienky na jeho rozvoj, sú dnes takzvané „mobilné elity“ alebo „globálne elity“, t. z. skupiny občanov rôznych štátov¹⁶, oveľa slobodnejšie v porovnaní s tými, ktorí zostávajú, hoci nepatrne, bezmocne zviazaní s lokalitou, často vzdialenou a bez možnosti slobodného výberu. A tak napriek tomu, že v súčasnom globalizujúcom svete dochádza k rozširovaniu priestoru slobody, k rozvíjaniu ekonomických vzťahov v celosvetovom, globálnom meradle, k rozširovaniu svetového obchodu, inovačnému podnikaniu a podobne, všetci majú len takzvanú slobodu „OD“, teda majú vytvorenú situáciu slobody, podmienky pre slobodu, no nie sú slobodní reálne či skutočne. „Nová sloboda“ nepochybne poskytuje súčasným obyvateľom planéty nové možnosti a príležitosti, no zároveň, pre mnohých táto sloboda nie je reálnou slobodou. Globalizácia síce vytvára situáciu slobody, vytvára lepšie podmienky pre slobodné aktivity v globalizujúcom sa svetovom hospodárstve, no reálne v ňom nevie zabezpečovať slobodnú realizáciu či napredovanie všetkých subjektov, a to z viacerých dôvodov. Jedným z dôvodov je ten, že lepšie podmienky a príležitosti, ktoré prináša súčasné svetové hospodárstvo, nevedia všetci reálne využívať. Ľudia vo svetovom hospodárstve sa líšia schopnosťami, vďaka ktorým sa v ňom môžu viac či menej reálne uplatňovať.

Nová sloboda v globálnej ekonomike, ktorú dávame do súvislosti s konceptom negatívnej slobody, sa stala jednou z rovín komunitaristickej kritiky liberalizmu. Podľa Ch. Taylora, ktorý je jedným z obhajcov pozitívnej slobody, takzvanej slobody „K“, negatívna sloboda predstavuje iba koncept možnosti individuálnej slobody. Za naozaj slobodného pokladá Taylor človeka až vtedy, keď slobodu skutočne uskutočňuje. Ako uvádza, v relevantnom význame slova „slobodný“, ktorý vysoko hodnotíme, pokladáme človeka za slobodného, ak koná podľa vlastných dôležitých cieľov.¹⁷ Dnes by sme mohli spresniť – ak vie podľa nich konať, a tak slobodu uplatňovať či uskutočňovať. Čistý pojem „možnosti“ Taylor vylučuje. Dnes už takto uvažujú aj niektorí súčasní liberáli. Napríklad John Dewey, liberál a spolutvorca klasického amerického pragmatizmu je presvedčený, že negatívna sloboda v zmysle odstránenia

¹⁴ Bauman, Z. (2000): Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo, s. 68.

¹⁵ Aron, R. (1992): Esej o svobodách, s. 55-113.

¹⁶ Z. Bauman ich nazval „statkármi nežijúcimi na svojom statku“.

¹⁷ Taylor, CH. (1995): Omyl negativní svobody, s. 812.

reštrikcií v rozvoji jednotlivca a vo voľnom pohybe, nie je postačujúca. Pokladá ju za „formálnu“, a zároveň požaduje „skutočnú“ slobodu, ktorú chápe ako konkrétnu schopnosť konaním realizovať svoje ciele.¹⁸ Mnohým účastníkom globálnej ekonomiky chýba táto „skutočná sloboda“, ktorá „je skôr vecou našej schopnosti robiť to či ono, pričom sa nám do cesty nestavajú prekážky, ale činy, ktoré máme uskutočniť“.¹⁹ Vzhľadom na takéto ponímania sú dnes vo svetovom hospodárstve skutočne slobodní len tí ľudia, ktorí si vedia nielen slobodne stanovovať ciele a zámery, ale disponujú aj potrebnými schopnosťami, aby mohli tieto ciele a zámery realizovať. Je zrejmé, že v informačnej ére, kde nová ekonomická realita funguje na základe jedného svetového trhu, jednej globálnej ekonomiky, vzájomne prepojenej informačnými sieťami, sa to nedarí všetkým rovnakou mierou. Čoraz väčšie šance uspieť tu majú tí aktéri, ktorí sú schopní reálne čeliť rôznym nárokom na súčasnom svetovom trhu. Nie všetci majú schopnosti potrebné na to, aby sa na tomto „trhu bez hraníc“ mohli presadzovať. Tento trh síce formálne poskytuje široké možnosti všetkým obyvateľom planéty, no vzhľadom na to, že všetci nevedia tieto možnosti využívať, nemajú na to schopnosti, nie sú reálne slobodní. Len niektoré ekonomické subjekty sú schopné v globálnom kapitalizme využívať najnovšie technológie „na pohyb veľkých súm peňazí okolo zemegule extrémnou rýchlosťou a špekulujú ďalej“.²⁰ Tí, ktorí dokážu využívať najnovšie technológie pri ekonomických transakciách, majú nielen formálnu slobodu, ale aj slobodu „K“ – reálnu slobodu – a teda sú nielen slobodní robiť nejakú „vec“ ale aj schopní ju robiť. Nie je to ľahké v tzv. novej ekonomike, ktorá je ekonomikou s modernými komunikačnými sieťami, budovaná na silných regionálnych zoskupeniach a v ktorej sa konkurencieschopnosť určuje schopnosťou transformovať informácie na poznatky a inteligenciu. Napriek tomu, že táto ekonomika sa vyznačuje inováciami a revolučnými premenami v technologických spôsoboch výroby a zakladá sa na všestrannom využívaní ľudskej tvorivosti, je dnes zrejmé, že všetci nie sú schopní rovnako využívať nové možnosti, ktoré im poskytuje. Nedisponujú totiž adekvátnymi schopnosťami, poznatkami a zručnosťami, ktorých pomocou by vedeli využívať najnovšie technológie a vedecké poznatky, a preto majú pocit neslobody. Chýba im „sloboda K“, takzvaná pozitívna sloboda, sloboda uskutočnenia či sloboda v zmysle spôsobilosti.

Okrem toho, že mnohým účastníkom globálnej ekonomiky chýbajú potrebné schopnosti, aby boli reálne slobodní, prekážkou v tom môžu byť aj nevyhovujúce spoločenské podmienky. Napríklad môžu zlyhávať „spravodlivé mechanizmy“ ktoré by mali umožňovať slobodnú realizáciu všetkým členom spoločnosti, a tiež zabezpečovať, aby vytvorené hodnoty v spoločnosti neslúžili len niektorým jej členom, ale boli na prospech všetkým. Pre mnohých obyvateľov nášho sveta, zvlášť v niektorých častiach, sú práve nevhodné spoločenské podmienky príčinou zlej kvality života. A tak nová sloboda v globálnom hospodárstve, chápaná aj ako sloboda pohybu či sloboda kapitálu, na jednej strane vedie k zvyšovaniu životnej úrovne miliónov ľudí, k zvyšovaniu ich nezávislosti, ale na druhej strane zároveň prináša zhoršenie existujúceho stavu miliónom ľudí. Neustále tak dochádza k rozširovaniu priepasti

¹⁸ Višňovský, E. (2001): Predslov: John Dewey ako pragmatický filozof a liberál, s. 34-35.

¹⁹ Taylor, CH. (1995): Omyl negativní svobody, s. 799.

²⁰ Bauman, Z. (2000): Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo, s. 69.

medzi chudobou rozvojových krajín a obrovským bohatstvom najvyspelejších krajín, čo dnes vo svetovom hospodárstve predstavuje jeden z najvypuklejších problémov.

V súčasnom svete sa môžu oslobodzovať od povinností či záväzkov iba niektorí, zatiaľ čo mnohí ďalší sú obmedzovaní miestom v globalizovanom svete a v priestoroch, ktoré sú vzdialené z dosahu lokálneho života. Možno súhlasiť s názorom, že „mobilita sa vyšplhala na popredné priečky najžiadanejších hodnôt a sloboda pohybu, tá večne nedostatková a nerovnomerne prerozdelená komodita, sa rýchlo stáva hlavným strategickým faktorom našej postmodernej doby“.²¹ Dnes uvažujeme o voľnom pohybe kapitálu, ktorý sa pokladá za štvrtú základnú slobodu vnútorného trhu²² aj o takzvanej „novej slobode kapitálu“²³, čo značí, že kapitál nie je viazaný lokálne a možno ho slobodne premiestňovať na iné miesto. Túto možnosť využívajú hlavne „mobilné elity“, ktoré majú najväčšiu slobodu pohybu, sú oslobodené od priestorovej determinácie, a teda nie sú viazané lokálne.

Mobilitu možno pokladať za hlavný stratifikačný faktor, ktorý určuje novú postmodernú polarizáciu spoločenských podmienok. Vďaka nej sú niektoré subjekty úplne a naozaj slobodné a „globálne“, kým iné sú fixované na lokalitu, donútené zotrvať na mieste, a tak sa vlastne stávajú neslobodné. „Nová exteritorialita chutí ako opojná sloboda, pričom teritorialita zvyšku chutí čoraz menej ako domáca pôda a čoraz väčšmi ako väzenie, čo je ešte ponižujúcejšie pri okázalej slobode pohybu tých druhých“.²⁴ Najvýznamnejšiu korisť víťaznej vojny o priestor získavajú totiž tí, ktorí môžu slobodne ujsť pred dôsledkami. Odvolávajú sa na Jacquesa Attaliho v *La Voie humaine*. Z. Bauman uvádza príklad, že z polovice svetového obchodu a z viac ako polovice globálnych investícií, profituje iba 22 štátov obývajúcich len 14 percent svetovej populácie, kým 49 najchudobnejších krajín obývaných 11 percentami svetovej populácie si delí iba pol percenta globálneho produktu²⁵. Aj tento príklad potvrdzuje, že nová sloboda v globálnej ekonomike nepredstavuje výhody pre každého a rovnako neprináleží všetkým obyvateľom globalizovaného sveta. Pritom sloboda kapitálu nepozná hranice ani žiadne limity. Globálny kapitál pri hľadaní výhodných zhodnocovacích podmienok nerešpektuje v niektorých prípadoch žiadne limity a v mnohých prípadoch sa zbavuje aj sociálnej zodpovednosti. Dochádza k tomu, že nová sloboda na globálnom trhu neslúži všetkým, ba niektorí o nej uvažujú ako o „zvrátenej slobode“. Takáto sloboda je podľa Z. Baumana charakteristická pre „negatívnu globalizáciu“ – čo znamená selektívna globalizácia trhu a kapitálu, kontroly a informácií, násilia a zbraní, zločinu a terorizmu, a to všetko jedným hlasom pohrdajúcim princípom teritoriálnej suverenity a nerešpektujúcim akékoľvek štátne hranice“.²⁶ Zvrátená sloboda súvisí so vznikom nových rizík súvisiacich s nastoľovaním bezpečia na „negatívne globalizovanej planéte“, v jednotlivých

²¹ Tamtiež, s. 8.

²² Uvažuje sa o štyroch slobodách: voľný pohyb ľudí, tovarov, služieb a kapitálu, ktoré boli zavedené spolu s jednotným trhom.

²³ V súvislosti s globalizáciou uvažuje o novej slobode kapitálu Z. Bauman. Pripomína mu obdobie absentizmu, kde majitelia veľkostatkov, ktorých jediným záujmom bol nadprodukt, opúšťali majetky bez ohľadu na potreby obyvateľstva.

²⁴ Bauman, Z. (2000): *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*, s. 27.

²⁵ Bauman, Z. (2008): *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*, s. 16.

²⁶ Tamtiež.

krajinách, v skupinách štátov a hlavne – ukazuje sa problém – ako toto bezpečie trvalo zaistiť. Dôvodov je viacero, no hlavným dôvodom je práve „trh bez hraníc“. Napriek tomu, že integrácia svetového trhu je ekonomicky vysoko efektívna, vzniká paradoxná situácia, keď sa samotná sloboda stáva prekážkou väčšej slobody niektorých spoločenských subjektov. Je preto namieste zapochybovať, či nová sloboda, ktorá sa na svetovom trhu spája so slobodou kapitálu a tiež so slobodou pohybu, je zároveň aj vyššou slobodou v prospech človeka. Ide totiž o slobodu takmer bez limitov. Preto sa vynára otázka: Je sloboda bez limitov vôbec slobodou?

2 Hranice slobody a sloboda bez hraníc a limitov

Kým kedysi bola dôležitým momentom formovania liberálnych názorov na slobodu človeka otázka spoločenských hraníc, vymedzujúcich slobodné konanie človeka – pričom najväčší význam mali hranice, podmienené celkom spoločnosti, to znamená politické hranice, ktoré sa vzťahovali na všetky indivíduá daného politického telesa – dnes sa situácia zmenila. Globalizácia plnenie týchto funkcií štátu vo vzťahu k ekonomike dnes čoraz výraznejšie relativizuje. Problémom je, že dochádza k odpútavaniu ekonomického priestoru od geografického priestoru štátu či k vymaňovaniu hospodárstva spod politickej kontroly. Možno tak zapochybovať, že sila ekonomických rozhodnutí je v ekonomicky slobodnej spoločnosti široko rozptýlená a alokácia zdrojov produkcie a spotreby sa utvára na základe slobodnej a otvorenej konkurencie tak, aby vo svetovom hospodárstve mohli všetci uspieť. Napriek tomu, že slobodný priestor človeka, priestor bez zasahovania, sa dnes rozširuje, problémom je i to, že požíva iba nepatrnú ochranu zo strany štátu. V porovnaní so súčasným neoliberalizmom, liberáli v minulosti dokázali rozlišovať medzi slobodou a svojvôľou a uznávali „slobodu podľa zákona“.²⁷ Klasický liberalizmus nachádzal rozdiel medzi slobodou a svojvôľou a uznával „slobodu podľa zákona“, kým súčasný neoliberalizmus ako najúčinnější variant normatívneho globalizmu²⁸ požaduje pre ľudí v „otvorenej spoločnosti“ čo najviac slobody. Ako je známe, globalizácia so sebou prináša aj postupné vymaňovanie kapitálu z priestorových bariér národného štátu, a to v dôsledku využívania nových technológií, celosvetovej reorganizácie produkcie a porušovania obmedzení, ktoré globálnemu kapitálu kladie štát. Z pohľadu neoliberalov má globalizácia odstraňovať všetky bariéry, ktoré brzdia pohyb kapitálu pri hľadaní výhodných zhodnocovacích podmienok. Pritom nie je jasné, ako chcú zabezpečiť, aby sa nielen politická, ale ani žiadna iná sloboda neredukovala na „svojvoľné“ konanie v rámci vymedzeného „prázdneho priestoru“ tak, ako sa s tým už niekde stretávame. V súčasnom svete sa totiž slobodné úsilie niektorých ekonomických subjektov dosahovať ekonomickú

²⁷ Už J. S. Mill požadoval, aby človek mal slobodu v rámci hraníc stanovených zákonom, právom a dobrom druhých ľudí (Mill, 2001, s. 93). Podľa neho sloboda človeka mala byť obmedzovaná rizikom, že uškodíme druhým a narušíme ich slobodu. J. S. Mill chápal slobodu v zmysle „nezasahovania“ a zdôvodňoval, že nezasahovanie do dobrovoľného konania človeka je vlastne formou uznania jeho politickej slobody.

²⁸ Takto ho označuje R. Safranski, ktorý praniejuje neoliberalný globalizmus ako ideológiu, legitimizujúcu nebrzdený pohyb kapitálu pri hľadaní výhodných podmienok na jeho zhodnocovanie (Safranski, 2006, s. 20-21).

prosperitu a zisk pokojne spája napríklad s nárastom chudoby v sociálne najslabších vrstvách spoločnosti ako aj v niektorých častiach planéty či s ohrozovaním človeka, prírody a pod. Sloboda sa tak pre niektorých ľudí stáva iba formálnou frárou a nie formou spoločenského života. To, že jednotlivci disponujú rôznymi schopnosťami presadzovať svoje ciele, pričom požívajú len minimálnu ochranu zo strany štátu, je jedným z faktov, ktorý potvrdzuje, že všetci nie sú v „otvorenej spoločnosti“ reálne slobodní. Atribút „otvorenosti“ síce evokuje slobodu, ale zároveň sa spája s negatívnou globalizáciou, ktorá nedokáže ľuďom v žiadnej krajine zabezpečiť slobodu, práva, ba spája sa aj s neslobodou mnohých ľudí a regiónov. Reálne tak hrozí, že svetová spoločnosť sa bude obmedzovať na spoločnosť svetového trhu, ktorá sa opiera o predstavu neohraničenej slobody, slobody bez akýchkoľvek limitov. Z. Bauman síce podotýka, že isté limity, ktoré musia rešpektovať, tam sú. Ide o limity administratívne, brániace voľnému pohybu kapitálu a peňazí, pričom dodáva: „Je ich však málo, sú vzácné a tá hŕstka, čo z nich zostala, odoláva silnému tlaku zvonka.“²⁹

Tieto limity sotva môžu zabrániť tomu, aby dôsledky slobodného pohybu tých „úspešných“ zostávali na mieste. Ako sa ukazuje, okrem týchto limitov sloboda niektorých subjektov nepozná už žiadne iné limity, čo môže slobodu ako takú ohrozovať, ba dokonca, situácia môže vyústiť do neslobody. Celá spoločnosť sa totiž premieňa na „jedno veľké trhovisko, kde sa už prestáva rozlišovať medzi dobrom a zlom, na megatrhovisko, ktoré je rozčesnuté na tých úspešných a na tých, ktorí prehrávajú, stále sa potkávajú a padajú, pre ktorých hviezdy zhasli“.³⁰ Súčasný svet je tak vystavený ranám „osudu“. Vznikajú a hromadia sa tu vážne riziká, ktoré ohrozujú ľudí, národy, spoločnosti, skupiny či regióny, pričom súvisia práve s novou slobodou. Sú negatívnym dôsledkom novej slobody, ktorá je neobmedzenou slobodou a pre mnohých sa stáva neslobodou. Dnes totiž pod pojem nová sloboda môžeme pokojne zahrnúť aj individuálnu ekonomickú slobodu neobmedzenej akumulácie kapitálu. „Vskutku, za určitých okolností sa negatívna sloboda paradoxne môže obrátiť „na „slobodu“ umrieť hladom a sloboda podnikat' sa môže zmeniť na „slobodu“ malého podnikateľa zavrieť svoj obchod pod ťarchou konkurencie obrovských kartelov.“³¹ Problémom je, že tieto riziká sa netýkajú len globálnej ekonomiky, ale znáša ich človek, aj keď nie každý rovnakou mierou.

ZÁVER

S globalizáciou sa nevyhnutne spája liberalizácia medzinárodného obchodu, vedecko-technický pokrok, rozvoj ekonomických vzťahov v celosvetovom, globálnom meradle, rozširovanie svetového obchodu, rast objemu medzinárodnej produkcie a ďalšie procesy, ktoré predpokladajú slobodu. Napriek tomu nemôžeme jednoznačne potvrdiť, že globalizácia svetového hospodárstva prináša obyvateľom súčasného sveta viac slobody. Takzvaná nová sloboda totiž so sebou prináša rozporuplné kvalitatívne zmeny. Súvisia s tým, že kapitál získal globálnu mobilitu, no tá vedie k reorganizácii produkcie v celosvetovom meradle. Rozširujúci sa priestor slobody, ktorý vzniká spolu s globalizáciou svetového hospodárstva, je predpokladom slobody jej účastníkov, tak, ako je negatívna sloboda z procedurálneho hľadiska primárnou slobodou, nakoľko je

²⁹ Bauman, Z. (2000): Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo, s. 16.

³⁰ Pauer, J. (2006): Globalizácia, transformácia človeka a filozofia, s. 164.

³¹ Blaha, L. (2006): Keď sloboda prestáva byť slobodou, s. 12.

podmienkou ostatných slobôd. Tento rozširujúci sa priestor síce predstavuje pre obyvateľov súčasného sveta novú slobodu, no zároveň to neznamená, že ide o akúsi vyššiu slobodu v morálnom zmysle, ktorá by poskytovala všetkým dostatočné podmienky pre slobodnú realizáciu a rozvoj.

Nová sloboda vo svetovom hospodárstve nepochybne so sebou prináša rozporuplné kvalitatívne zmeny. Okrem trhu bez hraníc, na ktorom sa môže kapitál pohybovať takmer bez obmedzení, okrem formovania celosvetových technicky a ekonomicky prepojených systémov, ktoré bezprostredne súvisia so zvyšovaním valorizačných účinkov ekonomických aktivít, sa s novou slobodou spájajú viaceré pochybnosti. Týkajú sa rozporov, ktoré vznikajú vďaka novej slobode na trhu, slobode pohybu, slobode bez limitov či slobode, ktorá sa označuje aj ako „zvrátená sloboda“. Táto sloboda má na svedomí nadmernú akumuláciu a celosvetovú sociálnu polarizáciu, ako aj vznik mnohých sociálnych rizík. Ide o riziká, ktoré sú vytvárané na najpokročilejšom stupni výrobných síl, riziká vytvárajúce nové medzinárodné nerovnosti či riziká, ktoré podkopávajú štruktúru národného štátu a podobne, pričom trhové využívanie takýchto rizík sa vôbec neprieči logike kapitalistického vývoja, ba pozdvihuje ju na nový stupeň.³² Konkrétne, nová sloboda v globálnom svetovom hospodárstve súvisí napríklad so vznikom globálnej ekologickej krízy. A napriek tomu, že je ťažké presne určiť jej následky „je pravdepodobné, že pustošenie Zeme povedie k prírodným a spoločenským katastrofám“.³³

Práve v dôsledku „ekonomickej slepoty voči rizikám“, či v dôsledku „ekonomickej jednookosti“³⁴, dochádza v spoločnostiach k porušovaniu ľudských práv, k vzniku a hromadeniu nových rizík, ktoré pokladáme za nechcený dôsledok novej slobody, regulovanej len zopár limitmi, ktoré v súčasnosti ekonomickým subjektom stanovuje slabý štát. Ďalším nebezpečenstvom je napríklad aj „globálna kultúra bez hraníc“, ktorú nastoľuje súčasný trh.

Z viacerých dôvodov sú namieste obavy z vyústenia celej situácie do toho, že skôr ako o slobode, sa nielen v globálnom hospodárstve a v celom globálnom kapitalistickom systéme, bude čoskoro hovoriť o neslobode. Práve novú slobodu pokladáme v tomto systéme za jednu z príčin vzniku globálnej krízy kapitalizmu. V snahe nájsť východisko z tejto krízy by bolo treba uvažovať o tom, že by mala byť sloboda obmedzovaná viacerými limitmi. Aj keď globalizácia doposiaľ prispela k odstráneniu či zredukovaniu mnohých limitov, keďže zabráňovali slobodnému pohybu trhových síl v globálnom priestore, znovu vyvstáva otázka: Či predsa len nie je treba zachovať niektoré limity, ktoré globalizácia ruší, prípadne nastoliť nejaké nové limity, ktoré by mohli zabrániť globalizácii svetového hospodárstva s morálne spornými dôsledkami nielen pre jej účastníkov, ale aj pre všetkých obyvateľov planéty, a súčasne by účinne zamedzovali vznik ďalších rizík. V záujme odstraňovať „ekonomickú slepotu voči rizikám“ treba spájať novú slobodu v globálnej ekonomike s morálnou zodpovednosťou subjektov za seba a za druhých, a v neposlednom rade aj za prírodu, nakoľko zodpovednosť za prírodu v sebe skrýva vzťah človeka k vlastným životným podmienkam. Kto by sa mal o to pričiniť? Ako poznamenáva U. Beck: „Riziká spadajú ako vedľajšie dôsledky do sféry politiky, a nie ekonomiky. To

³² Beck, U. (2011): Riziková spoločnosť, s. 29-30.

³³ Kolařský, R. (2011): Filosofický význam súčasnej ekologickej krízy, s. 22.

³⁴ Tieto označenia použil U. Beck v knihe Riziková spoločnosť.

znamená, že ekonomika nie je zodpovedná za niečo, čo vyvoláva, zatiaľ čo politika zodpovedá za niečo, nad čím nemá žiadnu kontrolu.“³⁵ Aj toto vyjadrenie istým spôsobom potvrdzuje spojitosť novej slobody v globálnej ekonomike s novou krízou kapitalizmu, a to s globálnou krízou kapitalizmu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ARON, R. (1992): *Esej o svobodách*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1992. 216 s. ISBN 80-7115-030-4.
2. BALHAR, V. (2007): Globálny kapitál – základná priorita ekonomickej globalizácie. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2007, roč. V, č. 1, s. 219-228.
3. BAUMAN, Z. (2000): *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2000. 123 s. ISBN 80-7149-335-X.
4. BAUMAN, Z. (2008): *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. 1. vyd. Praha: Akademia, 2008. 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
5. BECK, U. (2011): *Riziková společnost*. 2. vyd. Praha: SLON, 2011. 431 s. ISBN 978-80-7419-047-6.
6. BERLIN, I. (1999): *Čtyři eseje o slobodě*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999. 336 s. ISBN 80-7260-004-4.
7. BLAHA, Ľ. (2006): Keď sloboda prestáva byť slobodou. In: *SLOVO*, 2006, roč. VIII., č. 11, s. 12.
8. ČERNÍK, V. (2011): Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu. In: *Filozofia*, 2011, roč. 66, č. 8, s. 782-793.
9. KOLAŘSKÝ, R. (2011): *Filosofický význam současné ekologické krize*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 2011. 156 s. ISBN 978-80-7007-361-2.
10. KWIEK, M. (2001): *Freedom and Globalization*. [Online.] [Citované 20.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.cpp.amu.edu.pl/txt/PeterLang2001.htm>>.
11. MACEDO, J. B. – MARTINS, J. O. – PEREIRA, L. B. (2007): *How Freedoms interact with Globalization*. [Online.] [Citované 20.12.2012.] Dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/~pcglobal/conferences/globdem/papers/Macedo_MP-Freedoms%20&_%20Globalisation_13sept07%20v2.pdf>.
12. MILL, J. S. (2001): *O politickej slobode*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. 175 s. ISBN 80-7149-405-4.
13. NAIM-AHMED, S. (2007): *Human Rights And Globalization*. [Online.] [Citované 05.12.2012.] Dostupné na: <<http://www.countercurrents.org/ahmed210407.htm>>.
14. PAUER, J. (2006): Globalizácia, transformácia človeka a filozofia. In: *Filozofia v kontexte globalizujúceho sveta*. Bratislava: IRIS, 2006. s. 159-166. ISBN 80-89238-08-4.
15. ROBINSON, W. I. (2009): *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 2009. 364 s. ISBN 978-80-7007-305-6.

³⁵ Beck, U. (2011): *Riziková společnost*, s. 361.

16. SAFRANSKI, R. (2006): *Koľko globalizácie unesie človek?* Bratislava: Kalligram, 2006. 94 s. ISBN 80- 7149-858-8.
17. SARTORI, G. (1993): *Teória demokracie*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1993. 512 s. ISBN 80-7115-049-5.
18. SOROS, G. (1999): *Kríza globálneho kapitalizmu. Otvorená spoločnosť v ohrození*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 1999. 238 s. ISBN 80-7149-270-1.
19. TAYLOR, CH. (1995): Omyl negatívnej slobody. In: *Filosofický časopis*, 1995, roč. XLIII, č. 5, s. 795-827.
20. VIŠŇOVSKÝ, E. (2001): Predslov: John Dewey ako pragmatický filozof a liberál. In: DEWEY, J.: *Rekonštrukcia liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2001. s. 9-36. ISBN 80-7149-281-7.

KONTAKT

Mgr. Eva Svitačová, PhD.
Katedra spoločenských vied
Fakulta ekonomiky a manažmentu
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Trieda A. Hlinku 2
949 76 Nitra
E-mail: eva.svitacova@uniag.sk

DISKUSIA

TRADE STRATEGY OF THE EUROPEAN UNION OR HOW TO COMPETE WITH THE WORLD¹

doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D.

ABSTRACT

The European Union is the largest trading power in the world, but this position is not unchangeable and the EU, as well as other developed countries, is recording a successive decline of the share in world trade in favor of some fast growing economies. In addition, the EU needs not only exports, but also imports. In an effort to open up foreign markets for the EU's producers and exporters and to maintain the EU's leading position in world trade in the future, the European Commission creates trade strategies in which it sets out priorities for the given period. The paper discusses the changes that occurred in the territorial structure of the EU's merchandise trade in the period of 2006-2011 and shows the problem areas in which the hidden potential for the EU's trade expansion lies.

Key words: trade strategy, competitiveness, world trade, export, import, market access, public procurements

ABSTRAKT

Evropská unie (EU) je největší obchodní velmocí na světě, avšak tato pozice není neměnná a EU, stejně jako další vyspělé země, zaznamenává postupný pokles podílu na světovém obchodě ve prospěch některých rychle rostoucích ekonomik. Navíc EU potřebuje nejen vyvážet, ale i dovážet. Ve snaze zpřístupnit zahraniční trhy unijním výrobcům a vývozcům a udržet Unii na předním místě ve světovém obchodě i v budoucnu, Evropská komise vytváří obchodní strategie, v nichž stanoví priority pro dané období. Článek pojednává o změnách, které nastaly v teritoriální struktuře zahraničního obchodu EU v letech 2006-2011 v oblasti obchodu s průmyslovým zbožím a poukazuje na některé problémové oblasti, ve kterých leží skrytý potenciál pro obchodní expanzi EU.

Klíčová slova: obchodní strategie, konkurenceschopnost, světový obchod, vývoz, dovoz, tržní přístup, vládní zakázky

¹ This paper was created under the SGS project (SP2013/122) of Faculty of Economics, VSB - Technical University of Ostrava, Czech Republic.

INTRODUCTION

The general tendency in world trade shows the successive decline of the share of developed countries such as the USA, the EU and Japan in world exports and imports in the area of merchandise trade and the increase of competition from emerging market economies such as China, India, Russia and other countries. While the six member countries of the European Economic Community (EEC) had an almost 24 % share in the world merchandise exports in 1958, share of the 27-member EU reached only 16 % in 2010.² In the previous period, the member states of the EU started to move their production capacities to the third countries in order to reduce production costs. This fragmentation of production chain contributed to internationalization of production and export. Regional and global supply chains have contributed to the increase of the EU exports as well as imports because many semi-finished products have to be imported to the EU from the third countries. Consequently the share of the EU's imports in the EU's exports has increased by more than 60 % since 1995 and has reached 13 %.³ On the whole, these changes contributed to engagement of more countries into the world trade and growth of competition. The EU and its leaders started finding ways how to face these changes and how to keep the EU in the leading position in world trade in the future. However, the former EU Trade Commissioner Peter Mandelson stated: „*It is not that we were building a wall against globalization, but it is about finding a way to engage in globalization*“.⁴

The European Commission published a dynamic analysis that was focused on the position of the EU in world trade. This analysis confirmed that the decline of the EU's share in world exports was the logical result of the increasing number of exporters, but specific factors such as sectorial orientation of exports, trade efficiency and geographical polarization of external trade also played some importance. Nevertheless, a quarter of the EU's share in the decline in the world market could be explained by its geographical orientation of trade.⁵ In other words, the EU's exports were strong in countries where the demand was static, but the position of the EU on the markets of the most advanced fast-growing emerging economies like Brazil, Russia, South Africa and other countries was weaker in comparison with the position of the USA and Japan.

In order to ensure access to the markets of third countries for the EU's producers and exporters in merchandise trade as well as in trade with commercial services, the European Commission introduced a new trade strategy of the EU for the

² Eurostat (2011): External and intra-EU trade. A statistical yearbook. Data 1958-2010. See <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-GI-11-001>

³ European Commission (2012): Commission Staff Working Document. External sources of growth. Progress report on EU trade and investment relationship with key economic partners. See <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/july/tradoc_149807.pdf>

⁴ Mandelson, P. (2007). Mandelson makes the case for a renewed EU in the European Union in the Global Age. See <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/march/tradoc_133799.pdf>

⁵ European Commission (2004). Trade and Competitiveness.

period of 2006-2010. The strategy got the name *Global Europe: Competing in the World*. It was based on the idea of free trade and the support of multilateral as well as regional trade liberalization. The main attention of the strategy in the frame of multilateral trade liberalization provided through the World Trade Organization (WTO) focused on successful completion of the Doha Development Round. On the bilateral or regional level, the strategy focused on negotiations with South Korea, Russia and China and other countries. However, most of these negotiations have not been finished yet and they continue until now. Other priority areas of the strategy were intellectual property rights and the revision of trade defense instruments. These issues have also remained the topics of the current negotiations.

The paper aims to show changes in the geographical direction of the EU trade in the period of 2006-2011 and to outline some interesting issues that are included in the new EU trade strategy for the period of 2011-2020. The territorial analysis focuses on merchandise trade only. Its share in the total EU trade (including trade in commercial services) was approximately 75 % in 2011.⁶

1 Changes in the geographical direction of the EU external trade

Analysis of the territorial structure of the EU's merchandise trade in the period 2006-2011 provided some interesting results. At first glance, it may seem that the changes were not so significant because the first two positions in the list of the EU's main trade partners remained unchanged. But the reality is different. While trade exchange between the EU and the USA was on a similar level both in 2011 and in 2006, a significant growth of the EU's trade was recorded with India (by 69 %), China (by 66 %), Brazil (by 64 %) and Russia (by 47 %). These trends can be observed in Table 1.

Table 1: The main trade partners of the EU in merchandise trade in 2006-2011 (billion EUR)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
USA	444,7	433,3	427,1	355,3	412,7	444,8
China	258,7	304,4	326,1	296,5	395,8	428,3
Russia	213,2	234,1	283,0	183,3	246,2	306,8
Switzerland	159,5	169,3	177,7	162,0	188,4	212,9
Norway	117,7	120,1	139,6	106,2	121,3	140,0
Turkey	91,8	99,7	100,1	80,3	103,6	120,3
Japan	122,3	122,1	117,2	93,0	109,6	116,4
India	47,1	55,8	60,8	52,9	68,0	79,7
Brazil	44,9	53,8	61,9	47,0	63,9	73,5
South Korea	63,7	66,1	65,1	53,9	67,1	68,5

Source: Eurostat (2013). Extra-EU27 trade, by product group.

⁶ Fojtková, L. et al. (2013). Postavení Evropské unie v podmínkách globalizované světové ekonomiky, p. 147.

Another interesting result is that the EU's imports from China increased by one half, but the EU's exports to China grew by 113 % (see Table 2 and Table 3). In 2011, the EU also exported 1.7 times more goods to India and 1.5 times more goods to Russia than it was able to export to these markets in 2006. The EU recorded a significant growth of merchandise imports not only from China, but also from India (by 74 %), Russia and Brazil. The latter two countries exported to the EU market 1.4 times more goods in 2011 than in 2006. Overall, while the EU's trade exchange with traditional trade partners like the USA and Japan remained on a similar or lower level in 2011 in comparison with 2006, the situation in the fast growing markets of BRIC (Brazil, Russia, India and China) was different and the EU recorded an increase in imports and exports with these countries.

Table 2: The main import partners of the EU in merchandise trade in 2006-2011 (billion EUR)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
China	194,9	232,6	247,9	214,1	282,5	292,1
Russia	140,9	145,0	178,1	117,7	160,1	198,3
USA	175,6	174,1	179,5	151,9	170,4	184,2
Norway	79,2	76,6	95,9	68,8	79,4	93,4
Switzerland	71,7	76,7	79,9	73,6	83,2	91,2
Japan	77,5	78,4	75,0	57,1	65,8	67,4
Turkey	41,7	47,0	46,0	36,2	42,3	47,6
India	22,6	26,6	29,5	25,4	33,2	39,3
Brazil	27,2	32,5	35,6	25,5	32,5	37,8
South Korea	40,8	41,3	39,5	32,3	39,2	36,1

Source: Eurostat (2013). Extra-EU27 trade, by product group.

Table 3: The main export partners of the EU in merchandise trade in 2006-2011 (billion EUR)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
USA	269,1	259,2	247,6	203,4	242,3	260,5
China	63,8	71,8	78,2	82,3	113,3	136,2
Switzerland	87,8	92,6	97,8	88,4	105,2	121,7
Russia	72,3	89,1	104,8	65,6	86,1	108,4
Turkey	50,1	52,6	54,1	44,1	61,2	72,7
Japan	44,8	43,6	42,1	35,9	43,9	48,9
Norway	38,5	43,4	43,7	37,5	41,9	46,5
India	24,4	29,2	31,2	27,4	34,8	40,4
Brazil	17,7	21,3	26,3	21,6	31,4	35,7
UAE*	25,3	26,7	31,6	24,9	27,7	32,6

Note: * United Arab Emirates (UAE).

Source: Eurostat (2013). Extra-EU27 trade, by product group.

These trends indicate gradual changes in the geographical direction of the EU's external trade. Nevertheless, a look at the main trading partners of the EU in the

area of merchandise trade (see Table 1) suggests that seven out of the ten mentioned countries are non-European. This means that the geographical distance is not the main factor that influences the position of the main trade partners of the EU. The commodity structure of trade and the need of the EU to ensure enough energy and raw materials for its production is one of the most important factors that determine the position of the EU's main trading partners. The EU needs not only exports but also imports because two thirds of the EU's imports contain materials and semi-finished products that are important for the EU and its final production.⁷ As a result, the EU tries to support free trade and provides a liberal trade policy for this purpose.⁸

2 The main issues of the new EU trade strategy

Whereas many goals of *Global Europe* were not achieved by the end of 2010, the European Commission introduced a new vision until 2020. The new trade strategy is called *Trade, Growth and World Affairs* and represents a key element of the EU's global growth strategy *Europe 2020*. The main idea of the trade strategy of the EU has remained unchanged. It means that the EU will remain a strict supporter of free trade because trade brings economic growth, new jobs and has a positive impact on consumers. The trade policy is linked to the *Europe 2020*, a strategy with which the EU tries to achieve inclusive and sustainable growth. According to the European Commission, one of the possibilities how to accelerate economic growth is to successfully finish ongoing multilateral trade negotiations in the WTO and to conclude bilateral free trade agreements with the countries from the area of the Persian Gulf, India, Canada and Singapore. The intention of the EU is to renew the negotiations with Mercosur and the member countries of the ASEAN and to deepen the trade and investment relations of the EU with the Far East. The EU will also contribute to the creation of an area of shared prosperity with countries that are neighbors of the EU (East Partnership and Euro-Mediterranean partnership). In the strategy, special attention is paid to relations with the USA, China, Russia, Japan, India and Brazil.⁹ The choice of these countries has its own foundation. The BRIC countries have a strong potential for growth of trade exchange because their increasing incomes create a new middle class and the consumption is growing. According to many studies, in case of the USA and Japan, the volume of trade exchange between the EU and these countries can be increased by removing non-tariff obstacles of trade.¹⁰

The situation in world trade has changed considerably under the influence of the liberalization process in the GATT¹¹ and the WTO. While the tariff as the main

⁷ European Commission (2012a). EU Trade Policy for Raw Materials. Second Activity Report.

⁸ Fojtíková describes the main instruments of the EU's trade policy and proposals in the area of trade liberalization in the WTO. See Fojtíková, L.: Zahraničně obchodní politika ČR, pp. 150-156.

⁹ European Commission (2012): External sources of growth. Progress report on EU trade and investment relationship with key economic partners.

¹⁰ For example Kovářová (2013, p. 153) argues using a gravity model that many of the EU's member countries have untapped trade potential with the USA.

¹¹ The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) came into force in 1948 and the customs policy of individual states was negotiated on a multilateral level. The process of

instrument of trade protectionism was largely used by countries in the past, different protectionist measures have been gaining importance during the last decades. These non-tariff measures limit trade in goods and commercial services. The EU supports removal of these “invisible” obstacles to trade during trade negotiations with third countries and has been trying to obtain better access for its exporters to the market of the third countries. The main attention of the EU in trade negotiations focuses on getting preferable access to the market of government procurement (GP)¹² in the non-EU member countries.¹³ The EU sees a huge unused potential in this area and the opportunity for European firms to get to foreign markets.

The individual countries made different commitments in the framework of the Government Procurement Agreement (GPA) in 1996. This caused substantial imbalances in market access. The EU, but also Norway, Switzerland and Singapore, committed to a larger extent and opened their markets of government procurement far more than the USA, Japan and Canada (see Table 4). In 2007, the volume of government procurement was 2 billion euros in the EU, which is about 16 % of the Union’s GDP. In the USA, the government procurement achieved the volume of only 1 billion euros (11 % of GDP) and in South Korea 106 billion euros (14 % of GDP). Although the volume of government procurement in individual countries was not very different when judged by its share on GDP, there were important differences in the nominal value. The liberal stance of the EU in the area of market access to government procurement is also obvious from other characteristics in Table 4. While the EU excluded the government procurement from the GPA only in the volume of 0.5 % of GDP, it was 5.5 % of GDP in Canada. The USA, Japan and South Korea also limited the access of foreign firms to their markets of government procurement far more than the EU. Significant differences also exist in the share of accessed government procurement in their total volume and in government procurement that was accessed above the given threshold in the frame of the GPA. That means that not all public procurements in the given country are open for suppliers from foreign countries. It depends on the individual agreement that is signed by the individual countries and

successively removing the obstacles to trade under the GATT’s rounds of trade negotiations lasted until 1994 when its successor, the WTO, was established. See Fojtková, L. - M. Lebiezík (2008, p. 96).

¹² Government procurement (GP), also called public tendering or public procurement, is the procurement of goods and services on behalf of a public authority (government agencies). In other words, public procurements cover all public work, services, supplies and supply contracts entered into by a public authority. However, some exceptions are possible.

¹³ The basic law for the access of foreign firms to the government procurement market was created by the Government Procurement Agreement (GPA) in the WTO in 1996. The GPA is a plurilateral agreement that was originally signed by 8 countries and the 17 member countries of the WTO were bound by this agreement in 2013 (Armenia, Aruba, the EU, Hong Kong, Island, Israel, Japan, South Korea, Canada, Liechtenstein, Norway, Singapore, Switzerland, Taiwan and the USA). The number of contract parties of the GPA will increase in connection with the entry of new countries into the WTO. The GPA covers only public services and does not include for example defense industry. In addition, the application of the GPA is not the same in all individual countries; instead, it is determined by agreements that were signed with these countries and that constitute appendixes of the GPA.

these agreements are appendixes of the GPA in the WTO (see footnote 13). On the other hand, some countries, such as the EU member countries, have exceeded their obligations that are given by the GPA and enable more open access to their market of public procurement than is specified in the GPA as the minimal threshold. The EU tries to remove the asymmetries that can be seen in the market access for the government procurement in the USA and other countries, including fast growing emerging economies.

Table 4: Market access in the area of government procurement (billion EUR, %)

	<i>EU</i>	<i>USA</i>	<i>Japan</i>	<i>Canada</i>	<i>South Korea</i>
Total GP bil. EUR (% GDP)	2 088 (16 %)	1 077 (11 %)	565 (18 %)	225 (22 %)	106 (14 %)
GP above the min. threshold bil. EUR (% GDP)	370 (3 %)	279 (3 %)	96 (3 %)	59 (6 %)	25 (3 %)
GP excluded from the GPA bil. EUR (% GDP)	58 bil. (0,5 %)	245 bil. (2,5 %)	74 bil. (2,5 %)	57 bil. (5,5 %)	10 bil. (1,0 %)
GP included in the GPA, bil. EUR (% GDP)	312 (2,5 %)	34 (0,5 %)	22 (0,5 %)	2 (0,5 %)	15 (2 %)
% of total access to the GP market	15 %	3,2 %	4 %	1 %	14 %
% above the min. threshold of GP	84 %	12 %	23 %	3 %	60 %

Source: European Commission (2010a). Trade. Trade as a driver of prosperity.

Let us now return to what the mission of the EU's trade strategy is. Generally, in the EU's economic strategies, the EU strives to achieve higher growth, more jobs and a balanced development of economy and use these to strengthen the position of the EU in the world. However, the question is whether it is possible to fix the position of the EU in the conditions of a globalized world economy without ensuring sustainable access to basic raw materials and energy products. The share of energy products in total imports of the EU has been growing constantly¹⁴ and the EU is more and more dependent on supplies from third countries. The EU cannot achieve sustainable growth without ensuring safe supplies of material and energy, i.e. without reducing the dependence on imports of these inputs. Therefore, the European Commission has recently put forward several suggestions and measures to reduce the dependence of the EU on supplies from third countries and to reduce the security risk arising from failing to procure the necessary resources.

A strategy focused on ensuring resources (non-agricultural, agricultural and energy sources) in the EU that was introduced by the European Commission in 2012 is built on three pillars. The substance of the first pillar lies in an effective consumption of resources, which means that the main emphasis is put on the effective use of rare

¹⁴ In 2010, the share of oil in the total EU imports was more than 84 % and the share of gas more than 62 %. Fojtíková et al. (2013): Postavení EU v podmínkách globalizované světové ekonomiky, p. 160.

resources and the recycling of these materials is also supported. The second pillar of the EU's energy strategy is the increase of accessibility to the raw materials found in the EU. In this respect, the EU will strive to remove unnecessary administrative barriers that restrict the use of available resources found in different locations. The third pillar of the strategy focuses on ensuring sustainable supplies of raw materials from third countries.¹⁵ In this area, the EU strives to influence third countries to commit them to sign agreements not to use restrictive measures like export duties, bans of export, etc. The violation of contractual obligations can result in trade disputes that will be solved by an independent WTO Panel and these originally bilateral disputes will take a multilateral dimension.

In the new EU trade strategy called *Trade, Growth and World Affairs*, the emphasis is put on achieving a greater diversification of energy supplies, ensuring free transit and promoting trade in renewable energy sources. The EU's trade policy fulfills an unsubstitutable role in this process because the negotiations with third countries are among other topics focused on elimination of trade barriers that the countries use both in the exports of raw materials and energy resources and in the imports of ecological products from the EU. In addition, free trade in ecological goods and services has to be promoted not only from the economic, but also from the ecologic point of view.

However, no strategies can be effective enough unless the EU's member states take a unified approach to relations with third countries. The European Commission already adopted a comprehensive strategy in the area of energy supply in 2011. The main measures of this strategy contain an information exchange mechanism with regard to intergovernmental agreements in the area of energy between the EU's member states and third countries. The mechanism is intended to strengthen the bargaining position of the EU towards third countries. The strategy also proposed, among other things, that energy agreements with third countries would be discussed at the EU level in cases where it is necessary to achieve the key objectives of the EU, such as the agreement with Azerbaijan and Turkmenistan about pipelines in the Caspian Sea.¹⁶

CONCLUSION

The European Union is a leading trade block in the world. Its strength lies in the production of upmarket products with a high added value. However, the position of the EU in this area may not be left unchallenged in the future. One of the ways to maintain the EU's leading position in the world is by coming to the market with innovative products and compete with other producers in non-price factors such as quality, trademarks that are connected with a certain tradition and quality of products, but also by providing related services. Innovations are associated with

¹⁵ Zastoupení Evropské komise v ČR (2011). Mluvit jedním hlasem – to je klíč k zajištění našich energetických zájmů v zahraničí. [European Commission Representation in the Czech Republic (2011). Speaking with one voice – that is the key to securing our energy interest abroad.]

¹⁶ Zastoupení Evropské komise v ČR (2011). Mluvit jedním hlasem – to je klíč k zajištění našich energetických zájmů v zahraničí. [European Commission Representation in the Czech Republic (2011). Speaking with one voice – that is the key to securing our energy interest abroad.]

considerable financial costs that the EU's producers have to spend on research and new technologies. Therefore, the protection of patent rights and other forms of intellectual property is crucial for the EU producers.

All of these aspects are included in the EU trade strategies. However, gaining progress in the individual areas that the EU signaled in its trade strategies is dependent on many different factors. Many of the priorities are dependent on other countries and their willingness to accept a compromise solution and contractual obligations. The negotiations that are led within the WTO or bilaterally with the individual countries are often long and discriminate, but the EU has no other possibility than to cooperate with other countries. Moreover, the EU needs not only to export but also to import goods. In order to keep the EU in the leading position in the world markets in the future and to resist foreign competition, the EU needs to renew the power of its own economy, more than to write new strategies.

REFERENCES:

1. FOJTÍKOVÁ, L. et al. (2013). Postavení Evropské unie v podmínkách globalizované světové ekonomiky. 396 p. (ISBN – příprava k vydání).
2. FOJTÍKOVÁ, L. (2009). Zahraničně obchodní politika ČR. Historie a současnost (1945-2008). Praha: C. H. Beck, 246 p. ISBN 978-80-7400-128-4.
3. FOJTÍKOVÁ, L. – LEBIEDZIK, M. (2008). *Společné politiky Evropské unie. Historie a současnost se zaměřením na ČR*. Praha: C. H. Beck, 179 p. ISBN 978-80-7179-939-9.
4. EUROPEAN COMMISSION (2012). Commission Staff Working Document. *External sources of growth. Progress report on EU trade and investment relationship with key economic partners*. [Online], [cit. 17. 4. 2013]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/july/tradoc_149807.pdf>
5. EUROPEAN COMMISSION (2012a). *EU Trade Policy for Raw Materials*. Second Activity Report. [Online], [cit. 18. 4. 2013]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/may/tradoc_149515.pdf>
6. EUROPEAN COMMISSION (2010). Trade. *Trade, Growth and World Affairs*. [Online], [cit. 18. 4. 2013]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146955.pdf>
7. EUROPEAN COMMISSION (2010a). Trade. *Trade as a driver of prosperity*. [Online], [cit. 31. 10. 2012]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146940.pdf>
8. EUROPEAN COMMISSION (2010b). Trade. *Report on progress achieved on the Global Europe strategy, 2006-2010*. [Online], [cit. 31. 10. 2012]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146941.pdf>
9. EUROPEAN COMMISSION (2004). *Trade and Competitiveness*. Issues Paper. [Online], [cit. 17. 4. 2013]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/november/tradoc_125859.pdf>
10. EUROSTAT (2013). *Extra-EU27 trade, by product group*. [Online], [cit. 1. 1. 2013]. Access from <<http://eVZ.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tet00061&language=en>>

11. Eurostat (2011). *External and intra-EU trade. A statistical yearbook. Data 1958-2010.* [Online], [cit. 29. 7. 2013]. Access from <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-GI-11-001>
12. MANDELSON, P. (2007). Mandelson makes the case for a renewed EU in the *European Union in the Global Age.* [Online], [cit. 19. 1. 2012]. Access from <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/march/tradoc_133799.pdf>
13. Zastoupení Evropské komise v ČR (2011). *Mluvit jedním hlasem – to je klíč k zajištění našich energetických zájmů v zahraničí.* [European Commission Representation in the Czech Republic (2011). *Speaking with one voice – that is the key to securing our energy interest abroad.*] [Online], [cit. 18. 4. 2013]. Access from <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/press/press_releases/11_1005_cs.htm>

CONTACT

doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D.
Faculty of Economics
VSB-Technical University Ostrava
Sokolská 33
701 21 Ostrava 1
Czech Republic
E-mail: lenka.fojtikova@vsb.cz

DISKUSIA

**GENOCÍDA ARMÉNOV A POSTOJ VYBRANÝCH
MEDZINÁRODNÝCH AKTÉROV
(2. ČASŤ)**

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

PhDr. Vahram Chuguryan, PhD.

ABSTRAKT

Arménska genocída je prvou genocídou 20. storočia, ktorá je svedectvom ľudskej nevraživosti. Ako zločin proti ľudskosti ju uznali desiatky parlamentov európskych štátov, mimoeurópskych štátov, Európsky parlament i Rada Európy. Arménska genocída je súhrnné označenie pre vyvražďovanie približne 1,5 milióna Arménov Turkami počas rokov 1915 – 1923. Podľa niektorých názorov ide o prvú historicky zaznamenanú genocídu v dejinách. Cieľom príspevku je tiež poukázať na postoje vybraných aktérov medzinárodných vzťahov k problematike arménskej genocídy v súčasnosti.

Kľúčové slová: genocída, Turci, Arméni, Sevreská zmluva

ABSTRACT

Armenian Genocide is sometimes considered the first genocide of the 20th century. It was recognized as a crime against humanity by several parliaments of European states, non-European states, the European Parliament as well as the Council of Europe. Armenian genocide is a collective term for killing of around 1.5 million Armenians by the Turks from 1915 to 1923. According to some opinions, it was the first historically recorded genocide in the history. The aim of the present paper is to present the current attitudes of selected actors of international relations on the issue of the Armenian genocide.

Key words: genocide, Turks, Armenians, Treaty of Sevres

JEL: F51, N40

ÚVOD

Na začiatku 20. storočia ešte neexistovalo slovo, ktoré by pomenovalo etnické čistky namierené proti jednému národu. Termín genocída sa stal súčasťou

medzinárodného práva až v roku 1948. Osudom Arménov žijúcich v Turecku v roku 1915 bolo uviesť ho do povedomia ľudstva. Na strategickej náhornej plošine na juh od Kaukazu medzi Kaspickým a Čiernym morom, na križovatke ríš, obchodných ciest a nájazdov, žili Arméni takmer tritisíc rokov.

Neustále trieštenie ich krajiny im prinieslo stratu nezávislosti a predznamenovalo tragédiu, ktorá v rokoch 1915 až 1923 zahubila dve tretiny ich komunity žijúcej v tureckej Anatólii. Bolo vtedy zabitých jeden a pol milióna Arménov. Tí, ktorí prežili, utiekli do cudziny a usadili sa v Palestíne, Sýrii, Libanone, v Spojených štátoch, v Grécku, vo Francúzsku a vytvorili početnú arménsku diaspóru.

Arménska agónia, bola prvou veľkou tragédiou, pri ktorej bol takmer vyhladený jeden národ.

1 Právno-politické aspekty genocídy a Sevreská zmluva

Medzinárodné právo a najmä Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy považuje za subjekt tohto zločinu tak štát, ako i fyzické osoby a ukladá nasledovné druhy zodpovednosti: trestno-právnu, politickú a materiálnu. Pluralita rôznych druhov zodpovednosti pramení z toho, že vyhladzovanie celého národa alebo inej skupiny národnej, či etnickej skupiny ako takej je vo svojej podstate politický zločin. Má predovšetkým politické ciele.

Cieľom genocídy je so zriedkavými výnimkami (holokaust) zmocnenie sa územia obývaného iným národom (národnou skupinou) alebo „očistenie“ už predtým obsadeného územia s úmyslom jeho „národnej konsolidácie“ v záujme zabránenia vzniku otázky práva na sebaurčenie pôvodného obyvateľstva a zabezpečenia územnej celistvosti.

Genocída je politickým a štátnym zločinom, vychádzajúc z cieľov a spôsobu realizácie. Vyhladiť celý národ, zlikvidovať etnickú skupinu môže len štát pomocou štátneho aparátu – vlády, miestnej administratívy, armády, polície, propagandy, masmédií atď., ale nakoľko štát koná prostredníctvom fyzických osôb, zodpovednosť za genocídu nesú aj oni. Fyzické osoby, konajúc ako členovia vlády, stranícki, regionálni, či náboženský lídri, vypracovávajú plány a dozerajú na realizáciu masakier. Fyzické osoby sú teda hlavnými vykonávateľmi.

Napriek tomu, že jednotliví organizátori alebo vykonávatelia sa môžu riadiť aj subjektívnymi príčinami (napr. v snahe obohatiť sa na úkor svojich obetí), smerodajnou je štátna vôľa a pripravenosť podriať sa jej, realizovať ju. Ide teda o politický prejav týchto osôb, ktoré sa považujú za obhajcov záujmov svojho národa a štátu. Inými slovami, konanie fyzických osôb zúčastňujúcich sa na genocíde je tiež riadené politickými záujmami štátu.

Organizátori a vykonávatelia genocídy sa vždy snažia skryť rozsah a charakter zločinu: pred a počas jeho páchania majú praktický cieľ – postaviť svet pred hotový fakt a nedopustiť humanitárnu intervenciu na zastavenie masakrov. Po spáchaní genocídy je ich základnou starosťou snaha vyhnúť sa zodpovednosti, zachovať plody svojho zločinu – väčšinou ide o územie „vyčistené“ od prítomnosti určitého národa.

Turecko po arménskej genocíde získalo ich územie, majetky, financie a zároveň sa zbavilo arménskej otázky. Jediné, čo zostávalo, bolo zabezpečiť a vyhnúť sa zodpovednosti a trestu, ktorý mohli uložiť víťazné mocnosti. Ani Rusko, ani štáty Trojdohody však v tom období neplánovali Turecku odpúšťať. „Spojenecké mocnosti

pred celým svetom niekoľkokrát sľúbili, že potrestajú zločincov – vinníkov mučeníckej smrti miliónov nevinných mužov, žien a detí; sľubovali vrátiť potlačované právo a spravodlivosť voči arménskemu národu – obetiam genocídy.“¹

Britský premiér David Lloyd George prezentoval na parížskej Mierovej konferencii z roku 1919 oficiálne stanovisko spojencov: „... obyvatelia Arménska sa aj podľa rasy, aj podľa náboženstva odlišovali od panujúceho tureckého národa, pretože boli kresťania. Krutovládca Abdul Hamid robil politiku vyhnania tohto starodávneho národa z ním obývaných dolín. Tento divoký spôsob obrátenia arménskej väčšiny na menšinu sa praktizoval vo väčšine úrodných oblastí Arménska. Spojenecké mocnosti sa jednohlasne zhodli na tom, že Turkom nesmú dovoliť užívať si plody svojich zverstiev. Arménskemu obyvateľstvu musí byť v plnom rozsahu vrátené dedičstvo ich predkov a poskytnutá príležitosť vrátiť svoju bývalú moc. Nikto nevyjadroval tento názor s takým hnevom voči násilníkovi ako prezident a národ Spojených štátov...“²

Neodvratnosť zodpovednosti a vymerenia trestu za spáchaný zločin je totiž kľúčovým pilierom systému medzinárodného práva, najmä v boji proti takým rozsiahlym zločinom. Bez dodržiavania tohto princípu nie je možná odplata a bez odplaty za každý prípad genocídy nie je možné zabrániť ďalším podobným zločinom.

Z dokladu špeciálnej Medzinárodnej komisie z 28. augusta 1919 vyplýva, že základnou prioritou USA bolo ukončenie tureckej suverenity nad Arménskom vzhľadom na „opakujúce sa masakre riadené štátnou politikou“, plnú absenciu ľútosti za spáchanie zločinov a snaha zbaviť sa zodpovednosti“, pokusy tureckej vlády „obhajovať ich“, odmietanie Turkov zrealizovať repatriáciu Arménov a nahradiť im spôsobené škody, „pretrvávajúcu veľkú nenávisť voči Arménom a hrozbu opakovania masakier“.³

Dvanásteho januára 1920 Spojenci počas Mierovej konferencie v Paríži *de-facto* priznali existenciu zjednoteného Veľkého Arménska. O desať mesiacov neskôr to *de-jure* potvrdili aj v Mierovej zmluve. „Svetové spoločenstvo štátov sa rozhodlo vyčleniť Arménsko z tureckého štátu nielen ako dôsledok medzinárodnoprávnej sankcie za spáchanie zločinu proti ľudskosti, ale aj ako opatrenie nevyhnutné na likvidáciu následkov spáchaného zločinu a na obranu arménskeho národa pred novými aktmi genocídy. Bolo to jediné správne riešenie z právneho a morálneho hľadiska. Toto rozhodnutie našlo podporu na celom svete.“⁴

Najzávažnejším medzinárodným dokumentom z politického a právneho hľadiska v otázke armenocídy a zároveň kľúčovým dokumentom pre pochopenie objektívnych skutočností, podľa ktorých sa riadilo medzinárodné spoločenstvo tesne po genocíde, je Mierová zmluva medzi európskymi víťazmi 1. svetovej vojny a porazeným Tureckom, podpísaná 10. augusta 1920 v meste Sèvres.

¹ BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu*. Moskva 2000, s. 89.

² GEORGE, D. L. (1957): *Pravda o mirnych dogovorach*. Pevod s anglijskogo. M. 1957. Tom II. s. 418.

³ *Papers relating to the Foreign relations of the United states*. (1919). The Paris Peace Conference. Vol XII. s. 814.

⁴ BARSEGOV, J. G. (2002): *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community*. Documents and Commentary. Volume 1. Moscow 2002, 523.

Dokument v článku 142 opisuje tureckú vládu nasledovne: „Berúc do úvahy, že počas teroristického režimu, ktorý vládol v Turecku po 1. novembri 1914, všetky prípady obrátenia na islam, ktoré nemohli byť vykonané normálnym spôsobom, sa rušia... a každý, kto nebol moslimom pred 1. novembrom 1914, sa nebude považovať za moslima ...“⁵

Spojenci pri tvorbe zmluvy vychádzali z politicko-právnej premisy, že národ, ktorý sa stal obeťou genocídy, nemôže byť opätovne začlenený pod vládu genocídneho štátu. Článok 88 skonštatoval, že „Turecko uznáva Arménsko, podobne ako to už učinili Spojenecké mocnosti, za slobodný a nezávislý štát“.⁶

Zmluvne bolo zakotvené, že územie Západného (tureckého) Arménska musí byť spojené s územím Východného (ruského) Arménska. Arméni, roztrúsení po svete v dôsledku genocídy, sa mali vrátiť do svojej vlasti. O presné vymedzenie hranice medzi Veľkým Arménskom, ktoré malo získať prístup k moru, a Tureckom požiadali v rámci medzinárodnej arbitráže prezidenta Spojených štátov Woodrowa Wilsona. „Turecko a Arménsko, ako i ostatné vysoké zmluvné strany súhlasia, aby v rámci arbitrážneho riešenia prezident Spojených štátov určil hranice medzi Tureckom a Arménskom...“⁷

Podľa Sevreskej mierovej zmluvy, turecký štát v rámci politickej zodpovednosti prišiel o územnú suverenitu nielen nad Arménskom, ale i nad Kurdistanom, Sýriou, Libanom, Saudskou Arábiou, Irakom a nad niektorými ďalšími územiami obývanými netureckými národmi.

Zmluva vyčerpávajúco riešila aj otázku reštitúcií a reparácie. Konfiškovaný majetok mal byť vrátený, všetky ostatné krivdy mali napraviť špeciálne komisie. „Osmanská vláda priznáva nespravodlivosť zákona z roku 1915 o zanechanom majetku (Emval-i-Metruki) a všetkých s ním spojených vyhlášok, a vyhlasuje ich za neplatné a nemajúce silu tak v minulosti, ako i v budúcnosti.

Osmanská vláda slávnostne sľubuje, že zjednoduší do maximálnej možnej miery návrat do svojej vlasti a obnovenie hospodárskej činnosti osmanských občanov netureckej rasy, ktorí boli násilím vyhnaní zo svojich domovov pod strachom masakier alebo iným násilným spôsobom po 1. januári 1914. Priznáva, že hnuteľný a nehnuteľný majetok ... musí byť vrátený čo najskôr bez ohľadu na to, v koho rukách sa ocitol... Osmanská vláda súhlasí so zriadením špeciálnych komisií Radou Ligy národov všade, kde to bude potrebné... Osmanská vláda sa zaväzuje uľahčiť v rámci možností fungovanie komisií a zabezpečiť výkon ich rozhodnutí, ktoré budú neodvolateľné. Nemôžu im odporovať žiadne rozhodnutia osmanských úradov – súdne ani administratívne.“⁸

Sevreská zmluva neriešila len politickú a materiálnu zodpovednosť, ale i trestno-právnu. „Osmanská vláda priznáva, že Spojenecké mocnosti majú právo predviesť pred vojenské súdy osoby obvinené z konania, ktoré protirečí zákonom

⁵ Tamtiež, s. 528.

⁶ Tamtiež, s. 526.

⁷ KLUČNIKOVÁ, Y. V. – SABANINA, A. V. (1927): *Sevrskij mirnyj dogovor i Akty podpisannye v Lozanne*. Litizdat NKID. Moskva 1927, s. 41.

⁸ Článok 144 Sevreskej mierovej zmluvy. (2002): In: BARSEGOV, J. G.: *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community. Documents and Commentary*. Volume 1. Moscow 2002, s. 529-530.

a zvyklostiam vojny. Zákomom predurčené tresty sa budú aplikovať voči osobám uznaným za vinných.“⁹ Osmanská vláda sa ďalej zaviazala zadovážiť všetky dokumenty a informácie nevyhnutné pre vypátranie a potrestanie zločincov.

Tri mesiace po podpise Sevreskej mierovej zmluvy, 22. novembra 1920 prezident Spojených štátov Woodrow Wilson uverejnil svoje arbitrážne rozhodnutie. Arménsku prisúdil väčšiu časť vilajetov Van, Bitlis, Erzurum a Trapezunt s rozlohou 40 000 štvorcových míľ.¹⁰

2 Úskalia svetovej politiky a šikovnosť tureckej diplomacie

Vynesením arbitrážneho rozhodnutia a podpísaním Sevreskej zmluvy bola celá záležitosť okolo genocídy Arménov z právneho a politického hľadiska korektne vyriešená. Lenže zmluvu nakoniec neratifikovali a nič z jej ustanovení sa nenaplnilo. Vo svojich memoároch Winston Churchill o období tesne po víťazstve spojencov v 1. svetovej vojne píše: „Na rozdiel od tej ľahostajnosti, s ktorou západné demokracie spravidla pristupovali k osudom východných a stredovýchodných národov, Arméni a všetky ich nešťastia boli dobre známe v Anglicku a v Spojených štátoch. Záujem o arménsku rasu zvyšovali náboženské, filantropické a politické motívy. Krutosti páchané na Arménoch vyzývali spravodlivý hnev tých obyčajných súcitiacich mužov a žien, ktorých je tak veľa spomedzi anglicky hovoriacich národov. Zdalo sa, že práve nastúpila chvíľa, keď sa voči Arménom zachová spravodlivo a oni získajú právo žiť v mieri vo vlastnej vlasti...Veľké mocnosti, ktoré zvíťazili vo vojne, boli priateľmi Arménov a museli sa postarať o víťazstvo arménskej veci. Zdalo sa nemožným, že päť veľkých spojeneckých mocností nevie presadiť svoju vôľu.“¹¹

Územie Turecka v časti Západného Arménska a Východného Arménska sa z geopolitického strategického hľadiska nachádzajú v dôležitom regióne. V oblasti sa preto vždy stretávali záujmy mocností.

Už aj predtým napäté vzťahy medzi mocnosťami Trojdohody, predovšetkým medzi Britániou a Ruskom ešte väčšmi skomplikovali po jeho sovielizácii. Na medzinárodnú scénu vstúpilo Sovietske Rusko, čo vyvolalo globálne antagonistické súperenie sociál-imperializmu proti klasickému západnému imperializmu.

„Vedúca mocnosť Trojdohody, Veľká Británia, začala koketovať so včerajším nepriateľom s úmyslom nasmerovať turecký nacionalizmus v jeho najagresívnejšej podobe panturkizmu proti sovietskemu štátu. Tureckí vládnuci nacionalisti sľúbili v tomto smere svoje politické služby. Angličania za to platili krátením územia, ktoré malo pripadnúť spájajúcemu sa Arménsku a zahrávaním sa s vojensko-politickým spojencom Turecka – Azerbajdžanom, v Karabachu.“¹²

Aj Sovietske Rusko sa v tom čase začalo pripravovať na spoluprácu s Tureckom. Veriac, že Turkov môže použiť proti Západu, boľševická vláda založila

⁹ KLUČNIKOVÁ, Y. V. – SABANINA, A. V. (1927): *Sevrskij mirnyj dogovor i Akty podpisannye v Lozanne*. Litizdat NKID. Moskva 1927, s. 68.

¹⁰ 40 000 míľ² sa rovná 64 360 km². Pre porovnanie uvedieme, že rozloha súčasnej Arménskej republiky, ktorá vznikla z okliešteného Východného Arménska, je 29 800 km².

¹¹ CHURCHILL, W.(1932): *Mirovoj krizis 1918-1925*. M., Moskva 1932, s. 278.

¹² BARSEGOV, J.G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu*. Moskva 2000, s. 186.

vojensko-politickú spoluprácu so svojím nepriateľom v 1. svetovej vojne, ktorého v tom čase predstavovala nikým neužnaná kemalistická vláda. Aj bolševici prejavili ochotu platiť „arménskou kartou“.

Bolševici, ktorí medzičasom (2. decembra 1920) zvrhli arménsku vládu¹³ a sovietyzovali Východné Arménsko, pokračovali v spolupráci s kemalistickým režimom, ktorý sľuboval uskutočniť v Turecku zmeny socialistického charakteru.

Nasledovalo podpísanie množstva dohôd, vrátane Moskovského dohovoru z roku 1921, ktorý znamenal pohromu pre Arménov a víťazstvo pre tureckú diplomaciu.

Sovietsky vodca (J. V. Stalin) ponechal Turkom už stratené územie Západného Arménska a na dôvažok daroval svojim „novým srdečným priateľom“ ďalšie arménske územia: Karskú a Surmalinskú oblasť. Nachičevan, ktorý predtým sám nazval „studňou Arménska“, bez ktorej krajina nemôže žiť, odovzdal do protektorátu spojencovi Turecka – Azerbajdžanu výmenou za odovzdanie Gruzínsku – Batumi. Neskôr Azerbajdžanu de-facto odovzdal aj Náhorný Karabach, kde žilo 97 % Arménov.¹⁴

Štáty Trojdohody využili podpísanie rusko-tureckého Moskovského dohovoru na to, aby odmietli ratifikovať podpísanú Sevreskú mierovú zmluvu. Následne Británia prepustila všetkých tureckých zločincov zodpovedných za spáchanie genocídy, ktorí čakali na Malte na začatie procesov pred medzinárodnými súdmi a potrestanie v súlade s Mierovou zmluvou, ktorá nakoniec nevstúpila do platnosti. Vymenili ich za britských zajatcov podľa princípu „jeden Angličan stojí celý vagón Turkov.“

Vláda Kemalistov, ktorých bolševici už začali dotovať vojenskou municiou a potravinami, medzitým pokračovala v paralelnej spolupráci aj so Západom. Turecká diplomacia si pritom vedela vytvoriť takú silnú pozíciu, že napokon odmietla návrh spojencov, aby namiesto Veľkého Arménska, ktoré malo podľa Sevreskej zmluvy vzniknúť v hraniciach určených prezidentom Wilsonom, Turecko vytvorilo priestor, do ktorého by sa mohli vrátiť utečenci zo Západného Arménska.

Arménska delegácia požiadala v Paríži 18. októbra 1922 britskú vládu, aby sa Arménsko mohlo zúčastniť na Mierovej konferencii v Lausanne. Odpoveď prišla 13. novembra 1922: „Tri hlavné Spojenecké vlády ľutujú, že vzhľadom na ustanovenie sovietskej formy vládnutia v Arménskej republike, nezávislosť ktorej bola de-jure

¹³ Druhého decembra 1920 predstavitelia zvrhutej arménskej vlády (národnej strany Dašnakcutjun), ktorá bola pri moci od vyhlásenia nezávislosti Arménska 26. mája 1918, odišli do zahraničného exilu.

¹⁴ Koncom 80. rokov Arméni Náhorného Karabachu „povstali“ proti azerbajdžanskej vláde, ktorá desaťročia pracovala na demografickej zmene obyvateľstva. Počet Arménov znižovali rôznymi, prevažne administratívnymi prostriedkami, kým počet moslimského obyvateľstva neustále narastal. Vtedajší azerbajdžanský prezident mal s touto politikou skúsenosti, keďže ju už predtým dlhšie praktizoval ako regionálny líder v Nachičevane. Namiesto kresťanskej, arménskej väčšiny toto územie časom začali obývať už takmer výlučne azerbajdžanskí moslimovia. V snahe vyvarovať sa podobnému osudu, keď Azerbajdžan vyhlásil nezávislosť od ZSSR, Karabašci využili článok 3 Ústavy a rozhodli sa, že ako autonómna oblasť zostanú v rámci Sovietskeho zväzu. Vláda v Baku uznesenie miestneho parlamentu neakceptovala a zaútočila na Náhorný Karabach. Vojna trvala do roku 1994, keď bojujúce strany po víťazstve obyvateľov Karabachu uzavreli prímerie, ktoré trvá dodnes.

uznaná, nevidia možnosť pripustiť účasť Arménska na nadchádzajúcej Mierovej konferencii alebo dovoliť podpísanie novej zmluvy.¹⁵

Zmluvnou stranou novej Mierovej zmluvy, ktorá vznikla v Lausanne namiesto Sevreskej mierovej zmluvy, nebolo už tentokrát aj Arménsko. Zmluva dokonca už žiadnym spôsobom neriešila otázku genocídy Arménov.

Winston Churchill, ktorý sa aktívne zaujímal o arménske dejiny a písal o nich aj v svojich memoároch, ukončil kapitolu venovanú genocíde vetou: „V Lausannekej zmluve, ktorá zabezpečila nastolenie definitívneho mieru medzi Tureckom a veľkými mocnosťami, dejiny budú márne hľadať slovo „Arménsko“.¹⁶

Konanie západných mocností na Lausannekej konferencii expremiér Veľkej Británie Lloyd George charakterizoval ako „zmes krátkozrakosti, egoizmu, vierolomnosti národov a ich štátnych dejateľov“.¹⁷ Prezident Švajčiarska Giuseppe Motta v tom období počas svojho vystúpenia z tribúny Spoločenstva Národov vyhlásil, že „nevyriešenie otázky Arménska by bolo bez zveličovania fackou a hanbou pre medzinárodnú civilizáciu.“¹⁸ Média v tom čase informovali o udalosti ako o „jednom z najväčších škandálov vo svete“.

Vládu „otca Turkov“, Mustafy Kemala, ktorého Európa hodnotila takmer ako moderného demokrata, ktorý zmenil turecký národ na svetskú a civilizovanú spoločnosť podľa západného vzoru, to však vôbec nevzrušovalo. Vďaka vynikajúcim diplomatickým schopnostiam svojho vodcu kemalistom už nehrozil žiadny trest ani zo strany Západu, ani z Východu.

Kemalisti, elitu ktorých tvorili mladoturci, zmarili výkon medzinárodnej spravodlivosti – prvého Norimbergu, nepriznali ani rozhodnutia tureckých tribunálov z roku 1919, ktoré odsúdili na trest smrti členov mladotureckej vlády, odmietli zrušiť protiarménске zákony.

Na politickom poli Mustafa Kemal všetky súboje vyhral. Boli to práve kemalisti, ktorí vykonali najkomplikovanejšiu a najťažšiu prácu: využili vznik globálnych antagonistických rozporov social-imperializmu a klasického západného imperializmu a zbavili turecký štát zodpovednosti za genocídu Arménov. Preto si mohli dovoliť pokojne pokračovať v snahe doviesť totálne vyhladenie Arménov, najmä Východného Arménska. „Ozbrojené sily kemalistov spáchali posledné akty genocídy: na severe – na území Arménskej republiky, v Karse, v Gjumri, v Nachičevane a v Karabachu, na juhu – v stredozemnej Kilikii, kadiaľ v súčasnosti vedie ropovod Baku-Džežchan a nakoniec v Smirne – mimo územia historického Arménska, kde Arménov vykynožili spolu s Grékmi a samotné mesto podpálili.“¹⁹

K náprave historickej krivdy v podobe odplaty za zločin spáchaný Tureckom proti ľudskosti a ľudstvu nedošlo ani po 2. svetovej vojne. Keď Stalin, ktorý sa

¹⁵ BURDETT, P. (1998): *Armenia. Political and Ethnic Boundaries. 1878-1948/A.L.P.* Archive Editions. 1998. s. 717 (FO 371/10385).

¹⁶ CHURCHILL, W. (1932): *Mirovoj krizis 1918-1925.* M., Moskva 1932, s. 279.

¹⁷ GEORGE, D. L. (1957): *Pravda o mirnych dogovorach.* Pervod s anglijskogo. Tom II. Moskva 1957, s. 478.

¹⁸ BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu.* Moskva 2000, s. 187.

¹⁹ BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu.* Moskva 2000, s. 223.

rozhodol „opraviť“ chybu, ktorej sa dopustil voči Arménom a nastolil otázku vrátenia arménskych území, našli sa štáty, ktoré sa postavili do pozície obhajcu územnej celistvosti Turecka.

V rámci právneho argumentu pre zachovanie hranice sa Turecko a jeho obhajcovia začali odvolávať na výsledky genocídy. „Tam už nežije žiaden Armén“, vyhlásil minister zahraničných vecí Turecka Saradžoglu na podporu tvrdenia, že jeho krajina právom vládne na tomto území. Podobný argument použil 21. februára 1946 počas vystúpenia v Snemovni reprezentantov aj britský šéf diplomacie Ernest Bevin, ktorý vyhlásil: „...ak som správne pochopil, pohyb obyvateľstva tu dosiahol také rozmery, že už neexistuje problém národnosti.“²⁰

V novom kole zápasu o „partnerstvo“ Turecka v podmienkach studenej vojny sa ZSSR a Západné mocnosti začali pretekať v pripravenosti poslať do zabudnutia oficiálne priznaný fakt spáchania tureckým štátom armenocídy. Tento „platobný prostriedok“ je mimoriadne cenný, pretože Turecko tomu pridávalo a dodnes pridáva mimoriadne veľký význam, nakoľko si uvedomuje právne následky, ktoré by mal niesť štát – páchatel' genocídy.

Skutočnosť, že spravodlivosť nebola presadená, že plánovaný medzinárodný súdny proces proti tureckým organizátorom genocídy sa nestal prvým procesom, kde by sa zodpovedali páchatelia tohto najťažšieho zločinu proti ľudskosti a nezohral svoju úlohu v zabránení ďalších aktov genocídy, sa nevysvetľuje tým, že sa jeho potreba neuvedomovala alebo, že neexistovali dostatočné právne základy na usvedčenie z trestnej zodpovednosti fyzických osôb – organizátorov a vykonávateľov tohto zločinu. Naopak, skúmanie odbornej literatúry a dokumentov ukazuje, že existoval potrebný právny základ v podobe priznania genocídy medzinárodným zločinom proti ľudskosti. Aj svetová verejnosť si uvedomovala potrebu prísneho potrestania zločincov v záujme čo najrýchlejšieho a čo najrozsiahlejšieho likvidovania dôsledkov zločinu. Jediné, čo chýbalo, boli nevyhnutné politické podmienky.

Aj samotný riaditeľ inštitútu holokaustu, šéfredaktor „Encyklopédie genocídy“ Israel Charny, je presvedčený, že „Genocída Arménov je výstižným príkladom starostlivo pripravenej a štátom naplánovanej i riadenej genocídy“, ²¹ niekoľkokrát verejne protestoval proti oficiálnej politike izraelskej diplomacie. V reakcii na interview vtedajšieho ministra zahraničných vecí Šimona Peresa pre turecké noviny „Turkish daily news“ napísal 12. 04. 2001 list šéfovi izraelskej diplomacie. „*Vyslovujem Vám moje uznanie za obrovský prínos pre bezpečnosť a rozvoj Izraela a pre svet. Napriek tomu už niekoľko rokov nesúhlasím s vašou pozíciou týkajúcou sa genocídy Arménov.*

Zdá sa, že kvôli vášmu želaníu rozvíjať veľmi dôležité vzťahy s Tureckom, ste pripravení zamlčať problém genocídy Arménov 1915 – 1920... Zdá sa mi, že v interview pre ankarské noviny ste prekročili morálnu črtu, ktorú si žiadny Žid

²⁰ BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu*. Moskva 2000, s. 188.

²¹ CHARNY, I. (1994): *Introduction to „The Widening Circle of Genocide“* In: „Genocide: A Critical Bibliographic review“. Vol 3. New Branswick, N.J.: Transaction, 1994. P XIX; „*The Ottoman Empire: A Troubled Legacy*“. Views, Comments and Judgements by Noted Experts Worldwide. Compiled by Vahakn N. Dadrian for the Association of Genocide Scholars. Williamsburg (USA) 1997, s. 69.

nemôže dovoliť prekročiť. Vyhlásili ste: „My odmietame snahy porovnávať holokaust s tvrdeniami Arménov. Nič podobné holokaustu nebolo. Arméni zažili tragédiu, ale nie genocídu.“²²

„Ako Žid a Izraelčan sa veľmi hanbím kvôli pozícii vášho ministerstva a veľvyslanca, ktorí odmietajú, že genocída arménskeho národa bola faktickou genocídou. Taká pozícia je porovnateľná s popieraním holokaustu. Posielam Vám kópiu stanoviska o priznaní genocídy Arménov, ktoré podpísalo 126 vedcov zaoberajúcich sa holokaustom...“²³

Neutrpiť ujmu hodnoty Sionu v dôsledku našej realpolitiky, ponížujúcej iných ľudí, ktorých podobne ako nás, denne trápí smútok a pobúrenie, keď si spomenú na masové genocídne vyvražďovanie svojho národa?²⁴

Vtedajšie mocnosti, Spojenci z Trojdohody, ale i boľševické Rusko obetovali záujmy znovunastolenia vlády, práva a spravodlivosti pre svoje politické záujmy. Pustili sa do politického obchodovania so zločincami a práva i záujmy obeť využili ako platobný prostriedok pri politickej hre.

Londýn aj Moskva si po 1. svetovej vojne mysleli, že využijú Turecko proti sebe, v svoj prospech. V skutočnosti to však bola turecká vláda, ktorá nakoniec využila aj Britániu, aj Rusko. Stala sa absolútnym víťazom politickej šachovej partie.

3 Súčasná politika EÚ, Francúzska, USA a SR voči Turecku v otázke arménskej genocídy

Turecko je v súčasnosti pod paľbou kritiky ľudskoprávných organizácií, ale i predstaviteľov mnohých štátov a medzinárodných organizácií za článok 301 Trestného poriadku („Protí hanobeniu tureckého národa“). Táto zákonná norma umožňuje posielat' ľudí do väzenia za vyslovený názor. V krajine usilujúcej sa o vstup do Európskej únie neexistuje sloboda slova. Mnohí známi intelektuáli sú prenasledovaní alebo sedia vo väzeniach. Na základe kontroverzného zákona turecká vláda aj v súčasnosti stále stíha vyše šesťdesiat literátov, publicistov, či občianskych aktivistov.

Postih neminie najmä tých, ktorí otvorene hovoria o genocíde Arménov. Turecký publicista Murat Belge čelil 10 ročnému väzeniu len za to, že kritizoval súdny zákaz organizovať konferenciu na uvedenú tému.

Podľa článku 301 prokuratúra viackrát stíhala aj tureckého novinára arménskeho pôvodu Hranta Dinka. 19. januára 2007 ho zavraždili na ulici v Istanbule pred vchodom do redakcie. Vražda šéfredaktora turecko-arménskych novín Agos pobúrila celý svet.

Pod silným tlakom svetového spoločenstva turecká vláda začína v poslednom období pripúšťať možnosť organizácie vedeckých a historických diskusií na uvedenú tému. Voči prísľubom niektorých tureckých oficiálnych predstaviteľov, že čiastočne sprístupnia archívy, je však odborná verejnosť, vzhľadom na predchádzajúce skúsenosti, skeptická.

²² Press release by the Armenian Genocide Center. (2001). 5400. McBryde Ave. Richmond. CA 94805. 12. March 2001.

²³ Deklaráciu prijali počas Konferencie o holokauste, ktorá sa konala vo Filadelfii, v roku 2000.

²⁴ „Armenian News Network“. (2002): Groong, groong@usc.edu. March 8, 2002.

„Napriek na prvý pohľad neprekonateľným problémom, ktorých definitívne riešenie sa zdá behom na dlhej trati, v roku 2001 vznikla prvá arménsko-turecká zmierovacia komisia (The Turkish – Armenian Reconciliation). Jej práca nemala dlhého trvania, ale pozitívne bolo, že proces bol odštartovaný. Prejavilo sa to tým, že v Turecku sa začalo (napriek odporu konzervatívnych nacionalistických síl) o „arménskej otázke“ hovoriť. V Arménsku sa zvýšil tlak (najmä v prihraničnej oblasti) na normalizáciu vzťahov s Tureckom.“²⁵

Hoci tento stav nemal dlhé trvanie a komisia pôsobila len veľmi krátko, možno toto úsilie považovať za istú snahu o zmiernenie napätia medzi oboma národmi, aj keď len na istý čas.

3.1 Postoj Európskej únie

Tretieho októbra 2005 Európska únia začala s Tureckom rokovania o vstupe tejto krajiny do EÚ. Členstvo vyše 70-miliónového Turecka v únii však vyvoláva aktívne diskusie. Odporcovia poukazujú na príliš vysoký počet obyvateľstva, náboženskú rôznorodosť, slabé hospodárstvo, porušovanie ľudských práv atď. Všetky tieto faktory by mohli mať vplyv na zmenu celého systému, na ktorom je únia založená.

Stúpenci tureckého vstupu do únie argumentujú, že členstvo tejto krajiny v únii zvýši bezpečnosť na Blízkom východe a umožní lepší dohľad nad samotným Tureckom, ktoré sa usiluje o rozsiahlu reformu.

Na druhej strane, nikto v Bruseli nepochybuje o tom, že členstvo Turecka je nemysliteľné, ak Ankara neuzná jeden z členských štátov únie – Cyperskú republiku. Ďalšou neprekonateľnou prekážkou vstupu Turecka do EÚ je aj otázka priznania armenocídy. Túto nevyhnutnú podmienku formuloval Európsky parlament už v roku 1987.

„Európsky parlament ... vzhľadom na skutočnosť, že turecká vláda, do dnešného dňa odmietajúc priznať genocídu 1915, pokračuje v odopieraní práva arménskeho národa na vlastnú históriu, nakoľko historicky dokázaná genocída Arménov dodnes nebola objektom politického odsúdenia, nebola príslušným spôsobom kompenzovaná,.... nekompromisná pozícia každej tureckej vlády vo vzťahu k arménskej otázke vôbec nevedie k oslabeniu napätia:

1. stanovuje, že arménska otázka a otázka menších žijúcich v Turecku musia byť súčasťou vzťahov medzi Tureckom a Úniou; ukazuje, že demokraciu sa nedá upevniť v krajine, ak tá nepriznáva a neobohacuje svoje dejiny etnickou a kultúrnou rozmanitosťou;
2. stanovuje, že tragické udalosti 1915 – 1917 spojené s Arménmi, žijúcimi na teritóriu Osmanskej ríše, zodpovedajú genocíde v súlade s definíciou Dohovoru o zabránení a trestaní zločinu genocídy, prijatej VZ OSN 9. decembra 1948; ...
3. vyzýva Komisiu dosiahnuť, aby súčasná turecká vláda priznala genocídu ...²⁶

²⁵ ČECH, L. (2010). Problémy Turecko-arménskeho zblížovania. In: Zborník príspevkov z III. Medzinárodnej vedeckej konferencie, FPV a MV Banská Bystrica, s. 148

²⁶ Rezolúcia Európskeho parlamentu „O politickom riešení arménskej otázky“. (1987): 18. jún 1987. In: European parliament. Doc. A2-33/87.

Stanovisko zákonodarného zboru Európskej únie sa nezmenilo ani po trinástich rokoch. 15. novembra 2000 Európsky parlament potvrdil svoju predchádzajúcu rezolúciu „skúmajúcu možnosť vstupu Turecka do Európskej únie a predpokladajúcu priznanie tureckou vládou fakt genocídy Arménov ako podmienku členstva“. ²⁷ V odseku 10 rezolúcia „vyzýva vládu Turecka a Veľké Národné zhromaždenie Turecka poskytnúť dodatočnú podporu arménskej menšine ako dôležitej súčasti tureckej spoločnosti, predovšetkým verejným priznaním genocídy, ktorá bola spáchaná na tejto menšine pred vznikom moderného tureckého štátu.“²⁸

Dvadsiateho ôsmeho septembra 2005 Európsky parlament v poradí štvrtýkrát vyzval Turecko, „aby uznalo genocídu Arménov; považujúc toto uznanie za podmienku pripojenia k Európskej únii.“ Brusel pritom skonštatoval, že turecká vláda musí odstrániť aj ďalšie prekážky.

Turecku dlhodobo vyčítajú potláčanie ľudských práv, podradné postavenie žien, utláčanie Kurdov, takmer neexistujúcu slobodu slova v krajine, či prenasledovanie novinárov a predstaviteľov inteligencie za ich názory.

Svetoznámy prípadom bol súdny proces s najobľúbenejším tureckým spisovateľom, nositeľom Nobelovej ceny za literatúru, Orhanom Pamukom, ktorý pre švajčiarske noviny povedal: „V našej krajine bolo zabitých milión Arménov a 30 000 Kurdov... a nikto okrem mňa sa o tom neodváži hovoriť.“ Prokuratúra, odvolávajúc sa na spomínaný článok 301 Trestného poriadku, žiadala pre neho 3 roky väzenia za „hanobenie tureckej národnej identity.“

Na obhajobu Pamuka sa postavilo celé medzinárodné spoločenstvo na čele s Európskou úniou, ktorá viackrát varovala Ankaru, že prenasledovanie intelektuálov za ich názory ohrozuje integračné ambície krajiny. Po niekoľkých mesiacoch, 23. januára 2006 súd obvinenia proti Orhanovi Pamukovi, zrušil.

Prípadné členstvo Turecka v Európskej únii má svojich priaznivcov ale i odporcov. Jeho cesta do EÚ, napriek jeho dobrým vzťahom s USA a so západom nebude jednoduchá.

S otvorením prístupových rokovaní sa arménska otázka znovu stáva aktuálnou. Nemalú úlohu zohrajú aj arménske organizácie po celom svete, ktoré lobujú za uznanie genocídy. Arménska diaspora patrí napokon k jedným z najväčších. Väčšina arménskej populácie, ktorá sa odhaduje na 10 miliónov, žije totiž mimo územia svojho štátu. V Arménsku žijú len tri milióny Arménov.

V každom prípade by integrácia Turecka do EÚ priniesla nielen pozitíva, ale aj množstvo rizík. Najväčšie riziko vyplýva z rozdielnosti identít týchto dvoch aktérov vo všetkých jej dimenziách, pričom najdominantnejším aspektom odlišnosti je islamské náboženstvo. Tento faktor nevie ovplyvniť ani EÚ, ani samotné Turecko pretože aspekty kultúry, náboženstva, etnicity tvoriace identitu krajiny sú vlastné, trváce, nemenné a prerod spoločnosti nie je možný ani žiaduci.²⁹

²⁷ COM (1999) 513-C5-0036/2000/2014 COS.

²⁸ *Minutes of 15 November, 2000 – Provisional edition. Turkey's progress towards accession.* A5-0297/2000.

²⁹ OLEJOVÁ, A. (2011): *Čo zastaví Turecko pred bránami EÚ?* (5.4. 2011) In: Euro Atlantic Quarterly, s. 1. Dostupné na internete: <http://www.eaq.sk/blog/co-zastavi-turecko-pred-branami-eu>.

Prístupové rokovania s Tureckom sa začali 3. októbra 2005. Negociačný proces má otvorený koniec a je takmer isté, že nebude ukončený pred rokom 2014.

3.2 Postoj Francúzskej republiky

Francúzsko išlo zo všetkých krajín uznávajúcich genocídu Arménov najďalej. Národné zhromaždenie Francúzskej republiky prijalo „Zákon o priznaní genocídy Arménov“, ktorý je asi najstručnejším zákonom prijatým v tejto krajine. Jediný článok zákona znie:

*„Francúzsko verejne priznáva genocídu Arménov z roku 1915.
Tento zákon sa musí vykonávať ako zákon štátu.*

Prijatý v Paríži 29. januára, 2001

Jacques Chirac, prezident Francúzskej republiky

Lionel Jospin, predseda vlády Francúzskej republiky“³⁰

Francúzsko arménsku genocídu formálne uznalo prijatím zákona už v roku 2001 (29. január), za jej popieranie nehrozil žiadny postih. Od roku 2012 platí trestnoprávna zodpovednosť za neuznávanie, respektíve popieranie arménskej genocídy. Kontroverzný zákon zavádza tresty za popieranie tohto historického faktu. Popieranie arménskej genocídy je klasifikované ako trestný čin, za ktorý hrozí ročný pobyt vo väzení a pokuta 45-tisíc eur.³¹

Významnú úlohu pri prijatí tohto zákona hralo to, že vo Francúzsku žije jedna z najpočetnejších arménskych menšín v Európe, ide približne o pol milióna ľudí.

Prijatie tohto zákona vyvolalo v Turecku pobúrenie a protesty. Považujú toto rozhodnutie Francúzska za nepriateľský prístup voči Turecku. Zákon označujú za diskriminačný a rasistický.

„Turecký premiér Recep Erdogan povedal, že zákon spôsobí „vážne a nezmazateľné trhliny vo vzťahoch“ oboch krajín. Oznámil, že zrušia vzájomné štátne návštevy i vojenské cvičenia a aktivity a zväžia ďalšie opatrenia. Francúzsko obvinil z „politiky založenej na rasizme a xenofóbii“.³²

Ankara upozorňuje, že uvedený zákon, je do očí bijúcim pokusom Sarkozyho získať v prezidentských voľbách hlasu 500-tisíc etnických Arménov žijúcich vo

³⁰ Loi no 2001-70 du 29 janvier 2001 relative a la reconnaissance du genocide armenien de 1915 (1). Travaux preparatoires:loi no 2001-70. Senat: Proposition de loi no 60 (2000-2001). Discussion et adoption le 7 novembre 2000. Assemblée nationale: Proposition de loi, adoptée par le Senat, no 2688. In: BARSEGOV, J.G.(2002): *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community*. Documents and Commentary. Volume 2. Part 1. Moscow 2002, p. 818.

³¹ Pomer hlasov vo francúzskom senáte (127 ku 86) je dôkazom toho, že Francúzsko možno označiť za priekopníka ťažkých, no nevyhnutných noriem v Európe – podobnú nevôľu vyvolal aj zákon zakazujúci zahaľovanie tváre. Kritici vyčítali zákonu potlačanie slobody prejavu a vierovyznania, pošliapanie ľudských práv, islamofóbiu. Nič z uvedeného sa neuskutočnilo, išlo skôr o pokus vymedziť vlastnú identitu.

³² *Turci zúria pre francúzsky zákon o genocíde Arménov*. (22. 12. 2011). Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/6192156/turci-zuria-pre-francuzsky-zakon-o-genocide-armenov.html#ixzz2SD9tt6Ki>.

Francúzsku. Turecko to považuje za priame obmedzenie slobody prejavu a zbytočné zasahovanie politikov do tém, ktoré by mali odborne spracovať historici.³³

Je pravda, že bývalý Francúzsky prezident Nicolas Sarkozy bol hlavným odporcom vstupu Turecka do Európskej únie. Z uvedeného dôvodu uznanie arménskej genocídy mnohí považovali za „dobrú“ predvolebnú taktiku.³⁴

Dôsledkom prijatia zákona bolo zhoršenie diplomatických vzťahov medzi Parížom a Ankarou, ktoré sa prejavilo aj v odmietavom postoji Francúzska k tureckému členstvu v Európskej únii.

Reakcia arménskej strany bola naopak veľmi pozitívna. Prezidenta N. Sarkozyho označili za národného hrdinu. Arménsky prezident Serž Sargsjan svoj postoj k prijatiu zákona vyjadril nasledovne: "Francúzsko opäť potvrdilo svoju veľkosť a silu, svoju oddanosť všeobecným ľudským hodnotám," uvádza Sargsjan v liste adresovanom Sarkozymu. Podľa neho je tento deň "historickým dňom pre Arménov na celom svete".³⁵

Napriek tomu, že zákon bol schválený v dolnej aj hornej komore francúzskeho parlamentu, nakoniec nevstúpil do platnosti. Francúzska Ústavná rada sa stotožnila s názorom niektorých poslancov, ktorí tvrdili, že zákon porušuje slobodu prejavu. V súčasnosti sa pracuje na novom znení zákona.

V prípade iných štátov, kde prijímajú podobné rezolúcie o arménskej genocíde, Ankara väčšinou protestuje odvolávaním veľvyslancov na konzultácie a varovaním pred možným zhoršením vzťahov.

Napriek tomu do dnešného dňa prijali rezolúcie priznávajúce genocídu a odsudzujúce ju ako zločin proti ľudskosti nasledovné štáty:³⁶ Švédsko (11.3.2010), Čile (5.06.2007), Argentína (15. 01. 2007, 19. 04. 2006, 20. 04. 2005, 31.3.2004, 18. 03. 2004, 20. 08. 2003), Litva (15. 12. 2006), Venezuela (14. 07. 2005), Nemecko (15. 06. 2005)³⁷, Poľsko (19. 04. 2005), Holandsko (21. 12. 2004), Slovensko (30. 11. 2004), Kanada (21. 04. 2004, 13. 06. 2002, 23. 04. 1996), Uruguaj (26. 03. 2004, 20. 04. 1965), Švajčiarsko (16. 12. 2003), Deklarácia Jána Pavla II. (27. 09. 2001), Francúzsko (29. 01. 2001, 07. 11. 2000, 28. 05. 1998), Taliansko (16. 11. 2000), Vatikán (10. 11. 2000), Libanon (11.5.2000, 3.4.1997), Švédsko (29. 03. 2000),

³³ *Popieranie genocídy Arménov bude Francúzsko trestať.* (23.12.2011). Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/popieranie-genocidy-armenov-bude-francuzsko-trestat/zahranicie/europa/>.

³⁴ KUCHARČÍK, R. (2012): *Mocenské zmeny vo Francúzsku vo volebnom roku 2012.* In Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky [elektronický zdroj]. - Bratislava : Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2012. roč. 7, č. 3, s. 5-30.

³⁵ *Uznanie genocídy Arménsko oslavuje, Turecko zatracuje.* (24. 1. 2012). Dostupné na internete: <http://www.webnoviny.sk/svet/francuzsky-senat-schvalil-zakaz-popi/453076-clanok.html>.

³⁶ Dolné a horné komory parlamentov niektorých štátov prijali rezolúciu viackrát. Úplne znenie dokumentov je k dispozícii v anglickom a pôvodnom jazyku. Dostupné na internete: http://www.armenian-genocide.org/current_category.7/affirmation_list.html.

³⁷ Nemecká rezolúcia ako jediná neuvádza explicitne, že uznáva a odsudzuje genocídu Arménov. Uvádza sa v nej: „V súlade s nezávislými odhadmi sa vyše milióna Arménov stalo obeťami deportácií a masového vyvražďovania. Mnohí nezávislí historici, parlamenty a medzinárodné organizácie označujú deportácie a vyhľadzovanie Arménov za genocídu.“

Belgicko (26. 03. 1998), USA (11. 06. 1996, 12. 09. 1984, 09. 04. 1975) Grécko (25. 04. 1996), Kurdistan (exilový parlament, 24. 04. 1996), Rusko (14. 04. 1995), Cyprus (29. 04. 1982). Mnohé z uvedených krajín vyhlásili za deň pamäti obetí arménskej genocídy 24. apríl.

Európsky parlament prijal a odsúdil genocídu Arménov štyrikrát (28. 09. 2005, 28. 02. 2002, 15. 11. 2000, 18. 06. 1987), Rada Európy dvakrát (24. 04. 2001, 24. 04. 1998). Nadácia pre Humanitu Elie Wiesel (09. 04. 2007, podpísaní 53. držiteľia Nobelovej ceny), Turecká asociácia na ochranu ľudských práv, Istanbul (24. 04. 2006), Európska aliancia YMCA (20. 07. 2002), Liga na ochranu ľudských práv (16. 05. 1998), Asociácia vedcov skúmajúcich genocídu (13. 06. 1997), Únia amerických židovských kongregácií (07. 11. 1989), Stály tribunál národov (16. 04. 1984), Svetová rada cirkví (10. 08. 1983).

3.3 Postoj Spojených štátov amerických

Zatiaľ čo nátlak zo strany Turecka na Francúzsko je neúčinný, niektoré štáty mu ustupujú. Paradoxne aj súčasná svetová veľmoc – USA.

V súčasnosti vo svete panuje absurdná situácia: desiatky zákonodarných orgánov štátov a medzinárodných organizácií priznávajú genocídu Arménov a odsudzujú Turecko. Väčšina rezolúcií uvádza, že odsúdenie genocídy je nevyhnutné pre predchádzanie podobným tragédiám v budúcnosti. Celý svet teda vie, že Turci spáchali zločin proti ľudskosti, vyhli sa zodpovednosti a pokojne si užívajú plody svojho zločinu.

Predstavitelia exekutív niektorých štátov však v obavách z vyvolania hnevu Ankary (v tzv. realpolitike) otvorene vyzývajú vlastných zákonodarcov, aby sa tejto téme vyhýbali. Prejavuje sa akási dvojitárodnosť a neúprimnosť v rámci jednotlivých štátov. Legislatíva a exekutíva zaujímajú radikálne odlišné stanoviská.³⁸

Najvýraznejším príkladom sú Spojené štáty, kde táto citlivá téma vyvoláva veľké napätie. 39 štátov USA genocídu rezolúciou podpísanou guvernérmi prijali, odsúdili a 24. apríl vyhlásili za „Deň pamäti obetí genocídy Arménov v Osmanskej ríši“.

V roku 2000 sa podobnú rezolúciu pripravovala prijať aj Snemovňa reprezentantov USA. Rezolúciu navrhli poslanci z Republikánskej strany a podporovali ju aj ich kolegovia z Demokratickej strany. Dokument odporučil schváliť aj Výbor pre medzinárodné vzťahy Kongresu USA.

Tesne pred hlasovaním ho však stiahol z programu rokovania Snemovník reprezentantov vtedajší predseda Dolnej komory Kongresu Dennise Hastert. Vyhlásil, že koná na žiadosť prezidenta USA Williama Clintona: „Prezident posúdil, že prijatie tejto rezolúcie by malo negatívne dopady na situáciu na Strednom východe a mohlo by ohroziť životy amerických občanov... Každý americký vlastenec by mal brať ohľad na prezidentovu žiadosť.“³⁹ Vo svojom liste prezident Clinton zdôraznil, že prijatie rezolúcie, čo bolo považované za vysoko pravdepodobné, by poškodilo „dôležité

³⁸ Zaujímavosťou pritom je, že tak v parlamente, ako i vo vláde má spravidla väčšinové zastúpenie tá istá vládna koalícia.

³⁹ *Hrozba poškodenia turecko-amerických vzťahov pominula*. (2000): In: ČTK. 20. októbra 09:49. Praha. 2000.

záujmy“ Washingtonu nielen na Blízkom východe, ale i v Strednej Ázii, na Balkáne a v Perzskom zálive, kde sa vyžaduje spolupráca Ankary.

Turecká tlač triumfovala a ďakovala „priateľovi Billovi“. „Podľa novín Hurriyet, na Washington zapôsobilo dôrazné varovanie Ankary, že prípadné schválenie rezolúcie vážne poškodí turecko-americké vzťahy. Svoju úlohu podľa tureckých novín zohral najmä deklarovaný zámer Ankary otvoriť druhý hraničný priechod s Irakom a povýšiť diplomatické vzťahy s týmto štátom (v tom období riadeným Saddámom Husajnom) na úroveň veľvyslancov.

Ankara tiež pohrozila Spojeným štátom vylúčením amerických spoločností z kontraktov v oblasti energetiky a zbrojného priemyslu, obmedzením počtu amerických lietadiel využívajúcich tureckú leteckú základňu Inçirlik.⁴⁰

Menej ako 6 mesiacov pred žiadosťou o stiahnutie rezolúcie, William Clinton vo svojom vyhlásení v deň 85. výročia genocídy Arménov uviedol: *„Dnes si pripomíname veľkú tragédiu XX. storočia – deportáciu a vyhladenie takmer jeden a pol milióna Arménov v posledných rokoch existencie Osmanskej ríše. Pripájam sa k Arménom na celom svete, vrátane arménskej menšiny v USA, v ich žiali, ktorý pociťujú kvôli tým nevinným obetiam. ... Vyzývam všetkých Američanov, aby rozhodnejšie budovali svet, v ktorom sa podobné udalosti už nikdy nebudú opakovať... Americká spoločnosť získala neoceniteľný prínos od vkladu amerických Arménov. Oni obohatili každú stránku amerického života – od vedy po obchod a umenie...“⁴¹*

Podobný prejav, bez použitia slova „genocída“, mal William Clinton každý rok svojho vládnutia. Predvolebné sľuby arménskym voličom, že priznanie genocídy Arménov presadí, mu teda nezabránili, aby prijatie rezolúcií v Kongrese naopak zmaril.

Americkí prezidenti, bez ohľadu na to, či pochádzajú z tábora Demokratov alebo Republikánov, už roky hovoria v súvislosti s udalosťami začiatku XX. storočia ako o jednej z najväčších tragédií dejín. Ronald Reagan dokonca ako prezident Spojených štátov použil slovo genocída Arménov. „Ako genocída Arménov predtým, nasledujúca genocída Kambodžanov a mnohé ďalšie podobné perzekúcie takého veľkého množstva ľudí, ako i ponaučenie z holokaustu – nesmie byť nikdy zabudnuté.“⁴²

Aj George Bush používal v predvolebnej kampani slovné spojenie „genocída Arménov“, odsudzoval ju a sľuboval voličom, že v prípade svojho zvolenia bude o nej otvorene hovoriť. V svojom prvom prejave 24. apríla 2001 však slovo genocída nepoužil:

„Dnes si pripomíname jednu z najväčších tragédií v dejinách – násilné vystaňovanie a vyhladenie približne jeden a pol milióna Arménov v posledných rokoch Osmanskej ríše. Táto hanebná vražda poškrvnila XX. storočie a pokračuje v prenasledovaní nás všetkých do dnešného dňa. Dnes sa pripájam k americkým Arménom a arménskym komunitám v zahraničí a smútim kvôli strate veľkého množstva nevinných obetí. Žiadam všetkých Američanov, aby porozmýšľali nad tými hroznými udalosťami.“

⁴⁰ Turecká tlač triumfuje nad stiahnutím rezolúcie o genocíde Arménov.(2000): In: ČTK. 20. októbra 15:19. Praha 2000.

⁴¹ The White House. (2000): Office of the Press Secretary. April 24. 2000.

⁴² Proklamácia prezidenta USA 4838. (1981): April 22, 1981. Washington 1981.

Popri žiali kvôli tragédii, ktorá zanechala hlbokú jazvu v dejinách arménskeho národa, vyzývam, aby sme si pripomenuli neskrotnú vôľu, ktorá umožnila kvitnúť arménskej kultúre, náboženstvu a identite počas stáročí. Oslávme tento rok 1 700. výročie prijatia kresťanstva v Arménsku. Vzdajme hold duchu, ktorý osvietil stránky dejín v roku 451, keď Arméni odmietli ... vzdať sa svojej viery. Odpoveď Arménov bola odvážna a nekompromisná: „Nikto nás nedokáže prinútiť odvrátiť sa od tejto viery, ani anjeli, ani ľudia, ani meč, oheň, či voda, ani žiadne kruté mučenia“....⁴³

Rôzne variácie citovaného vyhlásenia, bez použitia slova genocída, každý rok sprevádzali prezidentovanie Georgea Busha. Od roku 2002 ho pritom žiada o použitie slova „genocída“ v prejave s každým rokom zvyšujúci sa počet amerických Kongresmanov. Text je spravidla nasledovný:

„Vážený pán prezident! V apríli tohto roku, keď opäť spomíname hrôzy genocídy Arménov, pamätáme si, že USA ako hlavný obhajca ľudských práv vo svete, má osobitnú zodpovednosť pri zabezpečení toho, aby neboli zabudnuté hrozné ponaučenia minulých genocíd. Spomínajúc na ne, je našou povinnosťou byť ostražití, aby sme v budúcnosti nedopustili spáchanie zločinu proti ľudskosti...“

Priznávajúc vo vašom prejave 24. apríla 2003, že zverstvú páchané v roku 1915 proti arménskemu národu boli genocídou, Vy prejavíte úctu k historickému líderstvu Ameriky a pripomeniete svetu demokratické a humánne hodnoty, o ktoré sa opiera naša krajina. V tejto dobe zintenzívnenia medzinárodných konfliktov by Vaše poslanie bolo dobre načasované. Čakáme na Vaš prejav 24. apríla a sme pripravení pomáhať Vám v tejto a v ďalších, pre našu krajinu dôležitých otázkach, týkajúcich sa Arménska a Kaukazského regiónu.“⁴⁴

Úvod prejavu prezidenta USA z 24. apríla 2003, ktorý nasledoval 15 dní po výzve 168 poslancov Snemovne reprezentantov, znel: *„Dnes si pripomíname výročie hroznej tragédie, masovej vraždy a násilnej deportácie nespočetného množstva Arménov v posledné dni existencie Osmanskej ríše. Mnohí Arméni nazývajú tieto hrôzostrašné udalosti obrovskou pohromou (great calamity),⁴⁵ ktorá ich a ich susedov, turecký národ, stále prenasleduje. Trápenie, ktoré postihlo arménsky národ, je tragédiou pre celé ľudstvo, na ktorú svet nesmie zabudnúť. Pripájam sa k arménsko-americkej komunite a k Arménom na celom svete v ich žiali pri príležitosti hroznej straty toľkých životov.“⁴⁶*

Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch ani v roku 2006 napriek žiadosti vyše 200 Kongresmanov americký prezident George Bush nepoužil v svojom prejave slovo „genocída“. Pritom opisovanie udalostí ako napríklad „deportácie“, či „masové vraždy“ členov konkrétnej etnickej skupiny plne zodpovedá definícii genocídy.

⁴³ The White House. (2001): Office of the Press Secretary. April 24. 2001.

⁴⁴ List 168 Poslancov Snemovne reprezentantov USA prezidentovi Georgeovi W. Bushovi s výzvou splniť svoj predvolebný sľub a nazvať genocídou masové vyvražďovanie Arménov v Turecku z 9. apríla 2003. In: BARSEGOV, J.G. (2003): *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community. Documents and Commentary*. Volume 2. Part 1. Moscow 2003, s. 868.

⁴⁵ Podľa niektorých odborníkov bol na tomto mieste v pôvodnom návrhu textu použitý termín genocída.

⁴⁶ The White house. (2003): Washington. Office of the Press Secretary. April 24, 2003.

V roku 2007 otázka arménskej genocídy vyvolala v Spojených štátoch amerických búrlivú výmenu názorov. 10. októbra 2007 Zahraničný výbor Snemovne reprezentantov amerického Kongresu schválil návrh rezolúcie o genocíde Arménov.⁴⁷ Stalo sa tak napriek vyhrážkam Turecka, že vo vzťahu oboch krajín nastanú „vážne problémy“ a napriek výzve prezidenta na odmietnutie dokumentu. Biely dom urobil všetko preto, aby v Kongrese zmaril odporúčanie Zahraničného výboru uznať armenocídu.

George Bush odôvodňoval svoje stanovisko ohrozením amerických cieľov na Blízkom východe.⁴⁸ Na Kongresmanov apelovali aj ministri. „Schválenie rezolúcie v tomto čase by bolo veľmi problematické pre všetko, čo sa snažíme urobiť na Blízkom východe“, uviedla šéfka americkej diplomacie Condoleezza Riceová. Minister obrany Robert Gates vyhlásil, že 70 percent amerických nákladných lietadiel smerujúcich do Iraku prechádza cez Turecko, ako aj asi tretina pohonných látok pre americkú armádu v Iraku. „Prístup k leteckému priestoru, ako aj k cestám v Turecku by bol veľmi vážne ohrozený, keby bola rezolúcia schválená“, dodal Gates.⁴⁹

Stanoviská svojich ministrov zhrnul George Bush. „Rezolúcia označujúca masakry Arménov v Turecku počas 1. svetovej vojny za genocídu je kontraproduktívna. Kongres by sa nemal zaoberať dejinami Osmanskej ríše. Mal by sa venovať dôležitejším veciam a neobracat' sa chrbtom k demokratickému spojencovi v moslimskom svete, zvlášť ak ide o spojenca, ktorý každý deň poskytuje našej armáde kľúčovú podporu.“⁵⁰ Z uvedených vyhlásení teda vyplýva, že najdôležitejšiu úlohu v súčasnej svetovej politike stále nehrá presvedčenie, spravodlivosť a pravda, ale politické, vojenské a ekonomické záujmy.

Otázka arménskej genocídy je dlhodobo diskutovanou témou na pôde amerického parlamentu. USA v minulosti opakovane odsúdili vyvražďovanie arménskeho národa. Vo svojich vyjadreniach sa zámerne vyhýbajú pojmu genocída, ktorého použitie by výrazne skomplikovalo vzájomné americko-turecké vzťahy.

Zaujímavosťou je, že viacerí z amerických prezidentov v období svojej predvolebnej kampane apelujú na nevyhnutnosť prijať arménsku genocídu a zaujať k nej stanovisko. Uznať vyvražďovanie Arménov Turkami za genocídu. Rovnako tomu bolo aj v čase prvej predvolebnej kampane súčasného prezidenta B. Obamu.

„Arménska genocída nie je nejaké tvrdenie, osobný názor alebo uhol pohľadu, ale široko zdokumentovaný fakt podporovaný veľkým množstvom historických dôkazov,“ uviedol Obama vo vyhlásení, ktoré zverejnili v januári 2008 na internetovej stránke jeho volebnej kampane. „Amerika si zaslúži lídra, ktorý hovorí pravdivo o

⁴⁷ United States House of Representatives. (2007): Committee on Foreign Affairs. Hearing on Wednesday, 10.10.2007. *H. Res. 106*. Dostupné na internete: <http://foreignaffairs.house.gov/dayevent.asp?date=10/10/2007>.

⁴⁸ USA-Kongres-rezolúcia-Arménsko-schválenie. (2007): SITA. 11.10. 2007.

⁴⁹ USA-Bush-výzva-Kongres-zamietnutie-rezolúcia-genocída-Arméni. (2007): SITA. 10.11. 2007.

⁵⁰ USA;Turecko;Arménie;Bush;diplomacie;parlament;genocida. (2007): ČTK. 17. 10. 2007.

arménskej genocíde a reaguje dôrazne na všetky genocídy. Mám v úmysle byť takým prezidentom.“⁵¹

Práve v tomto období (24. apríl 2013) si Arméni po celom svete pripomínajú smutnú udalosť vyvraždenia 1,5 milióna Arménov Turkami – prvú genocídu 20. storočia. Pri tejto príležitosti odsúdil tento čin aj súčasný americký prezident B. Obama, označil ho pojmom „zmasakrovanie“ a pojmu „genocída“ sa zámerne vyhól.

„Zabíjanie Arménov v Osmanskej ríši počas prvej svetovej vojny označil Obama za jednu z najväčších ukrutností 20. storočia. Použil rovnakú starostlivo vybranú formuláciu ako v predchádzajúcich rokoch.“⁵²

Zarážajúca je skutočnosť, že práve USA ako jeden z najdôležitejších predstaviteľov a zástupcov ochrany ľudských práv vo svete váha s odsúdením, takého krutého činu akým je genocída.

3.4 Postoj Slovenskej republiky

Uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky o uznaní arménskej genocídy navrhol prijať poslanec František Mikloško. „*Turecká republika, o ktorej dnes diskutujeme, do dnešných dní odmieta vôbec uznať arménsku genocídu z roku 1915. Bolo by to, ako keby Nemecko odmietalo uznať genocídu židovského národa v rokoch 2. svetovej vojny.*

V roku 1915 bolo deportovaných viac ako milión ľudí. Mali byť deportovaní do púšte Der Zor v Sýrii. Státisíce ľudí boli priamo namieste kruto zavraždení, mnohí ďalší zomreli na ceste od hladu, vyčerpania a epidémií, ktoré doslova vyplienili koncentračné tábory. Odhaduje sa, že medzi rokmi 1915 až 1923 bolo zavraždených vyše 1,5 mil. Arménov. Turecký parlament prijal zákon, ktorý považuje za trestný čin vyjadrovania sa na verejnosti o arménskej genocíde a o rozdelení Cypru.“⁵³

Exekutíva zaujala odmietavý postoj. „*Myslím si, že toto nie je dobrá iniciatíva. Genocída Arménov patrí bez sporu k najbolestnejším a najkrutejším udalostiam v novodobých dejinách. Nikto historický fakt hromadného zabíjania Arménov nepopiera. Rôznia sa však názory na jeho rozsah, príčiny a stupeň zodpovednosti. Je množstvo protichodných materiálov vypracovaných buď z pohľadu arménskej alebo tureckej strany.“⁵⁴*

Na ministrove (E. Kukan – minister zahraničných vecí) slová, okrem iných, reagoval aj poslanec Tibor Mikuš. „*Myslím si, že patrí k ľuďom, ktorí vedia dosť o genocíde Arménov. Prvýkrát som sa s tým stretol, keď som mal asi 12 rokov a*

⁵¹ Ankara varuje USA pred uznaním genocídy Arménov. (2010): 1. marec 2010. Dostupné na internete: http://www.webnoviny.sk/svet/ankara-varuje-usa-pred-uznanim-genocid/79226-clanok.html?from=suggested_articles.

⁵² USA Obama sa vyjadril k výročiu zmasakrovania Arménov. (2012): 24.4. 2012. Dostupné na internete: <http://www.hlavnespravvy.sk/usa-obama-sa-vyjadril-k-vyrociu-zmasakrovania-armenov/93220/>.

⁵³ MIKLOŠKO, F. (2004): poslanec NR SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004, www.nrsr.sk.

⁵⁴ KUKAN, E. (2004): minister zahraničných vecí SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004, www.nrsr.sk.

prečítal som si jednu knihu z knižnice mojich rodičov. Možno ju poznáte aj vy. Je to kniha Franza Werfela „Štyridsať dní Musa Daghu“.

A ďalej dodáva:

„Zaujať stanovisko k vážnym udalostiam je výzvou pre každého z nás, individuálnou, morálnou. Neobstojí tvrdenie, nesúhlasím s pánom ministrom, že sú rôzne názory na genocídu. Pán minister, sú dva. Jeden hovorí, áno bola, lebo je to historickým faktom a druhý je názor Turecka, ktoré tvrdí, že nebola. Môj názor je, že genocídu ako vraždenie nevinných ľudí treba odsúdiť bez ohľadu na to, čo si Turecko o tomto probléme myslí, pretože množstvo vzdelaných ľudí, vedeckých inštitúcií a národných parlamentov ho považuje za fakt, za krutú realitu, ktorú treba odsúdiť“.⁵⁵

Slovenská republika prijala 30. novembra 2004 uznesenie NR SR (1341 uznesenie NR SR), podľa ktorého „NR SR uznáva genocídu Arménov v roku 1915, pri ktorej zahynuli státisíce Arménov žijúcich v Osmanskej ríši a považuje tento čin za zločin proti ľudskosti.“⁵⁶

ZÁVER

Arménsko a Turecko majú na „vyvražďovanie“ Arménov počas prvej svetovej vojny diametrálne odlišný pohľad. Na túto veľkú tragédiu jedného z prvých kresťanských národov býva často zabúdané. Podľa názorov arménskych historikov bolo v čase Osmanskej ríše vyvraždených 1,5 milióna Arménov. Tento čin označujú za genocídu – zločin proti ľudskosti.

Turecko naopak takéto označenie odmieta a uvádza okolo 300 – 500 tisíc arménskych obetí, ako dôsledok boja Arménov za svoju nezávislosť. Tureckí historici uvádzajú približne rovnaký počet Turkov, ktorí zahynuli, po tom, ako Arméni rozpútali ozbrojený boj za nezávislosť a podporili inváziu vtedajšieho nepriateľa Osmanskej ríše, ruských jednotiek do krajiny.

Spor v otázke uznania arménskej genocídy musí byť vyriešený v prvom rade práve medzi tureckým a arménskym národom. Viceprezident Joe Biden (29. júla 2008) povedal: „Hlavným cieľom je uznanie arménskej genocídy samotným Tureckom, tureckou vládou a nastolenie turecko-arménskeho porozumenia v otázke tejto tragédie.“⁵⁷

Prijímanie deklarácií, zákonov a uznesení tretími krajinami, respektíve medzinárodnými organizáciami a spoločenstvami je síce formálnym aktom, ale v reále daný spor nerieši a neprispieva ani k zlepšeniu vzájomných arménsko-tureckých vzťahov. Práve naopak do istej miery ich vyhrocuje.

Kým vlády rôznych štátov argumentujú svojimi ekonomickými a vojenskými záujmami, Turecko ťaží zo svojej geopolitickej pozície a desiatky rokov uniká pred spravodlivou odplatou medzinárodného spoločenstva. „Dámy a páni, Theodor Roosevelt v čase arménskej genocídy vyhlásil: „Arménske masakrovania boli najväčším zločinom vojny a neschopnosť konať proti Osmanskej ríši znamená odpustiť ho. Zlyhanie radikálne sa zaoberať tureckým hororom znamená, že celé tie reči

⁵⁵ MIKUŠ, T. (2004): Poslanec NR SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004, www.nrsr.sk.

⁵⁶ Uznesenie NR SR (2004): 1341 z 30 novembra 2004. Číslo: 1754/2004.

⁵⁷ BIDEN, J. (2009): *Obama Cabinet Genocide Quotes*. Dostupné na internete: http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Barack_Obama.

*o garancii budúceho svetového mieru sú obyčajnými nezmyslami. " Žiaľ, nasledujúce desaťročia dali za pravdu Theodorovi Rooseveltovi.*⁵⁸

Politické a ekonomické záujmy nesmú ničť základné hodnoty civilizovanej spoločnosti a piliere spravodlivosti, morálky, ľudskosti a práva. Výstrahou pre svet by mala byť skutočnosť, že obrovský politický a materiálny zisk, ktorý Turecko malo z genocídy v kombinácii s beztrestnosťou, môže byť veľkou inšpiráciou nielen pre súčasnú tureckú vládu.

Vyhýbanie sa citlivým otázkam kvôli egoistickým záujmom nemôže prospieť ľudstvu ako celku. Nič však nenaznačuje, že tento neúprimný prístup sa na svetovej politickej scéne bude v najbližšom období meniť.

Dodnes arménsku genocídu oficiálne uznalo pätnásť európskych a šesť mimoeurópskych štátov, 39 štátov USA, Európsky parlament a Rada Európy.

Arménsko požaduje uznanie spomínanej masakry za genocídu na medzinárodnej úrovni, považujú to za otázku morálky, cti a pamiatky za vyvraždených Arménov. Arméni neuznanie arménskej genocídy zo strany Turkov vnímajú negatívne, aj z toho dôvodu, že popieranie bolo povýšené na úroveň štátnej doktríny, ktorá je ochotná použiť všetky dostupné prostriedky, vrátane represívnych, aby bola akákoľvek zmienka o arménskej genocíde umlčaná v zárodku a došlo k akceptovaniu tureckej verzie histórie.⁵⁹

Turecko dodnes arménsku genocídu neuznalo. Napriek tomu, že akceptovanie tragickej minulosti je pre Turecko nevyhnutnou podmienkou vstupu do Európskej únie.

Medzinárodné spoločenstvo by malo prijať istú formu deklarácie, ktorá by bola akceptovaná na medzinárodnej úrovni. Vymedzila by presné pomenovanie sporných udalostí a zároveň by bola anulovaním negatívnej minulosti medzi oboma národmi. Prispela by k otepleniu vzájomných vzťahov medzi Tureckom a Arménskom. Z predchádzajúcich riadkov vyplýva, že podobná deklarácia je v najbližšom čase nereálna.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. *Ankara varuje USA pred uznaním genocídy Arménov.* (2010): [Online.] In: Agentúra SITA, 1. marec 2010. [Citované 20.12.2010.] Dostupné na internete: http://www.webnoviny.sk/svet/ankara-varuje-usa-pred-uznanim-genocid/79226-clanok.html?from=suggested_articles.
2. BARSEGOV, J. G. (2000): *Genocid Armjan-Prestuplenije po meždunarodnomu pravu.* Moskva: Rosijskaja Akademia nauk , 2000. ISBN 5293000292
3. BARSEGOV, J. G. (2002): *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community.* Documents and Commentary. Volume 1. Moscow 2002.

⁵⁸ MIKLOŠKO, F. (2004): poslanec NR SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004, www.nrsr.sk.

⁵⁹ Dokonca aj v školách sa tureckí žiaci učia len tzv. „tureckú verziu“ histórie, s tým, že niečo také ako arménska genocída neexistovalo a je to len výmysel Arménov.

4. BIDEN, J. (2009): *Obama Cabinet Genocide Quotes*. Dostupné na internete: http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Barack_Obama.
5. BURDETT, P. (1998): *Armenia. Political and Ethnic Boundaries. 1878-1948/A.L.P.* Archive Editions. 1998. s. 717 (FO 371/10385).
6. *Regular report from the commission on Turkey's progres towards accession.* (2000):[Online.] In: COM 513-C5-0036/2000/2014 COS. 8. november 2000. [Citované 20.12.2010.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/tu_en.pdf
7. ČECH, I. (2010). *Problémy Turecko-arménskeho zblížovania*. In: Zborník príspevkov z III. Medzinárodnej vedeckej konferencie, FPV a MV Banská Bystrica, ISBN 978-80-8083-980-2.
8. Článok 144 Sevreskej mierovej zmluvy. (2002): In: BARSEGOV, J.G.: *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community*. Documents and Commentary. Volume 1. Moscow 2002.
9. GEORGE, D. L. (1957): *Pravda o mirnych dogovorach*. Pervod s anglijskogo. M. 1957. Tom II.
10. *Hrozba poškodenia turecko-amerických vzťahov pominula*. (2000): In: ČTK. 20. októbra 09:49. Praha. 2000.
11. CHARNY, I. (1994): *Introduction to „The Widening Circle of Genocide“* In: „Genocide: A Critical Bibliographic review“. Vol 3. New Branswick, N.J.: Transaction, 1994. P XIX; „*The Ottoman Empire: A Troubled Legacy*“. Views, Comments and Judgements by Noted Experts Worldwide. Compiled by Vahakn N. Dadrian for the Association of Genocide Scholars. Williamsburg (USA) 1997.
12. CHURCHILL, W.(1932): *Mirovoj krizis 1918-1925*. M., Moskva 1932.
13. KLUČNIKOVA, Y.V., SABANINA, A. V. (1927): *Sevrskij mirnyj dogovor i Akty podpisannyje v Lozanne*. Litizdat NKID. Moskva 1927.
14. KUCHARČÍK, R. (2012): *Mocenské zmeny vo Francúzsku vo volebnom roku 2012*. In Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky [elektronický zdroj]. - Bratislava : Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2012, roč. 7, č. 3, s. 5-30. ISSN 1337-0715
15. KUKAN, E. (2004): minister zahraničných vecí SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004. Dostupné na internete: www.nrsr.sk.
16. List 168 Poslancov Snemovne reprezentantov USA prezidentovi Georgeovi W. Bushovi s výzvou splniť svoj predvolebný sľub a nazvať genocídou masové vyvražďovanie Arménov v Turecku z 9. apríla 2003. In: BARSEGOV, J. G. (2003): *The Genocide of Armenians. The Responsibility of Turkey and the Obligations of the World Community*. Documents and Commentary. Volume 2. Part 1. Moscow 2003.
17. Loi no 2001-70 du 29 janvier 2001 relative a la reconnaissance du genocide armenien de 1915 (1). Travaux preparatoires:loi no 2001-70. Senat: Proposition de loi no 60 (2000-2001). Discussion et adoption le 7 novembre 2000. Assemblée nationale: Proposition de loi, adoptée par le Senat, no 2688. In: BARSEGOV, J. G.(2002): *The Genocide of Armenians. The Responsibility*

- of Turkey and the Obligations of the World Community*. Documents and Commentary. Volume 2. Part 1. Moscow 2002.
18. MIKLOŠKO, F.(2004): poslanec NR SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004. Dostupné na internete: www.nrsr.sk.
 19. MIKUŠ, T. (2004): poslanec NR SR. Rokovanie 33. schôdze NR SR. 30. novembra 2004. Dostupné na internete: www.nrsr.sk.
 20. *Minutes of 15 November, 2000 – Provisional edition. Turkey’s progress towards accession*. A5-0297/2000.
 21. OLEJOVÁ, A. (2011): *Čo zastaví Turecko pred bránami EÚ?* [Online.] (5.4. 2011) In: *Euro Atlantic Quarterly*, s. 1. [Citované 5.04. 2011]. Dostupné na internete: <http://www.eaq.sk/blog/co-zastavi-turecko-pred-branami-eu>.
 22. *Papers relating to the Foreign relations of the United states*. (1919). The Paris Peace Conference. Vol XII.
 23. *Popieranie genocídy Arménov bude Francúzsko trestať*. [Online.]In: *Aktualne.sk*. [Citované 23.12.2011]. Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/popieranie-genocidy-armenov-bude-francuzsko-trestat/zahranicie/europa/>.
 24. *Press release by the Armenian Genocide Center*. (2001). 5400. McBryde Ave. Richmond. CA 94805. 12. March 2001.
 25. *Proklamácia prezidenta USA 4838*. (1981): Apríl 22, 1981. Washington 1981.
 26. *Rezolúcia Európskeho parlamentu „O politickom riešení arménskej otázky“*. (1987): 18. jún 1987. In: European parliament. Doc. A2-33/87.
 27. *Rezolúcie vybraných štátov týkajúce sa arménskej genocídy*. [Online.] . [Citované 15. 1. 2011]. Dostupné na internete: http://www.armenian-genocide.org/current_category.7/affirmation_list.html.
 28. The White House. (2000): Office of the Press Secretary. [Online.] April 24. 2000. [Citované 20. 1. 2011]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/>
 29. The White House. (2001): Office of the Press Secretary. [Online.] April 24. 2001. [Citované 20. 1. 2011]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/>
 30. The White house. (2003): Washington. Office of the Press Secretary. [Online.] April 24, 2003. [Citované 20. 1. 2011]. Dostupné na internete: <http://www.whitehouse.gov/>
 31. *Turci zúria pre francúzsky zákon o genocíde Arménov*. [Online.] (22. 12. 2011). Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/6192156/turci-zuria-pre-francuzsky-zakon-o-genocide-armenov.html#ixzz2SD9tt6Ki>.
 32. *Turecká tlač triumfuje nad stiahnutím rezolúcie o genocíde Arménov*.(2000): In: ČTK. 20. októbra 15:19. Praha 2000.
 33. United States House of Representatives. (2007): Committee on Foreign Affairs. Hearing on Wednesday, 10.10.2007. *H. Res. 106*. Dostupné na internete: <http://foreignaffairs.house.gov/dayevent.asp?date=10/10/2007>.
 34. *USA Obama sa vyjadril k výročiu zmasakrovania Arménov*. [Online.] (2012): 24.4. 2012. Dostupné na internete: <http://www.hlavnespravy.sk/usa-obama-sa-vyjadril-k-vyrociu-zmasakrovania-armenov/93220/>.

35. *USA; Turecko; Arménie; Bush; diplomacie; parlament; genocida.* [Online.] (2007): ČTK. 17. 10. 2007. [Citované 20.1.2012.] Dostupné na internete: <http://www.ctk.cz/>
36. *Uznanie genocídy Arménsko oslavuje, Turecko zatracuje.* [Online.] (24. 1. 2012). [Citované 25.5.2012.] Dostupné na internete: <http://www.webnoviny.sk/svet/francuzsky-senat-schvalil-zakaz-popi/453076-clanok.html>
37. *Uznesenie NR SR* (2004): 1341 z 30 novembra 2004. Číslo: 1754/2004.

KONTAKT

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: chuguryan@centrum.sk

PhDr. Vahram Chuguryan, PhD.
Eustream, a.s.
Votrubova 11/A
825 11 Bratislava
E-mail: chuguryan@gmail.com

DISKUSIA

**PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE AKO JEDEN Z HLAVNÝCH
FAKTOROV EKONOMICKÉHO ROZVOJA
NA ZÁPADNOM BALKÁNE**

Ing. Petra Gabrielová

ABSTRAKT

Ekonomický rast štátov západného Balkánu je do značnej miery závislý od rozvoja investícií a obchodu so zahraničím, nakoľko ide o malé a nesebestačné ekonomiky so slabo rozvinutými vnútornými trhmi. V súvislosti so stabilizáciou bezpečnostnej situácie a prehĺbovaním ekonomických i politických vzťahov s Európskou úniou sa podarilo krajinám regiónu získať značný objem priamych zahraničných investícií, ktoré pozitívne vplyvajú na ich exportnú aktivitu a v konečnom dôsledku i na rast HDP. Príspevok sa vo svetle daného vývoja zaoberá otázkou investičného prostredia, trendmi prílevu PZI a vzájomnému vzťahu medzi prílevom PZI a úrovňou exportu, resp. rastom HDP v štátoch západného Balkánu.

Kľúčové slová: západný Balkán, priame zahraničné investície

ABSTRACT

Economic development of the Western Balkans countries is to a great extent dependent on the expansion of foreign investment and trade, as they are small and not self-sufficient economies with underdeveloped internal markets. In relation to stabilization of security situation and deepening of economic and political relations with the European Union, the countries of the region managed to attract a considerable amount of foreign direct investment, which have had a positive impact on their export activity and, ultimately, also on the GDP growth. In the light of such development, the article examines the issues of investment environment, trends in FDI inflows and mutual relations between FDI inflow, export and GDP growth in the Western Balkans countries.

Key words: Western Balkans, foreign direct investment

JEL: F15, F14, F17

ÚVOD

Štáty západného Balkánu (ZB)¹ predstavujú malé a relatívne otvorené ekonomiky, ktorých ekonomický vývoj závisí hlavne od rozvoja obchodných vzťahov so zahraničím. *Dosahovanie udržateľného ekonomického rastu ZB si teda vyžaduje dosahovanie vysokej úrovne exportnej aktivity a podľa nášho názoru sú práve priame zahraničné investície hybnou silou rastu exportu.* Celková úroveň domácich investícií v regióne je totiž nízka, čo je podľa Svetovej banky vzhľadom na dlhodobu vysoký deficit bežného účtu všetkých štátov ZB spôsobené nízkymi úsporami domácností. Navyše je pozitívnu súčasťou PZI, často dôležitejšou ako samotný kapitál, aj transfer technológií a know-know, čo sú oblasti, kde celý západný Balkán zaostáva za štátmi SVE. Pre región je teda nevyhnutné, aby vytvoril podmienky na získanie zahraničných investorov, inak sú možnosti rastu a konvergencie ekonomík ZB s Európskou úniou (EÚ) obmedzené. Regionálna integrácia v rámci západného Balkánu by mohla vytvoriť priestor na prílev investícií vzhľadom na jeho vyššiu atraktivitu. Užšie prepájanie s EÚ zvyšuje v očiach investorov kredibilitu regiónu a zavedením CEFTA sa vytvoril väčší jednotný ekonomický priestor, ktorý ponúka širšie možnosti na rozvoj podnikateľskej činnosti. Samotný integračný proces a zavedenie zóny voľného obchodu na ZB samozrejme nepredstavuje jediný predpoklad rastu investičnej aktivity, významným faktorom je jednoznačne aj vnútroštátna situácia v jednotlivých krajinách, teda politická a ekonomická stabilita a priaznivé investičné podmienky. S ohľadom na uvedené budeme analyzovať vývoj v oblasti prílevu PZI na západný Balkán, pričom jednak načrtneme tendencie zmien kvality investičného prostredia a jednak sa zameriame na vplyv ekonomickej integrácie regiónu s EÚ a v rámci CEFTA na PZI. Následne budeme skúmať vplyv pokračujúcej ekonomickej integrácie na rast základných faktorov rozvoja ekonomík ZB – prílevu PZI a objemu exportu, ako aj vzájomný vzťah medzi týmito premennými a ich vplyv na ekonomický rast štátov západného Balkánu.

1 Investičné prostredie v štátoch západného Balkánu

V rámci teoretických prístupov k identifikácii hlavných determinantov prílevu PZI do krajín prevažuje príklon k dvom základným aspektom. Prvým je veľkosť trhu a druhým je inštitucionálny a regulačný rámec v danom štáte, ktorý má vplyv na také premenné ako je situácia na trhu práce, miera korupcie, systém daňového zaťaženia či právna úprava podnikateľskej činnosti. A práve tieto faktory podstatnou mierou vplývajú na rozhodnutie podnikateľov pri investovaní v zahraničí. Z hľadiska analýzy investičného prostredia v štátoch ZB sa teda zameriame na kľúčové faktory vplývajúce na prílev priamych zahraničných investícií z hľadiska kvality podnikateľského prostredia, ako aj na otázku či v týchto oblastiach došlo v období od roku 2005

¹ Pojem označujúci užší okruh krajín balkánskeho regiónu, do ktorého spadá Albánsko a krajiny bývalej Juhoslávie okrem Slovinska, t.j. Chorvátsko, Srbsko, Čierna Hora, Bosna a Hercegovina, bývalá juhoslovanská republika Macedónsko (FYROM) a Kosovo podľa Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN 1244/99. V článku sa však bližšie nevenujeme otázke PZI v Kosove, nakoľko je problematická dostupnosť potrebných údajov a nie je dodržaná zásada dostatočne dlhého časového obdobia na sledovanie vývojových trendov.

k podstatnému zlepšeniu. V tejto súvislosti využívame dve východiskové štúdie, *Doing Business* (Svetová banka) a *Best Countries for Business* (Forbes).

Svetová banka prostredníctvom svojich výročných správ *Doing Business* už desať rokov analyzuje vývoj v oblasti podmienok na rozvoj podnikateľskej činnosti v takmer všetkých štátoch sveta na základe 33 indikátorov zoskupených do 10 tematických okruhov². Dôvodom na zvolenie tejto štúdie ako základu pre naše hodnotenie zmien v investičnom prostredí štátov ZB je v prvom rade skutočnosť, že je jednou z mála svojho druhu, ktorá sa zaoberá takým komplexným rozborom podnikateľského prostredia. Podstatným argumentom v prospech použitia daných informácií je vysoká korelácia medzi prílevom PZI v jednotlivých štátoch a ich úrovňou hodnotenia v rámci indikátorov *Doing Business* dokázaná mnohými štúdiami.³ Samotná Svetová banka vo svojej poslednej správe z roku 2013 uvádza, že na základe skúmania uvedeného tvrdenia bola identifikovaná priama úmera medzi jej hodnotením podnikateľského prostredia a prílevom PZI. Konkrétne tvrdí, že pri zlepšení celkového hodnotenia krajiny o 1 percentuálny bod dochádza k medziročnému nárastu prílevu PZI na úrovni 250 až 500 miliónov dolárov.⁴ Štúdiu časopisu Forbes sme si zvolili ako doplnkový zdroj informácií v danej oblasti so zámerom zvýšenia relevantnosti nášho výskumu, pretože by sme pri vychádzaní z jediného zdroja, aj keď vysoko kvalitného, mohli znížiť jeho objektivitu.

Podľa správy Svetovej banky *Doing Business 2013* je štátom s najpriaznivejšími podmienkami na rozvoj podnikateľskej činnosti v regióne Macedónsko, ktoré sa umiestnilo na 23. mieste na svete (zo 185 hodnotených štátov). Navyše je Macedónsko piatou krajinou na svete z hľadiska dosiahnutého pokroku od roku 2005, keď sa jej hodnotenie za toto obdobie zlepšilo o 17,4 percentuálneho bodu. Medzi hlavné oblasti, ktoré prispeli k danému zlepšeniu podmienok Svetová banka zaradila napríklad elektronizáciu registrovania obchodných spoločností či zjednodušenie platby daní. Na základe celkového zefektívnenia procesu zakladania nových obchodných spoločností sa Macedónsko v roku 2012 stalo dokonca piatou krajinou na svete, kde je najjednoduchšie začať podnikat'⁵, pričom pred ňou boli už len vysoko rozvinuté krajiny (Nový Zéland, Austrália, Kanada a Singapur). Za rok 2012 sa Macedónsko stalo tiež krajinou z najprogresívnejším zlepšením v oblasti legislatívnej úpravy vydávania stavebných povolení (až o 46 percentuálnych bodov). Krajina prijala nové stavebné zákony, sprivatizovala časť inštitúcií zabezpečujúcich stavebný dohľad a znížila viaceré poplatky. Tieto reformy môžu do budúca značne podporiť rozvoj developerských projektov a výstavbu infraštruktúry, a teda i prílev PZI. V tejto

² Týmto sú: zakladanie obchodnej spoločnosti, získavanie stavebného povolenia, prístup k elektrickej energii, registrácia majetku, získanie úveru, ochrana investorov, platenie daní, cezhraničný obchod, vymožitelnosť zmlúv, riešenie platobnej neschopnosti

³ Medzi takéto štúdie patria napríklad: JAYASURIYA, D. (2011): *Improvements in the World Bank's Ease of Doing Business Rankings: Do they Translate into Greater Foreign Direct Investment*, MORRIS, R. – AZIZ, A. (2011): *Ease of doing business and FDI inflow to Sub-Saharan Africa and Asian countries* alebo PIWONSKI, K. (2010): *Does the "Ease of Doing Business" In a Country Influence its Foreign Direct Investment Inflows?*

⁴ IBRD / WORLD BANK (2013): *Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises* [Online]. Washington D. C. : IBRD / WORLD BANK, 2013.

⁵ Pri hodnotení bolo zohľadnené množstvo potrebných úkonov, času, nákladov a minimálneho splateného vkladu pri zakladaní novej obchodnej spoločnosti.

súvislosti treba uviesť, že prijatie týchto a mnohých iných reforiem, ktoré prispeli k zlepšeniu podnikateľského prostredia v Macedónsku má priamy súvis s plnením podmienok v rámci prístupového procesu krajiny do EÚ.

Druhým štátom ZB s najlepším investičným prostredím je Čierna Hora, ktorá sa umiestnila na 51. mieste pred členskými štátmi EÚ ako je Maďarsko, Poľsko, Luxembursko či Česká republika. Medzi hlavné pozitívne zmeny v Čiernej Hore radí Svetová banka vytvorenie špeciálneho výboru na ministerskej úrovni s cieľom zosúladiť aktivity agentúr zaoberajúcich sa podporou obchodu a investícií a podstatné zlepšenie v oblasti získavania úveru. Čierna Hora zároveň zaviedla nový zákon zaručujúci dlžníkom, ako aj veriteľom, vyššiu ochranu ich práv. Krajina postupne prijíma i mnohé reformy na trhu práce ako je stanovenie maximálnej dĺžky pracovnej zmluvy na dva roky či zvýšenie platenej zákonnej dovolenky (z 19 na 21 dní), pričom poslednou úpravou bolo zrušenie odstupného v prípade prepúšťania na základe nadbytočnosti. Na druhej strane medzi najväčšie prekážky obchodu v krajine patrí zložitosť získania stavebného povolenia (spolu so Srbskom patria medzi 10 najhorších štátov sveta v danej oblasti). Celkovo na základe hodnotení Svetovej banky teda nedošlo v Čiernej Hore k podstatnému zlepšeniu, ale ani zhoršeniu podnikateľského prostredia. Môžeme však konštatovať, že z kandidátskych krajín ZB vyvíja v danej oblasti najmenejšie úsilie.

Zaujímavosťou je, že v tejto správe hodnotiacej právnu úpravu podnikania skončilo Chorvátsko, ako už takmer členská krajina, až na 84. mieste, a to len tesne pred Albánskom na 85. mieste a Srbskom na 86. mieste. Aj napriek prvotnému nie príliš lichotivému umiestneniu v rebríčku Doing Business dosiahlo Chorvátsko 14. najvyššiu úroveň pokroku v zefektívňovaní podnikateľského prostredia na svete od roku 2005, a to so zlepšením o 12,8 percentuálneho bodu. Krajina je vysoko hodnotená hlavne vďaka dosiahnutému pokroku v oblasti stavebníctva, a to jednak pre kvalitu stavebného zákona a jednak pre zjednodušenie získania stavebného povolenia. Od roku 2005 Chorvátsko zaviedlo viaceré reformy v oblasti poskytovania úverov, pričom v roku 2012 sa stalo 4. krajinou s najvyššou mierou pokroku v danej oblasti. V roku 2011 došlo k odbúraniu dodatočných nákladov na zamestnancov, keď znížila výšku príspevkov na zdravotné poistenie. Albánsko dosiahlo od roku 2005 zlepšenie hodnotenia o 8,3 percentuálneho bodu a medzi hlavné reformované oblasti patrilo zvýšenie ochrany investorov prijatím rozsiahlej úpravy zákona o obchodných spoločnostiach v roku 2008, zefektívnenie procesu riešenia insolventnosti či zjednodušenie formalít spojených so zakladaním spoločností, na základe čoho sa v roku 2012 stala štvrtou krajinou s najkratšie trvajúcim procesom registrácie podnikania na svete. Albánsko tiež znížilo daňové zaťaženie podnikateľov, keď zrušilo daň z motorových vozidiel. Za najväčšie negatívum Svetová banka považuje vysokú obtiažnosť získania stavebného povolenia zo strany súkromných firiem, nakoľko v štáte v podstate neexistuje právna úprava tohto procesu. Srbsko je jedným zo štátov, ktoré dosiahli v rokoch 2011 a 2012 zlepšenie podnikateľského prostredia z hľadiska širokospektrálnych reforiem. Srbsko značne posilnilo proces riešenia platobnej neschopnosti, zlepšilo podmienky získavania úveru a vymožiteľnosti zmlúv či zrušilo povinný splatený vklad pri zakladaní spoločnosti. Rovnako ako u Čiernej Hory a Albánska je jeho najväčším nedostatkom rigidná právna úprava stavebného zákona a za negatívum Svetová banka považuje aj vysoký počet povinných daňových platieb za rok. Chorvátsko, Albánsko i Srbsko na základe celkového hodnotenia zaostávajú za

Macedónskom a Čiernou Horou, avšak z hľadiska vývoja dochádza k zvýšeniu kvality ich investičného prostredia.⁶

Najhoršie z celého regiónu ZB obstála Bosna a Hercegovina, ktorá sa umiestnila až na 126. mieste. Z hľadiska celkového vývoja od roku 2005 však krajina dosiahla zlepšenie o 8,4 percentuálneho bodu. K rastu hodnotenia došlo hlavne v súvislosti s reformami v oblasti jednotnej registrácie úverov a elektronizácie obchodných registrov (doba zápisu obchodnej spoločnosti sa tým skrátila o 8 dní) i daňovej správy. Kritiku si však Bosna vyslúžila za zavedenie zákona, ktorý obmedzil prístup k úverovým informáciám.

K podobným výsledkom vo svojom hodnotení krajín z hľadiska podnikateľských podmienok na trhu dospel aj uznávaný ekonomický časopis Forbes. Podľa rebríčka Forbes (*Best Countries for Business*) sa v konkurencii 141 štátov umiestnilo Macedónsko na 23. mieste, pričom najvyššie hodnotenia krajina získala v oblasti administratívy, monetárnej slobody a daňového zaťaženia. Podľa Forbesu rozvoj obchodu v Macedónsku naopak brzdí veľmi nízka úroveň inovácií a ochrany majetkových práv. Aj podľa rebríčka Best Countries for Business je Čierna Hora druhou krajinou s najvhodnejšími podmienkami na investovanie v regióne a umiestnila sa na 45. priečke pred Chorvátskom na 47. mieste. U Čiernej Hory je vysoko hodnotená úroveň monetárnej slobody a ochrany investorov, u Chorvátska predovšetkým sloboda podnikania, menová politika a daňový systém. Albánsko sa umiestnilo až na 74. mieste, a to predovšetkým z dôvodu vysokého daňového zaťaženia a nízkej úrovne zavádzania inovácií a ochrany práv investorov. Bosna a Hercegovina (85. miesto) musí dosiahnuť značný pokrok v oblasti zjednodušenia byrokracie a daňového systému, ako aj zvýšenia ochrany investorov a vlastníckych práv. Na chvoste regiónu sa podľa Forbesu ocitlo Srbsko. Na 90. mieste v rebríčku sa umiestnilo pre nízku úroveň monetárnej slobody, inovácií a ochrany vlastníckych práv, ale významným faktorom nízkeho hodnotenia je napríklad i vysoká miera korupcie.⁷

Pri porovnaní výsledkov týchto dvoch štúdií je zrejmé, že na západnom Balkáne ponúka najvhodnejšie prostredie pre investorov Macedónsko. S relatívne významným odstupom sú ďalšími atraktívnymi krajinami pre zahraničných podnikateľov jednoznačne Čierna Hora a Chorvátsko. Hodnotenie Srbska sa podstatne líši v jednotlivých štúdiách, čo je spôsobené hlavne odlišnými kritériami. Dôležitým faktorom v súvislosti s uvedeným rozborom podnikateľského prostredia v krajinách ZB však je ich postupný progres v zlepšovaní podmienok pre domáce ako aj zahraničné podnikateľské subjekty.

2 Trendy prílevu PZI do štátov západného Balkánu

Z hľadiska kvality inštitucionálneho rámca investičného prostredia v štátoch západného Balkánu možno teda konštatovať, že od roku 2005 (a najmä v posledných dvoch rokoch) došlo k jej výraznému zlepšeniu. Ako sme už uviedli, druhým najvýznamnejším aspektom vplyvujúcim na prílev PZI je charakter trhu. Hlavnými faktormi pri posudzovaní atraktivity konkrétneho trhu je pre investorov predovšetkým

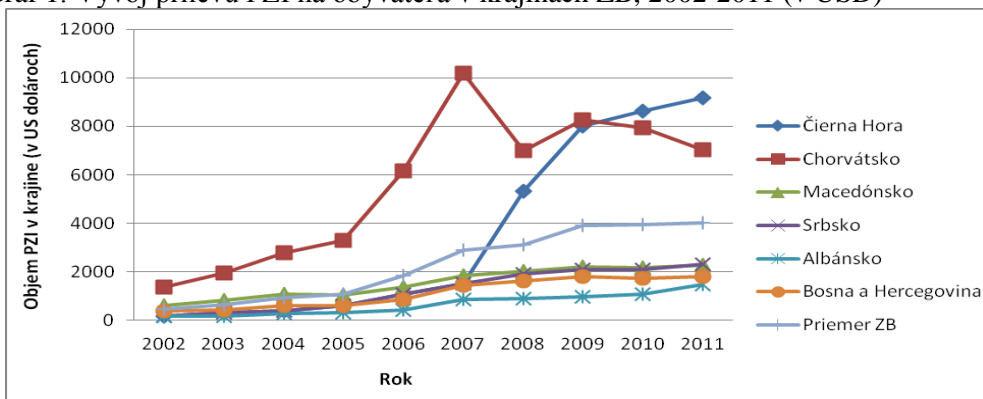
⁶ IBRD / WORLD BANK (2013): *Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises* [Online]. Washington D. C. : IBRD / WORLD BANK, 2013.

⁷ Forbes (2012): *Best Countries for Business* [Online]. Washington D.C.: Forbes, October 2012.

jeho veľkosť a potenciál rastu, poloha, resp. blízkosť k významným trhom a otvorenosť ekonomiky, teda zapojenie do medzinárodného obchodu. Z tohto hľadiska budeme ďalej skúmať či užšie zapájanie západného Balkánu do ekonomickej integrácie s EÚ a v rámci regiónu podstatnou mierou vplýva na prílev PZI. Prvotne sa zameriame na vývoj prílevu priamych zahraničných investícií do krajín ZB v období do roku 2008, keď budeme analyzovať vplyv odbúrania bariér obchodu regiónu s EÚ a následne sa pokúsime rozobrať či po roku 2008 vytvorenie väčšieho ekonomického celku v rámci CEFTA napomohlo ďalší rast investícií.

S cieľom analyzovať prílev priamych zahraničných investícií do krajín ZB, sme si zvolili dva samostatné indikátory, jednak celkový objem PZI v krajine na obyvateľa (inward FDI stocks per capita) a jednak pomer prílevu PZI k HDP v percentách. V prípade porovnania štátov regiónu by totiž nemalo zmysel sledovať celkovú výšku prijatých investícií vzhľadom na značnú heterogenitu veľkosti ekonomík. V nasledujúcom grafe 1 vidíme vývoj prílevu PZI na obyvateľa v jednotlivých štátoch ZB za obdobie rokov 2002 až 2011. Do roku 2007 sú údaje za Srbsko a Čiernu Horu totožné, až od roku 2008 udávame hodnoty zvlášť pre každú krajinu. Ukazovateľ celkového objemu PZI v štátoch ZB sme si zvolili z dvoch hlavných dôvodov - pre identifikáciu dlhodobého trendu pôsobenia zahraničných firiem na trhu krajín ZB a elimináciu vplyvu veľkých jednorazových investícií pri fúziách alebo akvizíciách. Na základe veľkej obchodnej transakcie, napríklad pri privatizácii bánk či telekomunikačných firiem, totiž dochádza k veľkému prílevu PZI do krajiny a hodnotenie medziročného rastu potom môže viesť k skresleniu záverov. Na druhej strane takto získame ucelenú predstavu o celkovom objeme dlhodobého zahraničného kapitálu v štátoch ZB, nie iba o príleve nových investícií.

Graf 1: Vývoj prílevu PZI na obyvateľa v krajinách ZB, 2002-2011 (v USD)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy UNCTADstat⁸

Pri rozbere prílevu PZI sme identifikovali viacero základných tendencií vývoja. V roku 2002 mali takmer všetky štáty ZB porovnateľnú východiskovú pozíciu, pričom výraznejší odstup si držalo iba Chorvátsko s úrovňou PZI na obyvateľa vyššou ako u všetkých zvyšných štátov spolu (1360 dolárov/ob.). Najvýraznejšie zaostávalo

⁸ UNCTAD (2012): *Inward and outward foreign direct investment stock, annual, 1980-2011* [Online]. Geneva: UNCTAD, 2012.

Srbsko a Čierna Hora (166 dolárov/ob.) a Albánsko (177 dolárov/ob.), mierne vyšší prílev dosahovala Bosna a Hercegovina (388 dolárov/ob.) a druhý najväčší prílev PZI na ZB dosahovalo Macedónsko (598 dolárov/ob.). Chorvátsko získalo značný náskok hlavne pre naakumulované investície počas privatizácie, ktorá začala už v 90-tych rokoch, teda podstatne skôr ako u ostatných štátov regiónu. Navyše ako jediná krajina nečelila výraznejšej politickej a ekonomickej nestabilite, ktorá by bránila rýchlejšiemu rozvoju obchodu a investícií. Federácia Srbsko a Čierna Hora v roku 2002 totiž prechádzala výraznými hospodárskymi zmenami a obdobím politickej nestability, na základe čoho ju investori považovali za rizikový. Situácia v Albánsku bola ovplyvnená dopadmi kosovskej krízy, hlavne prílevom veľkého počtu utečencov z Kosova. Macedónsko zase v roku 2001 čelilo povstaniu albánskej menšiny, ktoré vyústilo až do intervencie NATO a aj napriek prijatiu Ohridskej dohody bolo napätie a hrozba ďalšieho konfliktu prítomné až do roku 2004 a následná politická kríza v krajine v roku 2005 dokonca spôsobila odchod investorov, a tým i pokles celkového objemu investícií v krajine.

U všetkých štátov ZB, a teda i regiónu ako celku, dochádza k výraznému rastu objemu PZI na obyvateľa až od roku 2005/2006. Tento trend bol primárne spojený jednak s intenzívnym rozvojom vzťahov s EÚ a jednak s extenzívnou privatizáciou v regióne. V tomto období totiž bola už viac-menej ukončená významná časť privatizačných procesov v nových členských štátoch EÚ a veľké obchodné spoločnosti po pozitívnej skúsenosti v štátoch SVE obrátili svoju pozornosť na nové trhy s prebiehajúcou privatizáciou. Záujem investorov bol však motivovaný skôr kúpou existujúceho a potenciálne ziskového podniku a nie tvorbou nových výrobných kapacít. V tejto súvislosti teda nemôžeme za základnú príčinu rastu PZI stanoviť postupujúcu ekonomickú regionálnu integráciu. V. Botrić (2010) vo svojom článku *Foreign direct investment in the Western Balkans: Privatization, institutional change, and banking sector* tvrdí, že rozhodujúcim motívom investorov pre pôsobenie na západnom Balkáne nebol charakter trhov ani prírodné zdroje, ale snaha o efektívne zhodnotenie kapitálu na dlhodobej báze.⁹ Väčšina PZI v rámci privatizačného procesu preto smerovala do sektorov ako sú finančné služby či telekomunikácie.

Rast prílevu PZI však bol zastavený hospodárskou krízou, pričom jedinou ekonomikou, ktorej sa podarilo udržať vysoké tempo prírastku PZI bola Čierna Hora. Tá sa v roku 2010 stala lídrom regiónu, pričom celkový objem PZI na obyvateľa v krajine predstavoval 133 % HDP. Chorvátsku sa za štyri roky (2004-2008) podarilo viac ako stonásobiť úroveň PZI na obyvateľa, a to predovšetkým z dôvodu vysokej napojenosti na trhy EÚ.¹⁰ Avšak práve vysoká miera závislosti od obchodu a prílevu investícií z EÚ spôsobila po prepuknutí krízy veľký ekonomický prepád chorvátskej ekonomiky, keď v roku 2009 v dôsledku zníženia objemu investícií o viac ako 30 % klesol export krajiny o 17 % a krajina sa dostala do recesie s rastom HDP na úrovni mínus 6 %.¹¹ Od roku 2009, keď kríza v plnej miere zasiahla i západný Balkán,

⁹ BOTRIĆ, V. (2011): Foreign direct investment in the Western Balkans: Privatization, institutional change, and banking sector. In *Economic Annals*. Vol. LV, No. 187, 2010

¹⁰ UNCTAD (2012): *Inward and outward foreign direct investment stock, annual, 1980-2011* [Online]. Geneva: UNCTAD, 2012.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION (2011): *Croatia Progress Report, COM(2011) 1200 final* [Online]. Brussels: European Commission, 12 October 2011. 70 p.

došlo u všetkých štátov, s výnimkou Čiernej Hory, k stagnácii, resp. iba miernemu prírastku PZI na obyvateľa. Krajiny neboli v tomto období schopné prilákať zahraničných investorov ani ďalším kolom privatizácie (napr. štátnej leteckej spoločnosti v Srbsku či lodeníc v Chorvátsku) a aktuálny vývoj zatiaľ nesmeruje k obnove rastu prílevu PZI na ZB.

Vidíme, že vývoj prílevu PZI nezodpovedá načrtnutému vývoju v oblasti kvality inštitucionálneho a regulačného rámca. Macedónsko, ako najlepšie hodnotený štát ZB z hľadiska podmienok pre obchod, dosahuje druhú najnižšiu úroveň získaných investícií po Bosne a Hercegovine, a naopak Čierna Hora zažila investičný boom aj napriek iba miernemu pokroku pri skvalitňovaní podnikateľského prostredia. Dôvody rastu/poklesu prílevu PZI v regióne teda treba hľadať v charaktere trhu. Ako sme už naznačili, do roku 2005 boli ekonomiky väčšiny štátov ZB považované za rizikové a od roku 2009 sa prejavili dopady ekonomickej krízy v Európe aj v oblasti investičnej aktivity. Sledovať vývojové trendy prílevu PZI v súvislosti s pokračujúcou ekonomicou integráciou je teda problematické, nakoľko v danom období boli prítomné uvedené zásadné interné či externé faktory.

Zameriame sa preto na pozíciu Európskej únie na ZB z hľadiska podielu jej členských štátov na PZI v štátoch regiónu. V nasledujúcej Tab. 1 vidíme, že Únia dlhodobo predstavuje najvýznamnejší zdroj PZI na ZB, avšak v jednotlivých štátoch je jej postavenie rozdielne.

Tab. 1: Podiel EÚ na príleve PZI do štátov ZB, 2002-2011 (v percentách)

Krajina/rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Chorvátsko	93,4	85,0	96,7	98,0	93,0	89,7	76,9	96,8	68,5	92,6
Čierna Hora	83,9	72,7	71,7	83,6	60,5	74,5	57,6	71,2	50,0	51,1
FYROM	-	43,0	47,9	53,2	73,9	70,2	66,0	90,3	71,7	55,3
Srbsko	-	63,7	61,8	75,9	59,2	72,1	72,8	57,3	77,4	86,7
Albánsko	-	-	76,5	78,0	79,3	70,2	69,1	70,3	67,2	65,3
Bosna a H.	-	-	47,8	72,5	62,0	25,0	47,0	49,9	27,0	44,1

Prameň: Vlastný výpočet na základe údajov z Eurostatu¹²

V Chorvátsku, ako pristupujúcej krajine, sú štáty EÚ po celé skúmané obdobie takmer výlučnými investormi, v kandidátskych krajinách je v posledných piatich rokoch podiel EÚ na príleve PZI v priemere na úrovni 65 % a v prípade Bosny a Hercegoviny ako potenciálnej kandidátskej krajiny nedosahujú investície z EÚ od roku 2006 ani polovicu celkového prílevu PZI. Vysoký podiel EÚ na príleve PZI do Albánska je ovplyvnený hlavne intenzívnymi vzťahmi krajiny s Gréckom, nakoľko grécki investori dlhodobo predstavujú viac ako tretinu jeho celkového prílevu PZI.¹³

Na základe uvedeného sme teda toho názoru, že s postupom integračného procesu štátov ZB dochádza k intenzívnej ekonomickej integrácii regiónu s EÚ, ktorá je spojená nielen s rozvojom obchodnej, ale aj investičnej aktivity. Integračný proces do EÚ totiž prináša jednak zvyšovanie kredibility štátov v očiach investorov a

¹² Eurostat (2013): *Candidate countries and potential candidates - balance of payments* [Online]. Brussels: Eurostat, 2013.

¹³ UNDP ALBANIA (2012): *Foreign Direct Investment Report, Albania 2011* [Online]. Tirana: UNDP Albania, May 2012.

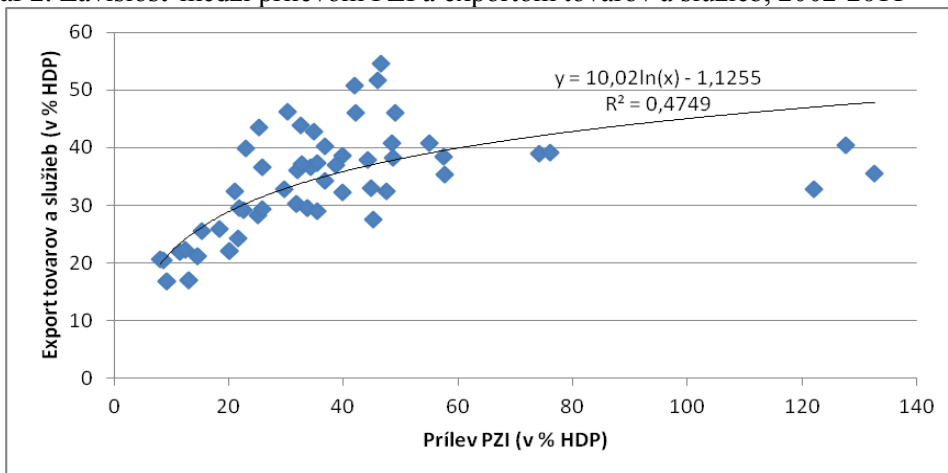
jednak inštitucionálne reformy, ktoré vytvárajú vhodnejšie podmienky na investovanie. Vplyv vytvorenia širšieho ekonomického celku v rámci CEFTA na prílev PZI je však ťažko hodnotiť či dokonca kvantifikovať, avšak vzhľadom na to, že hlavným determinantom rastu prílevu PZI do regiónu bol proces privatizácie a od roku 2009 investičná aktivita v regióne stagnovala v dôsledku krízy aj napriek vytvoreniu užšej spolupráce na ZB, sme toho názoru, že nemôžeme potvrdiť existenciu vzájomnej súvislosti medzi vytvorením zóny voľného obchodu v regióne a rastom prílevu PZI.

3 PZI ako faktor ekonomického rastu štátov západného Balkánu

Ako sme už uviedli, sme toho názoru, že základom expanzívneho ekonomického rastu väčšiny krajín dnešného globalizovaného sveta je predovšetkým vysoká úroveň exportnej aktivity, pričom podľa nášho názoru pri malých tranzitívnych ekonomikách ako sú tie na západnom Balkáne predstavuje prílev PZI jeden z hlavných determinantov rozvoja zahraničného obchodu. S cieľom potvrdiť túto premisu budeme analyzovať existenciu vzájomného vzťahu medzi týmito premennými, teda prílevom PZI, úrovňou exportu a ekonomickým rastom štátov ZB.

V prvom rade skúmame závislosť medzi prílevom PZI a exportom tovarov a služieb, pričom sme si zvolili ako indikátory ich percentuálny podiel na HDP, aby sme zabezpečili kompatibilitu porovnávania. Údaje za Srbsko a Čiernu Horu boli v databázach UNCTAD až do roku 2007 (vrátane) vykazované iba za spoločný štát, preto sme prílev PZI v dolároch za obdobie 2002-2007 pre tieto štáty upravili v pomere 3:1 (Srbsko : Čierna Hora). Tento pomer sme vypočítali ako priemerný pomer prílevu PZI medzi krajinami za roky 2008-2011. V rámci korelačnej analýzy sme vykonali 60 pozorovaní, pričom tieto pozostávali z 10 pozorovaní za každý štát ZB. Graf 2 pozostáva z kombinácie dvojíc hodnôt za všetky analyzované štáty západného Balkánu v období rokov 2002 až 2011.

Graf 2: Závislosť medzi prílevom PZI a exportom tovarov a služieb, 2002-2011

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTADstat

Uvedený graf jednoznačne poukazuje na logaritmický vzťah medzi prílevom PZI do regiónu ZB a výškou jeho exportu, z čoho vyplýva korelačné overenie tejto

závislosti. Miera korelácie medzi prílevom investícií a exportnou aktivitou však nie je u všetkých krajín na rovnaká. V nasledujúcej Tab. 2 uvádzame výsledky korelačnej analýzy z hľadiska miery korelácie a štatistickej významnosti vzťahu medzi prílevom PZI a exportom u jednotlivých štátov západného Balkánu.

Tab. 2: Výsledky korelačnej analýzy prílevu PZI a exportu na ZB, 2002-2011

	<i>Koeficient korelácie</i>	<i>Hladina významnosti (P-value)</i>
Chorvátsko	-0,6011	0,0660
Čierna Hora	0,9298	0,0001
FYROM	0,6009	0,0662
Srbsko	0,9541	0,0000
Albánsko	0,9851	0,0000
Bosna a Hercegovina	0,7537	0,0118

Prameň: Vlastné spracovanie

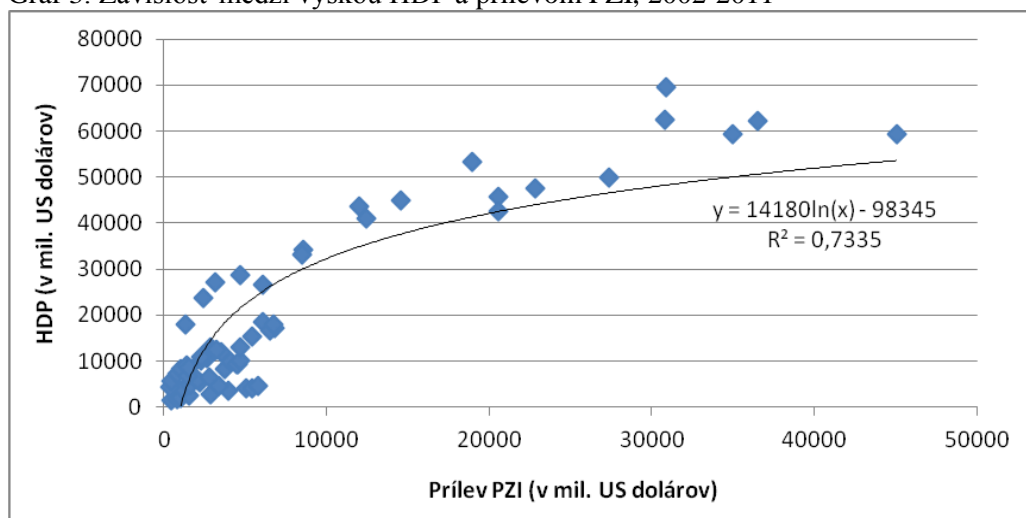
Najväčšiu pozitívnu koreláciu medzi prílevom PZI k HDP a výškou exportu k HDP identifikujeme v prípade Albánska, kde koeficient korelácie dosahuje hodnotu 0,9851, Srbska s koeficientom korelácie 0,9541 a Čiernej Hory s koeficientom korelácie 0,929. Pri analýze týchto krajín sme preukázali takmer dokonalú štatistickú závislosť medzi prílevom PZI a exportom, a to na vysokej úrovni štatistickej významnosti menšej ako 1 %. Vysokú mieru korelácie dosahuje aj Bosna a Hercegovina (0,7537), a to s hladinou významnosti približujúcou sa 1 %. U Macedónska (0,6009) je možné identifikovať strednú závislosť rastu exportu od prílevu PZI, pričom tu je štatistická významnosť nižšia, avšak stále relevantná. Chorvátsko ako jediný štát západného Balkánu vykazuje negatívnu koreláciu, čo je spojené hlavne s jeho štruktúrou investícií a hospodárstva. Investície prichádzajúce do krajiny smerujú vo väčšej miere do odvetví s vyššou pridanou hodnotou a rozvoja nových technológií, na základe čoho PZI pôsobia na úroveň exportu z dlhodobého hľadiska a s určitým časovým oneskorením. Zároveň významným faktorom negatívnej korelácie je i skutočnosť, že až tretinu exportu Chorvátska tvoria medzinárodné služby poskytované v oblasti cestovného ruchu, ktoré nie sú viazané na prílev investícií a dokonca neboli podstatne ovplyvnené ani ekonomickou krízou. Práve vzhľadom na vyššiu úroveň ekonomického rozvoja a nami uvedené súvislosti sa výsledky korelačnej analýzy u Chorvátska podstatne líšili od zvyšných štátov regiónu. U ostatných štátov západného Balkánu sme však dokázali, že medzi prílevom PZI a objemom exportu existuje vzájomná závislosť.

Poslednú otázku, ktorú budeme skúmať v súvislosti s vplyvom prílevu PZI na ekonomický rozvoj regiónu, je vzájomný vzťah medzi prílevom PZI, resp. exportom a rastom HDP štátov ZB. Vo vedeckej literatúre môžeme nájsť široké spektrum štúdií potvrdzujúcich pozitívny vplyv prílevu PZI a exportu na ekonomický rast¹⁴, pričom naším zámerom je overiť či je daný predpoklad aplikovateľný aj na štáty ZB.

¹⁴ Medzi takéto diela patria napríklad: NEUHAUS, M. (2006): *The Impact of FDI on Economic Growth – An Analysis for the Transition Countries of Central and Eastern Europe*, OECD (2002): *Foreign Direct Investment for Development – Maximizing benefits, minimizing costs* alebo IMF (2001): *Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature*.

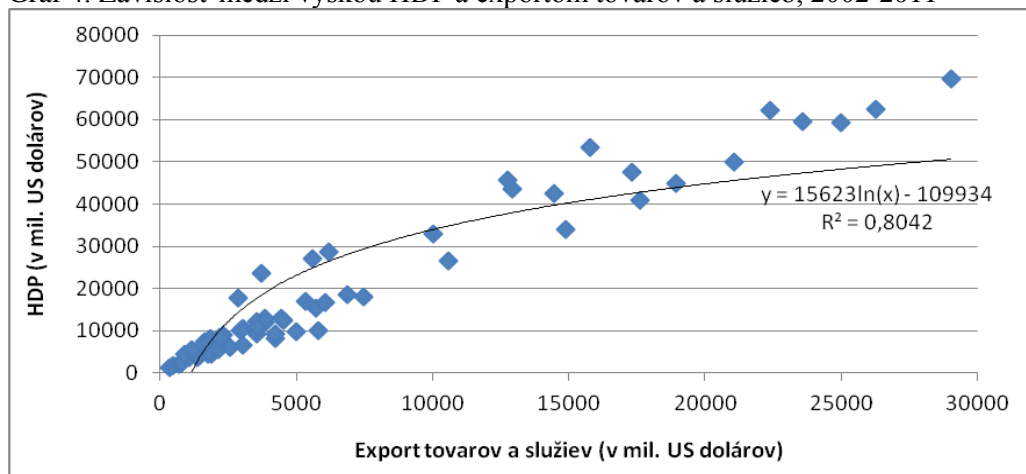
V prípade jeho potvrdenia by sme totiž mohli implicitne vyvodit', že investičná aktivita členských štátov EÚ v regióne má pozitívny vplyv nielen na rast obchodnej výmeny, ale aj na ich celkový ekonomický rast. Aj v tomto prípade sme vychádzali z databázy organizácie UNCTAD, a preto údaje o HDP za Srbsko a Čiernu Horu za obdobie 2002-2007 sme upravili v pomere 13:1 (Srbsko : Čierna Hora), na základe priemerného pomeru HDP medzi štátmi za roky 2008-2011. V rámci korelačnej analýzy sme opäť vykonali 60 pozorovaní, 10 pozorovaní za každý štát ZB.

Graf 3: Závislosť medzi výškou HDP a prílevom PZI, 2002-2011

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy UNCTAD

Graf 4: Závislosť medzi výškou HDP a exportom tovarov a služieb, 2002-2011

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databázy UNCTAD

V grafe 3 uvádzame kombinácie hodnôt výšky HDP a prílevu PZI v miliónoch dolárov za všetky štáty regiónu v období rokov 2002-2011, pričom môžeme identifikovať existenciu vzájomného vzťahu medzi skúmanými premennými. Väčšiu

mieru korelácie s výškou HDP však vykazuje celkový objem exportu tovarov a služieb (graf 4).

V prípade skúmania závislosti medzi výškou exportu, resp. prílevom PZI a ekonomickým rastom sme dospeli k zisteniu, že korelácia medzi analyzovanými premennými je na rozdiel od vzťahu medzi exportom a prílevom PZI v rámci regiónu relatívne homogénna. V nasledujúcej sumárnej tabuľke uvádzame výsledky korelačnej analýzy oboch ukazovateľov (prílev PZI, export) a HDP za všetky štáty ZB.

Tab. 3: Výsledky korelačnej analýzy exportu / prílevu PZI a HDP, 2002-2011

	Korelačná analýza export/HDP		Korelačná analýza PZI/HDP	
	<i>Koeficient Korelácie</i>	<i>Hladina významnosti</i>	<i>Koeficient korelácie</i>	<i>Hladina významnosti</i>
Chorvátsko	0,9837	0,0000	0,9508	0,0000
Čierna Hora	0,9869	0,0000	0,9695	0,0000
FYROM	0,9748	0,0000	0,9909	0,0000
Srbsko	0,9779	0,0000	0,9744	0,0000
Albánsko	0,9914	0,0000	0,9801	0,0000
Bosna a Herceg.	0,9864	0,0000	0,9765	0,0000

Prameň: Vlastné spracovanie

U všetkých štátov ZB sme identifikovali silnú závislosť medzi prílevom PZI, resp. exportom a výškou HDP na hladine štatistickej významnosti menšej ako 1 %. Vychádzajúc zo zistení, že existuje vzájomný vzťah medzi prílevom PZI a objemom exportu a jednak aj medzi PZI, resp. exportom a rastom HDP, tvrdíme, že prílev PZI je jedným z kľúčových faktorov ekonomického rastu štátov regiónu.

ZÁVER

Prílev priamych zahraničných investícií do štátov západného Balkánu sa kontinuálne zvyšuje od začiatku minulého desaťročia, čo bolo spojené hlavne s ekonomickou a politickou stabilizáciou, extenzívnym procesom privatizácie a prehlbovaním vzájomných vzťahov s Európskou úniou, ktorá aktuálne predstavuje najvýznamnejšieho obchodného a investičného partnera krajín regiónu. Zahraničné investície predstavujú v regióne významný determinant objemu exportu, nakoľko sú jedným z hlavných zdrojov investičného kapitálu, a teda i rozvoja nových kapacít, technológií a produkcie, a za značnou časťou vývozu štátov ZB stoja podniky so zahraničnou účasťou. Dokázali sme, že práve prílev PZI predstavuje jeden z hlavných faktorov rastu exportu štátov ZB a zároveň, že v sa v regióne potvrdila silná korelácia medzi objemom PZI, resp. exportu a výškou HDP. *Implicitne nám z týchto záverov vyplýva, že prílev PZI má v konečnom dôsledku pozitívny vplyv na rast exportu, a tým aj na celkový ekonomický rast.*

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BOTRIĆ, V. (2011): Foreign direct investment in the Western Balkans: Privatization, institutional change, and banking sector. In *Economic Annals*.

- Vol. LV, No. 187, October-December 2010. Belgrade: University of Belgrade, 2011. 24 p. ISSN: 0013-3264
2. EUROPEAN COMMISSION (2011): *Croatia Progress Report, COM(2011) 1200 final* [Online]. Brussels: European Commission, 12 October 2011. 70 p. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/hr_rapport_2011_en.pdf
 3. Eurostat (2013): *Candidate countries and potential candidates - balance of payments* [Online]. Brussels: Eurostat, 2013. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=cpc_ecbop&lang=en
 4. Forbes (2012): *Best Countries for Business* [Online]. Washington D.C.: Forbes, October 2012. Dostupné na internete: <http://www.forbes.com/best-countries-for-business/list/>
 5. GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. (2012): *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie : kniha 2 – Individuálny aspekt*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3374-4
 6. IBRD / WORLD BANK (2013): *Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises* [Online]. Washington D. C. : IBRD / WORLD BANK, 2013. Dostupné na internete: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>
 7. UNCTAD (2012): *Inward and outward foreign direct investment stock, annual, 1980-2011* [Online]. Geneva: UNCTAD, 2012. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx>
 8. UNDP ALBANIA (2012): *Foreign Direct Investment Report, Albania 2011* [Online]. Tirana: UNDP Albania, May 2012. Dostupné na internete: http://www.mete.gov.al/doc/web_fdi_report_english.pdf

KONTAKT

Ing. Petra Gabrielová
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
E-mail: petra.gabrielova@euba.sk

PREHĽAD

TEÓRIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE A POSTAVENIE JEDNOTNEJ MENY

Ing. Michal Držka

ABSTRAKT

Európska únia má svoj vedecko-teoretický základ v koncepciách európskej integrácie, ktoré skúmajú EÚ ako celok, analyzujú, definujú a vysvetľujú prebiehajúce procesy, ktoré formujú zjednocujúcu sa Európu. V súčasnom období dlhovej krízy sa otvára otázka funkčnosti Európskej menovej únie. Predkladaný príspevok obsahuje klasifikáciu jednotlivých integračných teórií spracovaných na základe dostupnej literatúry venujúcej sa problematike európskej integrácie. Zámerom predkladaného príspevku je určiť, ktoré teórie európskej integrácie implicitne, či explicitne obsahujú odkazy na zavedenie jednotnej meny. Ukazuje sa, že úvahy o používaní spoločného platidla v Európe majú dlhú tradíciu v základných teoretických prístupoch, akými sú neofunkcionalizmus, či federalizmus. Prichádzame aj k záverom, že spektrum teórií inšpirujúcich vznik menovej únie je širšie a jednotná mena je dôležitou súčasťou európskej integrácie.

Kľúčové slová: menová únia, teórie európskej integrácie, federalizmus, neofunkcionalizmus

ABSTRACT

The European Union has its scientific and theoretical basis in concepts of European integration. These concepts examine the EU as a whole, analyze, define and explain the ongoing processes that shape integrating Europe. The present paper offers a classification of these theories based on a thorough literature review. Its aim is to determine which theories of European integration implicitly or explicitly contain references to the adoption of the single currency. It turns out that the ideas of establishment of a single currency in Europe have a long tradition in basic theoretical approaches such as neo-functionalism or federalism. We come to the conclusion that the spectrum of theories inspiring the creation of monetary union is broad and single currency has always been an important part of European integration.

Key words: monetary union, theories of European integration, federalism, neo-functionalism

JEL: F15, F33

ÚVOD

Na chápanie integrácie existuje viacero náhľadov. Ak by sme chceli nájsť definíciu pojmu európska integrácia, stretne sa s veľkým množstvom rôznych interpretácií. Pre potrebu nasledovného príspevku budeme chápať integráciu tak, ako ju definuje neofunkcionalista Ernst Haas, podľa ktorého je „integrácia proces, pri ktorom sú politickí aktéri z rozdielnych národných prostredí vedení k tomu, aby presunuli svoju lojalitu, očakávanie a politické aktivity k novému centru, ktorého inštitúcie disponujú jurisdikciou nad existujúcimi štátmi, alebo ju požadujú.“¹ Európska integrácia je teda proces, nie stav, ktorý má politický, ekonomický, kultúrny a sociálny rozmer. Jej základným rysom je prenos kompetencií od štátov na nadnárodné inštitúcie, ktoré postupne nadobúdajú čoraz väčšiu právomoc.

Prvé myšlienky o zjednotení Európy majú svoj pôvod v období stredoveku. Vzdelanci, králi či šľachtici, akými boli Pierre Dubois, Jiří z Podebrad a Maximilien de Béthune vojvoda zo Sully, predkladali svoje návrhy o politickej spolupráci a inštitucionalizácii vzťahov medzi európskymi štátmi a monarchami. Neskôr na nich nadviazali novovekí filozofovia, ako Immanuel Kant, či Jean-Jacques Rousseau.² Všetci pritom sledovali a požadovali jediný ušľachtilý cieľ, zabezpečenie trvalého mieru v Európe, mieru založenom na dialógu, na spolupráci európskych národov. Tá mala byť prevenciou opakujúcich sa vojenských konfliktov, ktoré si pravidelne žiadali veľké materiálne i ľudské obete.

V priebehu 20. storočia sa úvahy o integrácii a zjednotení európskych štátov formalizovali a dostávajú vedecký charakter. Predovšetkým po 2. svetovej vojne môžeme hovoriť o vzniku odboru európskych štúdií, či sformovaní teórií európskej integrácie. Od začiatku 60. rokov môžeme sledovať nárast záujmu o predmetnú oblasť čo súvisí s narastajúcim významom integrácie v európskej i medzinárodnej politike.³ Dôležité miesto v procese vzniku idey zjednotenej Európy a spoločnej meny má Francúz Jean Monnet. Je označovaný za tzv. otca Európskej únie. Na integračnom procese sa aktívne podieľal, vytýčil jeho základné rysy i univerzálne princípy (inštitucionalizovaný supranacionálny rozmer spolupráce). Monnetove názory a myšlienky ovplyvnili viaceré teoretické koncepcie európskej integrácie.⁴

V súčasnosti sa problematike teórií európskej integrácie venuje úzky okruh zahraničných autorov. Asi najucelenejšou je publikácia britského autora Bena Rosamonda *Theories of European Integration*, v ktorej je charakterizovaných viac než 15 samostatných prístupov k danej problematike. Významná je tiež kniha *Theorizing European Integration* od gréckeho autora Dimitrisa Chrysochooua, kde je európska integrácia charakterizovaná ako komplexný proces s vlastnými zákonitosťami a osobitosťami. Jednotlivé teórie sú definované implicitne a z textu publikácie ich môžeme odvodiť. V roku 2004 publikovali Antje Wiener v spolupráci s Thomasom Diezom dielo *European Integration Theory*, ktoré štruktúrou sa viac podobá Rosamondovi, ale počet analyzovaných teoretických prístupov k európskej integrácii je nižší. Popísané sú dominantné teórie federalizmu, neofunkcionalizmu, inštitucionalizmu, liberálneho intergovernmentalizmu či sociálneho konštruktivizmu.

¹ Haas, E. (2004): *The Uniting of Europe*, s.18.

² Fiala, P., Pitrová, M. (2003): *Evropská unie*, s.32.

³ Diez, T.; Weiner A.: (2009): *European Integration Theory*, Preface.

⁴ Lipková, L. (2011): *Európska únia*, s. 149.

Jednou z najnovších publikácií zaoberajúcich sa otázkami európskej integrácie je dielo českého autora Petra Kratochvíla *Teorie evropské integrace* vydané v roku 2008. Publikácia má význam z hľadiska rozvoja skúmania problematiky v regióne strednej Európy a vďaka logickej štruktúre je prínosom aj ako vynikajúci učebný materiál.

Všeobecné príručky o EÚ od autorov ako Petr Fiala a Markéta Pitrová⁵, či publikácia *Európska únia* od slovenskej autorky Ľudmily Lipkovej, sa zameriavajú na dominantné európske integračné teórie federalizmu, funkcionalizmu, či neofuncionalizmu, ktoré predstavujú paradigmu supranacionálnej spolupráce. Na druhej strane uvádzajú koncepcie, ako napríklad teória závislosti, ktoré patria do paradigmy medzivládnej spolupráce.

Vo všetkých spomenutých dielach je európska integrácia chápaná ako jedinečná. Napriek podobnosti s ekonomickou spoluprácou, v niektorých regiónoch ju študujeme nezávisle. Je to proces majúci vlastné pravidlá, špecifiká a zákonitosti, ktoré vo svete nemajú obdobu.

1 Klasifikácia integračných teórií

Od začiatku 20. storočia sa sformovalo veľké množstvo teoretických prístupov k integrácii. Vychádzali z rôznych predpokladov, sledovali rôzne ciele a reagovali na jednotlivé vývojové etapy integračného procesu. Rovnako ako sa spolupráca v Európe rozširovala o čoraz väčšie množstvo oblastí, tak aj predchádzajúce integračné teórie sa obohacovali o nové prístupy. Niekedy sa z nich stali samostatné koncepcie. Staré teórie, ako federalizmus, či funkcionalizmus, nedokázali vysvetliť všetky procesy. Ako uvádza Weiner, prijatie Jednotného európskeho aktu v roku 1986 odštartovalo nečakaný rozmach nových prístupov, či revidovanie starých koncepcií liberálneho intergovernmentalizmu (Moravcsik) a neofuncionalizmu (Sandholtz, Zysman, Tranholm-Mikkelsen).

Podľa Chrysochooua môžeme chápanie spoločensko-vednej teórie rozdeliť do 4 základných skupín.⁶ Prvou sú zákonne orientované prístupy. Ich spoločnou charakteristikou je odmietanie hľadania univerzálneho pravidla (zákona). Podobne ako v prírodných vedách, chápu teóriu ako ucelenú formu vedomostí, ktorá je vďaka zovšeobecňovaniu zjednodušená na základnú myšlienku. Zákonne orientované prístupy chápu teórie ako súbory pravidiel či noriem, ktoré boli otestované (potvrdené). Druhou skupinou sú idealizujúce prístupy, ktoré hovoria, že spoločensko-vedná teória prezentuje určitý ideálny stav. Zameriavajú sa na definovanie podmienok, ako dosiahnuť ideálny stav. Teória v tomto zmysle slova je schopná robiť predpovede v rámci idealizovaného modelu sveta. Predpokladom je dokonalá znalosť všetkých faktorov. Tretím prístupom k chápaniu teoretických koncepcií je konštruktivizmus, ktorý hľadá základy spoločenských vied v správaní subjektov. Konštruktivisti dochádzajú k záveru, že teória sa v zásade nelíši od každodennej praxe, procesy v spoločnosti definujú (konštruujú) naše vedecké poznanie. Teória nemá charakter axiomálnych modelov, ale nadobúda podobu všeobecného porozumenia príčin spoločenských javov. Poslednou skupinou, ktorú Chrysochoou uvádza, sú kritické teórie. Tie trvajú na spojení teoretických a etických princípov. Spoločenská

⁵ Fiala, P.; Pitrová, M. (2003): *Evropská unie*, s.13, 14, 17

⁶ Chrysochoou, D. (2009): *Theorizing European Integration*, s. 2.

veda je preto v kritickom ponímaní definovaná ako záväzok voči univerzálnym etickým hodnotám. Teória je založená na etických princípoch. Ak by sme mali v krátkosti zhrnúť 4 prístupy, tak prvý sa zameriava na testovanie teórie, druhý je o vytváraní ideálnych modelov, tretí prístup je o podstate vytvárania samotnej teórie a štvrtý prístup chápe teóriu ako etickú reflexiu.

V odbornej literatúre sa stretne aj s chronologickým rozdelením integračných teórií. Takéto členenie má svoj význam, pretože ciele spoločenstva sa s rozširovaním vzájomnej spolupráce menili. Existujúce teórie nevedeli vysvetliť nový stav a preto vznikali nové prístupy. Vo všeobecnosti teórie európskej integrácie reflektovali kľúčové otázky vývoja integrujúcej sa Európy prinášali nové prístupy spoločenských vied do problematiky. Weiner a Diez uvádzajú 3 vývojové etapy vo formovaní teórií európskej integrácie. V prvom období trvajúcim od 60. rokov 20. storočia sa teórie zameriavali na vysvetlenie príčin vzniku integrácie a venovali sa definovaniu jej výsledkov (neofunkcionalizmus, intergovernmentalizmus). Druhá etapa vo vývoji európskych teórií integrácia sa začala v 80. rokoch, keď autori hľadali odpoveď na otázky: Čím je Európske spoločenstvo? Aká je to politická forma? Aká je jeho vnútorná štruktúra? Ktoré mechanizmy určujú jeho fungovanie? (model sietí, teória viacúrovňového vládnutia) Od začiatku 90. rokov možno sledovať istý názorový posun v oblasti teórií európskej integrácie, keď samotná EÚ je tvorcom integračného procesu. Autori skúmajú ako EU ovplyvňuje politické a kultúrno-sociálne normy (identity) aktérov integrácie (sociálny konštruktivizmus).⁷

U Kratochvíla nájdeme obdobnú chronologickú klasifikáciu teórií s jedným zásadným rozdielom, keď je rozdelenie obohatené o obdobie 40. a 50. rokov. Autor sem zaradil koncepciu federalizmu, funkcionalizmu a teóriu komunikácie, ktoré reagovali na koniec 2. svetovej vojny a snažili sa dať odpoveď na otázku, ako zabezpečiť mier v Európe.⁸

Integračné teórie môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Na tie, ktoré vysvetľujú osobitosti a zákonitosti európskej integrácie (pomáhajú nám bližšie pochopiť integračný proces). Príkladom môže byť inštitucionalizmus, či liberálny medzivládny prístup. Druhú skupinu predstavujú teórie, ktoré dávajú procesu integrácie určitý cieľ, následne definujú postupy a procesy, ako tento cieľ naplniť. Typickými príkladmi druhej skupiny teórií sú funkcionalizmus, či federalizmus. Toto rozdelenie má svoj praktický význam. Prvá skupina obsahuje hneď tri skupiny Chrysochoou rozdelenia. Druhá skupina je menej početná a zaraďujeme do nej idealizujúce koncepcie. Tie obsahujú základné myšlienky a predstavujú ideologický základ integrácie. Bez prijatia integračných princípov obsiahnutých v idealizujúcich teóriách, by integračný proces nenastal. Podľa Kratochvíla sú to práve koncepcie z ranného obdobia integrácie (federalizmus, funkcionalizmus, teória komunikácie) zamerané na zabezpečenie mieru v Európe.⁹

Treba poznamenať, že spektrum teórií európskej integrácie je podstatne širšie, než uvádza príspevok. Rovnako aj klasifikačných kritérií pre teórie existuje ešte niekoľko, napríklad podľa rozsahu rozdelíme teórie na špecializované a univerzálne.

⁷ Weiner, A.; Diez, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 8.

⁸ Kratochvíl, P. (2008): *Teorie euvropské integrace*, s. 30.

⁹ *Ibid*, s. 31.

Koncepcie európskej integrácie môžeme vyčleniť aj na základe spoločenskovednej disciplíny, v ktorej majú pôvod.

2 Postavenie menovej únie v teóriách európskej integrácie

Jednotná mena predstavuje symbol. Podobne ako zástava, hymna, či štátny znak predstavujú politicko-kultúrne ikony štátu, tak platidlo je rovnako silným znakom ekonomickej identity. Po 2. svetovej vojne sa európska integrácia dostáva na novú kvalitatívnu úroveň. Už nejde len o teoretické úvahy, ale o reálnu snahu o celkové politické, kultúrne a hospodárske spojenie európskych štátov do jednotného homogénneho celku. V tomto procese sa menová kooperácia stala súčasťou širšieho rámca európskeho integračného procesu.

Ešte v roku 1940 vydala britská vláda vyhlásenie, v ktorom ponúkala Francúzsku vytvorenie plnej politickej a ekonomickej francúzsko-britskej únie¹⁰. V roku 1964 prvým významným krokom k hospodárskej a menovej únii (HMÚ) bolo vytvorenie Výboru guvernérov centrálnych bánk, Výboru pre strednodobú hospodársku politiku a Výboru pre rozpočtovú politiku. V roku 1969, ako výsledok Haagskeho summitu, bolo prijaté Barreho memorandum¹¹, ktoré vyzýva ČŠ k ďalšiemu prehĺbovaniu spolupráce a zameriava sa na počiatočné štádium formovania HMÚ – fixáciu menových kurzov.¹² Na základe uvedeného by sa dalo predpokladať, že myšlienka jednotnej meny bola od počiatku súčasťou európskej integrácie a jej teórií. Paradoxne však úvahy o spoločnom platidle nemajú osobitné miesto. Teórie, v ktorých je minimálne implicitne prítomná požiadavka jednotnej meny sú predovšetkým prístup patriace do druhej skupiny. Menovite ide o federalizmus, funkcionalizmus, neofuncionalizmus, teóriu komunikácie a politický realizmus.

2.1 Federalizmus

Federalizmus je jednou z najstarších teórií európskej integrácie usilujúcou sa o vytvorenie federácie štátov na starom kontinente, pričom federáciu chápe ako inštitucionálne usporiadanie, ktoré na seba berie formu suverénneho štátu a ktoré sa od ostatných štátov líši tým, že jeho ústredná vláda zahrňuje do svojich ústavne zakotvených rozhodovacích procedúr regionálne jednotky.¹³

Základným dokumentom európskeho federalizmu je Manifest z Ventotene z roku 1941, ktorého autormi sú Altiero Spinelli a Ernersto Rossi. Ide o radikálnu koncepciu požadujúcu vytvorenie európskej federácie a zavrnutie koncepcie unitárneho štátu. Neexistenciu medzivládnej spolupráce a princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí štátu sú koncepcie, ktoré je nutné podľa federalistov prekonať, rovnako ako aj teritoriálne vymedzenie štátov, ktoré v minulosti spôsobilo vznik mnohých vojenských konfliktov.¹⁴

¹⁰ Gerbet, P. (2004): Budování Evropy, s. 34.

¹¹ Podľa Francúza Raymonda Barreho, ktorý bol v tom čase komisárom pre hospodárske a finančné otázky.

¹² Jovanovič, M. (1997): European Economic Integration, s. 58.

¹³ King, P. (1982): Federalism and federations, s. 77.

¹⁴ Spinelli, A. (1984): Manifesto di Ventotene. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html>

V roku 1946 vzniká Európska únia federalistov, ktorá v roku 1948 zvoláva tzv. Haagsky kongres, na ktorom sú prerokúvané otázky budúcej spolupráce v Európe. Už tu sa ukázali vnútorné rozpory v koncepcii federalizmu. Radikálne krídlo, reprezentované Spinellim, žiadalo prudký skok, akýsi „ústavný prevrat“, ktorý zásadne zmení európsku politickú scénu. Zároveň ústrednými aktérmi tohto skoku by mali byť občania, nie politici, či diplomati.¹⁵ Umiernené krídlo, vtedy reprezentované Monnetom, bolo zástancom gradualistickej metódy, t. j. budovanie federácie pomocou malých krokov, pomaly a nenápadne za podpory politických elít jednotlivých krajín. Monnetova cesta sa nakoniec ukázala realizovateľnou.

Federalizmus na rozdiel od ostatných koncepcií integrácie nemá akademický základ a je skôr politickou filozofiou, či ideológiou. Federalisti majú jasný cieľ, ale metódy jeho dosiahnutia sú koncipované len nejasne. Vytykajú im nedostatočný vedecký charakter. V kontexte zavedenia jednotnej meny v rámci EÚ, sa k tomuto kroku stavia federalizmus mimoriadne pozitívne, nakoľko spoločné platidlo je znakom ekonomickej a politickej únie, ktorá je de facto cieľom federalizmu. Sám Monnet považoval hospodársku a menovú úniu za nevyhnutný krok k politickej integrácii Európy.

2.2 Funkcionalizmus

Funkcionalistická teória má svoje počiatky v medzivojnovom období, v čase, keď dominantnou teóriou medzinárodných vzťahov bol idealizmus založený na viere, že konfliktom v Európe je možné zabrániť vzájomnou spoluprácou a vytvorením medzinárodných organizácií. Ďalšou podobnou črtou funkcionalizmu s idealistickým myslením je odsudzovanie tradičného vnímania štátu, ako hlavného aktéra medzinárodnej politiky. Funkcionalisti zároveň odsudzujú usporiadanie vzťahov v Európe v medzivojnovom období, prevládajúci pacifizmus, viditeľný v politike *appeasementu*, podľa nich bolo treba obohatiť o vedeckú koncepciu prekonávania medzinárodných konfliktov.

Hlavným predstaviteľom a zakladateľom funkcionalizmu je David Mitrany (1888-1975), politológ rumunského pôvodu. Podľa neho, štáty (teritoriálne vymedzené celky) nie sú schopné poskytovať efektívne statky svojim občanom v dôsledku existencie štátnych hraníc ako umelých bariér optimálneho fungovania ekonomických vzťahov. Ďalším negatívnou črtou každého štátu je okrem existencie hraníc fakt, že na čele každej krajiny stoja politici, ktorých primárnym cieľom je vlastná politická moc a na jej získanie, či udržanie abstrahujú od maximalizácie úžitku celej spoločnosti. Mitrany presadzuje nahradenie politikov odborníkmi, ktorí do výkonu moci nebudú vkladať vlastné politické ambície, ale budú sa riadiť čisto technickými kritériami. Vo všeobecnosti sú funkcionalisti zástancami technokracie - vlády expertov a racionalizmu.¹⁶

Problematickým bodom funkcionalistickej teórie je paradox, ako túto zmenu na štátnych postoch docieľiť. Politici by len ťažko súhlasili s presunom svojich kompetencií na nadnárodnú organizáciu. Mitrany však argumentuje, že pre predstaviteľov štátnej moci je podstatná tzv. veľká politika (obrana, bezpečnosť a zahraničné vzťahy), zatiaľ čo pre funkcionalizmus sú prioritné technické oblasti

¹⁵ Kratochvíl, P. (2008): Teorie evropské integrace, s. 55.

¹⁶ Kratochvíl, P. (2008): Teorie evropské integrace, s. 57.

každodenného života občanov – doprava, pošta, telegraf či rádiové vysielanie, ktoré politici nevnímajú ako ohrozenie vlastnej pozície a štátnej suverenity. To umožní vytvoriť organizácie funkcionálneho typu, ktoré budú racionálne riešiť technické aspekty medzinárodnej spolupráce. S rastúcim prepojením jednotlivých krajín bude rásť aj potreba vytvárať ďalšie a ďalšie funkcionálne organizácie. De iure bude suverenita štátov zachovaná, ale de facto sa stane druhoradou, pretože podstatná časť kompetencií bude presunutá na nadnárodné organizácie a kľúčovú úlohu budú zohrávať predstavitelia technokracie a nie politici. Takýto proces rozširovania integrácie do ďalších oblastí sa označuje ako vetvenie – *ramification*. Môžeme predpokladať, že v istom bode sa spolupráca rozšíri aj do oblasti menovej a monetárnej politiky.¹⁷

Napriek tomu, že funkcionalizmus je jedným z hlavných prúdov európskej integrácie, jeho predstavitelia sa pomerne kriticky stavali k princípom fungovania ES. Ich názory sa nezhodovali s tézou vytvorenia regionálneho integračného zoskupenia tzn. geograficky vytyčenej spolupráce. Hranice ES boli určené politicko-geografickým princípom, a nie funkcionalisticky. Z troch európskych spoločenstiev malo najbližšie k ideálnej predstave funkcionalistov práve Európske spoločenstvo uhlia a ocele.

2.3 Neofunkcionalizmus

V nadväznosti na teóriu funkcionalizmu sa od konca 50. rokov začína uplatňovať nový prístup k európskej integrácii – neofunkcionalizmus. Prináša viacero podstatných zmien v uvažovaní. Po prvé, kladie zvýšený dôraz na vedeckosť. Neofunkcionalisti presadzovali nutnosť vytvoriť testovateľné a overiteľné hypotézy aplikovateľné v prostredí integrujúcej sa Európy. Neofunkcionalisti majú priaznivejší názor na politiku a štát. Tvrdia, že integrácia prebieha najskôr v ekonomickej oblasti, no nepopierajú fakt, že proces je závislý od politických rozhodnutí, preto zásadným elementom celého mechanizmu sú politické elity, podporujúce integračné snahy pôsobiace paralelne s nadnárodnými inštitúciami.

Najvýznamnejší neofunkcionalista Ernst Haas vo svojej práci *Zjednocovanie Európy* definoval mechanizmus, ktorý ženie celý integračný proces ako prelievanie (*spill-over*). Na základe pozorovania prvých rokov fungovania ES prišiel k záveru, že integrácia je možná a dlhodobo udržateľná iba vtedy, ak vyhovuje záujmom kľúčových aktérov. Tých definuje ako ekonomické a politické elity zúčastnených štátov. Integrácia nie je založená na idealistickom predpoklade prekonania konfliktov a večného mieru, ide o čisto pragmatickú kalkuláciu vlastných ziskov, ktoré povedú z integrácie.¹⁸ Ide o prejav utilitarizmu – konania aktérov s cieľom maximalizovať úžitok. Ako náhle si elity uvedomia, že im integrácia prináša konkrétne kvantifikovateľné výhody, potom budú podporovať ďalšie rozširovanie spolupráce o nové oblasti.

Haasova neofunkcionalistická teoréma je modelovou ukážkou európskej integrácie. Od vzniku ESUO na čele s technokratickým Vysokým úradom, cez

¹⁷ Weiner, A.; Diez, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 45.

¹⁸ Rosamond, B. (2004): *The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas*. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>

sektorovú a geografickú koncentráciu integrácie až po výrazný príspevok elít členských štátov pre pokračovanie integračného procesu, jasne potvrdzujú správnosť Haasovej teórie. Prepojenie teoretického konceptu neofunkcionalizmu s európskou integračnou praxou bolo *de facto* kodifikované ako hlavný smer budovania ES nazvaný Metóda Spoločenstva, či Monnetova metóda.¹⁹

Neofunkcionalisti sa k otázke vybudovania menovej únie medzi členskými štátmi Spoločenstva vyjadrujú kladne, v súlade s efektom prelievania. *Spill-over* efekt bude postupne zasahovať čoraz viac ekonomických oblastí, približne kopírujúc fázy ekonomickej integrácie, až si nakoniec vynúti harmonizáciu hospodárskych politík a menovú úniu. Problematickým bodom v ich uvažovaní zostáva abstrakcia od politickej reality, vzdania sa národnej suverenity a politickej integrácie členských štátov.²⁰ Samotný Haas je k svojmu konceptu prelievania čoraz skeptickejší, pričom poukazuje na politickú realitu a na vzniknuté nové integračné formy, ktoré na seba priamo nenadväzujú a nezapadajú do koncepčného rámca neofunkcionalizmu.²¹ Problematickosť dosahovania politického konsenzu na európskej úrovni si vyžiadala uplatnenie koncepcie viacrýchlostnej Európy, ktorá deformuje neofunkcionalistickú teóriu prelievania.

2.4 Teória komunikácie

Zaraďujeme ju do trojice pôvodných teórií európskej integrácie. Spolu s federalizmom a funkcionalizmom sa snaží o zabezpečenie trvalého mieru v Európe. Teória komunikácie chápe integráciu ako zvyšovanie komunikácie medzi jej aktérmi. Federalizmus sa usiluje o vznik politickej únie zjednotením národných štátov do jedného celku. Funkcionalizmus sa snaží o prekonanie národných sporov vďaka vytvoreniu vzájomnej závislosti a previazanosti ekonomík. Pre teóriu komunikácie je typický predpoklad, že vyššia miera informačnej výmeny vedie k hlbšej integrácii. Komunikácia pomáha predchádzať konfliktom, nakoľko vytvára ideu spolupatričnosti. Neskorší autori chápu teóriu ako súčasť konštruktivismu, lebo kladie dôraz na prirodzenosť ľudského konania a vyzdvihuje úlohu jednotlivca.²²

Kľúčové pre teóriu komunikácie sú práce Karla Wolfganga Deutscha, amerického politológa nemeckého pôvodu. Narodil sa v Prahe v roku 1912. Základom teórie komunikácie je jeho dizertačná práca, Nacionalizmus a sociálna komunikácia. Kratochvíl venuje teórii komunikácie zvláštnu pozornosť, pričom kriticky hodnotí fakt, že býva často opomínaná. Deutsch sa snažil mieru komunikácie merať vďaka jej rozdeleniu na merateľné transakcie. Preto teória býva označovaná aj ako transakcionalizmus.²³ Deutsch a jeho sľubný výskum nenašiel dostatok nasledovníkov,

¹⁹ Fiala, P., Pitrová, M. (2003): Evropská unie, s.36.

²⁰ Rosamond, B.: The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>

²¹ Kratochvíl, P. (2008) : Teorie evropské integrace, s. 92-93.

²² Chrysochoou, D. (2009): Theorizing European Integration, s. 25.

²³ Ibid, s.26.

ktorí by ho ďalej rozvíjali, a tak teória zostala v úzadí, či splynula so sociálnym konštruktivismom.²⁴

Deutsch vo svojej dizertačnej práci zavádza pojem bezpečnostného spoločenstva, v ktorom vojna, ako nástroj zahraničnej politiky, nie je možná vďaka pocitu spolupatričnosti, ktoré medzi jednotlivými aktérmi, skupinami či štátmi funguje. Pre dlhodobú existenciu bezpečnostného spoločenstva musia byť dodržané isté parametre. Deutsch definoval 5 základných kritérií:²⁵

1. Spoločné základné hodnoty
2. Presvedčenie o pozitívnych účinkoch ďalšej integrácie
3. Pevné sociálne väzby (v rámci jednotiek)
4. Ľahká migrácia (medzi jednotkami)
5. Zvyšovanie vzájomnej interakcie

Teória komunikácie nehovorí priamo o zavedení spoločnej meny v rámci spoločenstva. Pri bližšom pohľade na kritériá bezpečnostného spoločenstva môžeme usudzovať, že menová únia zefektívňuje a uľahčuje migráciu medzi jednotkami. Na základe osobných skúseností vieme povedať, že euro uľahčuje cestovanie do ostaných členských štátov Eurozóny, odbúrava povinnosť výmeny domácej meny za zahraničnú. Vďaka cenovej transparentnosti sú obyvatelia menovej únie ukrátení od prácného prepočítavania cien a pobyt v zahraničí je príjemnejší. Rovnako spoločná mena podporuje piate kritérium o zvyšovaní interakcie, predovšetkým v ekonomickej oblasti, eliminuje kurzové riziko a vytvára možnosti pre rozvoj obchodu. Ak chápeme spoločnú menu ako symbol, tiež pomáha utvárať pocit spolupatričnosti, ktorý je podľa Deutscha jednou z vlastností bezpečnostného spoločenstva.

Teória komunikácie po prekonaní problému udržateľnosti mieru v Európe ďalej nereagovala na rozvoj integračného procesu. Deutsch svojou prácou nenašiel dostatok nasledovateľov a možno aj preto sa teória komunikácie postupne dostala do úzadia a nebola inovovaná, či revidovaná, tak ako to bolo v prípade funkcionalizmu a federalizmu. Je to škoda, lebo teória komunikácie vďaka konštruktivistickému pohľadu na integráciu ako sociálneho procesu odvodeného od jednotlivcov má potenciál vysvetliť a objasniť viaceré súčasné problémy Európskej únie (demokratický deficit, odcudzenie voličov).

2.5 Politický realizmus

Realizmus je dominantným prístupom k štúdiu medzinárodných vzťahov. Počiatky má podobne ako funkcionalizmus v medzivojnovom období. Realizmus za základnú tézu medzinárodných vzťahov považuje boj o moc. Svet nemá určený poriadok, a preto je podľa realistov anarchický. Silný ovláda slabšieho a subjekty medzinárodných vzťahov sú motivované konať vo svojom záujme, správajú sa egoisticky. Realistická teória je štátocentrická, čo znamená, že základnými aktérmi medzinárodných vzťahov sú suverénne národné štáty westfálskeho typu.²⁶

Realizmus vznikol ako reakcia na neúspešnú politiku idealizmu v medzivojnovom období. Predovšetkým idea integrácie a prenesenia kompetencií na

²⁴ Weiner, A.; Diez, T. (2009): *European Integration Theory*, s. 157.

²⁵ Kratochvíl, P. (2008) : *Teorie euvropské integrace*, s. 68.

²⁶ *Ibid*, s. 100.

medzinárodnú organizáciu sa neosvedčila, nakoľko nevedela zabrániť vypuknutiu druhej svetovej vojny. Realisti preto zásadne odmietajú úlohu medzinárodných organizácií, nakoľko ich právomoc je len odvodená.

Na základe uvedenej charakteristiky realizmu môžeme nadobudnúť dojem, že odmietajú proces európskej integrácie. Je pravda, že zásadne spochybňujú neofunkcionalistický *spill-over* efekt a nepripúšťajú stratu suverenity štátov v prospech nadnárodných inštitúcií. Napriek tomu realizmus akceptoval a reagoval na európsky integračný proces a zachoval si pritom vnútornú ideologickú integritu. Napríklad vznik ES a fakt, že zoskupenie mohlo efektívne fungovať celé desaťročia, realisti odôvodňujú existenciou spoločného nepriateľa v podobe Sovietskeho zväzu.

Realizmus je svetovo uznávanou koncepciou fungovania medzinárodných vzťahov a poprední európski lídri nemohli abstrahovať od jeho princípov. Idea spoločnej európskej meny, ako znaku jednoty, nachádza práve v koncepcii realizmu silnú oporu. Znakom štátu a jeho ekonomickej sily je aj mena, preto ak EÚ chce vystupovať ako aktér v medzinárodných vzťahoch, jednotná mena posilňuje jej pozíciu a dáva jej jeden z atribútov suverénneho štátu. Na inštitúcie Únie zároveň prechádza množstvo nových právomocí a pozícia národných štátov sa tak oslabuje, čo dáva únii väčšiu právomoc vo vzťahu k členským štátom.

Ak sme ochotní pripustiť existenciu EÚ ako aktéra medzinárodných vzťahov, potom z pohľadu realistickej teórie jednotná mena je dôležitým prvkom integrácie dávajúcim EÚ väčšiu ekonomickú silu a rozhodovaciu právomoc.

2.6 Ostatné teórie európskej integrácie

Pri výskume teórií európskej integrácie myšlienka spoločnej meny nie je dominantnou skúmanou problematikou. Autorom ide predovšetkým o vysvetlenie politických procesov a javov v rámci EÚ. Snažia sa o definovanie závislostí a vzťahov medzi jednotlivými aktérmi integrácie, či o vymedzenie postavenia EÚ ako subjektu medzinárodných vzťahov. Ako uvádza Chrysochoou od 80. rokov nastáva výrazný názorový posun v teóriách integrácie, keď EÚ sa stáva aktérom integrácie, ktorý pôsobí na členské štáty.²⁷ Upriamuje sa pozornosť na zmeny správania sa aktérov, ktoré so sebou priniesol integračný proces v priebehu svojho vývoja.

Popri základných integračných teóriách sa do popredia dostávajú prístupy, ako nový inštitucionalizmus, snažiaci sa vysvetliť konanie aktérov na základe modelu pán-správca, keď štáty delegujú svoje právomoci na inštitúcie, ktoré ich v určitých otázkach zastupujú v rámci svojich právomocí. Spornou otázkou je lojalita správcov, ktorí majú neskôr tendenciu konať autonómne, proti záujmom štátov, s cieľom posilniť vlastné pozície.²⁸ Problém má dve alternatívy. Buď je správca dostatočne silný na presadenie vlastných cieľov, a tak nie je v područí svojho pána, alebo sú jeho kompetencie značne limitované až tak, že nebude môcť efektívne plniť zverené úlohy. Podobne sa do popredia dostávajú rôzne sociálno-konstruktivistické modely. Významným smerom teórií európskej integrácie sú medzivládne (intergovernmentalistické) prístupy, ktoré sa tiež sústreďujú na vysvetlenie procesov na úrovni EÚ s prízvukom na úlohu štátov ako dominantných aktérov.

²⁷ Chrysochoou, D. (2009): *Theorizing European Integration*, s. 58.

²⁸ Kratochvíl, P. (2008) : *Teorie euvropské integrace*, s. 94.

V spomenutých teóriách európskej integrácie však nie je prítomná myšlienka jednotnej meny, nakoľko ich primárnym záujmom sú politické vzťahy. Na druhej strane tieto koncepcie pomáhajú vysvetľovať motívy a princípy spolupráce v rámci Európskej menovej únie, môžu definovať politické problémy súvisiace s jej vznikom a fungovaním a rovnako môžu prispieť k riešeniu súčasnej nepriaznivej situácie v EÚ.

ZÁVER

Jean Monnet so svojou víziou zjednotenej Európy položil základy dnešnej Európskej únie. Na prekonanie historických rozporov a antagonizmu malo slúžiť nadviazanie ekonomickej spolupráce na nadnárodnej úrovni, ktorú budú riadiť supranacionálne inštitúcie. Hospodárska interdependencia mala obrusovať hrany sporov medzi štátmi, a tak dláždiť cestu politickej integrácii. V roku 1952 vzniklo Európske spoločenstvo uhlia a ocele, ktoré sa stalo základom budúceho integračného procesu.

Európska únia má svoj myšlienkový základ v teóriách európskej integrácie. Od 50. rokov sa chápu ako samostatná spoločenskovedná kategória, ktorá má dnes podobu vedeckého odboru európskych štúdií. S postupom európskej integrácie sa vyvíjali aj jednotlivé prístupy k nej. Menili sa vedecké otázky a predmet výskumu. Dominantné prístupy ako federalizmus či funkcionalizmus boli prepracované. Iné koncepcie, ako napríklad teória komunikácie, sa postupne dostali do úzadia.

V priebehu integračného procesu sa sformoval veľký počet teórií, ktoré vychádzajú z rôznych disciplín spoločenských vied a majú rozdielne metódy výskumu. Teórie môžeme klasifikovať podľa viacerých kritérií. Dôležitým je tiež faktor času. V 50. rokoch sa vedci snažili sformovať ideálne modely usporiadania Európy s cieľom zabezpečiť trvalý mier. Po prekonaní tejto otázky sa autori snažili definovať Európske spoločenstvá a vplyv jednotlivých aktérov na ich vývoj. Od 80. rokov sledujeme významný názorový posun, keď ES sa stávajú subjektom integrácie a pozornosť sa upriamuje na zmeny správania aktérov v dôsledku integrácie. V súčasnosti sa všeobecnému štúdiu teórií integrácie venuje len úzka skupina vyššie spomenutých autorov. Trendom európskych štúdií sa stala špecializácia zameraná na riešenie čiastkových javov, procesov a problémov s nimi súvisiacimi.

Diskusie o zavedení spoločnej meny v Európe boli dlhodobo súčasťou širšieho rámca európskej integrácie, napriek tomu však nikdy neboli v centre záujmu autorov. Vytvorenie menovej únie požadujú, alebo predpokladajú predovšetkým teórie, ktoré na základe Chrysochoouho delenia zaraďujeme do druhej skupiny tzv. idealizujúcich koncepcií. Základné resp. pôvodné teórie z 50. rokov sú ideologickým základom integračného procesu. Boli pri zrode Európskych spoločenstiev a implicitne obsahujú požiadavky na vznik jednotnej meny. K otázke spoločného platidla sa pozitívne stavajú nasledovné teoretické integračné koncepcie: federalizmus, funkcionalizmus, neofuncionalizmus, teórie komunikácie a politický realizmus. Ostatné koncepcie pomáhajú vysvetľovať motívy a princípy spolupráce v rámci Európskej menovej únie, ale ich primárny objekt štúdia je iný.

Na záver hodnotíme, že spoločná mena má oporu v európskych integračných koncepciách, ale napriek výrazným ekonomicko-politickým problémom počas jej budovania, keď sa integračné snahy zastavili i na celé desaťročie, je Európska menová únia realitou dnešných dní.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. CHRYSOCHOOU, D. (2009): *Theorizing European Integration*. Londýn: Routledge, 2009. 204 s. ISBN 978-0415437516
2. FIALA, P. – PITROVÁ, M. (2003): *Evropská unie*. Brno: ČDK, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2
3. GERBET, P. (1999): *Budování Evropy*. Paříž: Imprimerie nationale Editions, 1999. 450 s. ISBN 80-246-01111-7
4. HAAS, E. (2004): *The Uniting of Europe*. Paříž: The University of Notre Dame Press, 2004. 568 s. ISBN 978-0268043476
5. JOVANOVIČ, M. (1997): *European economic integration*. Londýn: Routledge, 1997. 261 s. ISBN 0-415-09548-4
6. KING, P. (1982): *Federalism and Federation*. New York: Croom Helm, 1982. 160 s. ISBN 978-0709915201
7. KRATOCHVÍL, P. (2008) *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál, 2008. 224 s. ISBN 80-73674-67-0.
8. LIPKOVÁ, Ľ. (2006): *Európska únia*. Bratislava: SPRINT, 2006. 446 s. ISBN 80-89393-33-6
9. MAES, I. (2007): *Half century of European financial integration*. Brusel: Mercatorfonds, 2007. 220 s. ISBN 978-90-6153-790-8
10. ROSAMOND, B. (2004): *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957(New edition)*. Paris: University of Notre Dame Press, 2004. ISBN 978-0268043469
11. ROSAMOND, B. (2005): *The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas*. In: University Warwick [online]. [cit. 2012-11-03]. Dostupné na internete <http://wrap.warwick.ac.uk/1076/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_jepp_05.pdf>
12. SPINELLI, A. (1941): *Manifesto di Ventotene*. In: Altiero Spinelli [online]. [cit. 2012-22-3]. Dostupné na internete <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944en_en.html>
13. WEINER, A. – DIEZ, T. (2009): *European Integration Theory*. Oxford: Oxford press, 2009. 295 s. ISBN 978-0199226092

KONTAKT

Ing. Michal Držka
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
E-mail: michal.drzka@euba.sk

P R E H L A D

SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY RUSKO-AFGANSKÝCH VZŤAHOV

doc. PhDr. RSDr. Lubomír Čech, CSc.

ABSTRAKT

Problematika vzájomných vzťahov Ruska a Afganistanu má svoju historickú pamäť s pozitívnymi i negatívnymi konotáciami. Dynamický vývoj v regióne širšej Strednej Ázie v posledných rokoch vťahuje do riešenia afganskej otázky viaceré krajiny oblasti a hlavných hráčov svetovej politickej scény. Rusko je vzhľadom na tento vývoj postavené do situácie, keď konsolidácia vzťahov s Afganistanom sa stáva otázkou národnej bezpečnosti. Článok venuje pozornosť súčasnosti a perspektívam vzájomných vzťahov týchto dvoch krajín, odhaľuje hrozby a riziká, ktoré môžu v najbližšej budúcnosti vstúpiť do zložitého procesu budovania dôvery medzi Ruskom a Afganistanom v citlivej geopolitickej oblasti.

Kľúčové slová: afganské drogy, terorizmus, islamizmus, Taliban, ruský návrat do Afganistanu

ABSTRACT

Mutual relations of Russia and Afghanistan have a long historical memory with both positive and negative connotations. Dynamic development of the broader Central Asian region has recently dragged several countries of the region as well as global political powers into the solution of Afghan question. Considering this development, Russia has found herself in a situation, where consolidation of relations with Afghanistan is becoming a question of national security. This paper focuses on the present situation and future perspectives of mutual relations of these two countries. It reveals threats and risks which may enter into the complex process of creating trust between Russia and Afghanistan in this sensitive geopolitical area in the near future.

Key words: Afghan drugs, terrorism, Islamism, Taliban, Russian return to Afghanistan

JEL: F50, H79

Úvod

Rusko v ostatnom čase prejavuje záujem o spoluprácu s Afganistanom v rôznych oblastiach. Rozsah tohto záujmu je široký – od realizácie spoločných obchodných projektov až po spoluprácu v humanitárnych aktivitách. V dejinách vzájomných vzťahov boli rôzne stránky. Boli časy, keď Afganci považovali Rusko, presnejšie povedané Sovietsky zväz, za staršieho brata a priateľa. Sovietska vojenská intervencia na konci 70. rokov, jej neúspech a prechod moci do rúk mudžahedínov mimoriadne negatívne poznamenali vzájomné vzťahy Moskvy a Kábulu.

Dnešný Afganistan je zložitý región, poznačený občianskou vojnou a stálym vojnovým stavom. Ako vrátiť krajinu na cestu mierového rozvoja? Túto otázku si kladú predstavitelia ruskej i afganskej politickej scény. Článok má ambíciu poukázať na hlavné determinanty súčasných rusko-afganských vzťahov najmä z pohľadu možností a limitov ich formovania. Predkladá možné varianty vývoja vzájomných vzťahov po tom, čo koalíčné vojská západných krajín v roku 2014 opustia Afganistan. Súčasne skúma riziká, ktoré v tomto smere môže Ruská federácia očakávať.

1 Ruské tápanie pri hľadaní vzťahov s Afganistanom

Afganistan dnes Rusko vníma najmä cez prizmu bezpečnostnej hrozby voči sebe a svojim susedom v Strednej Ázii. Súčasne je Afganistan tiež časťou komplexného a komplikovaného vzťahu Ruska so Spojenými štátmi a NATO. Fenomén „AfPak“¹ predstavuje silnú motiváciu pre vzťahy Ruska k hlavným nezápadným silám ako sú Čína, India a Irán.

Pri analýze vzájomných vzťahov musíme vychádzať z traumatického zážitku Sovietskeho zväzu s Afganistanom („afganský syndróm“) a postsovietskych skúseností s Čečenskom, Dagestanom a Ingušskom. Rusko vníma dve hlavné hrozby z Afganistanu. Jedna je turbulencia a nestabilita v Strednej Ázii v prípade, že by padla vláda Karzaja po odchode jednotiek Spojených štátov a NATO z krajiny. Táto situácia tu už raz bola, keď príchod Talibanu k moci v Afganistane podporil islamistov zo Strednej Ázie a ponúkol výcvikové centrá čečenským rebelom. Rusko vyjadruje obavy z nárastu islamského radikalizmu v regióne a zo znovuzrodenia povstaleckých aktivít v Uzbekistane a Kirgizsku.

Rusko nemá dost dôvery v pevnosť režimov stredoázijských štátov, ani vo vlastné kapacity izolovať región od vplyvu Talibanu. Názory na to, ako ďaleko môže hrozba zasiahnuť, sa v Rusku líšia. Zatiaľ čo sa niektorí Rusi prikláňajú k teórii domina a očakávajú, že sa „oblasť katastrofy“ rozšíri k ruským hraniciam, väčšina verí, že Taliban sa nerozšíri za Afganistan.²

Ďalšia hrozba, obchodovanie s afganskými drogami, je veľmi konkrétna a smrteľne nebezpečná. Rusko sa stalo hlavným konzumentom afganského heroínu a ópia. Podľa odhadov ruská ročná konzumácia heroínu (70 ton) je o niečo menšia než

¹ AfPak – neologizmus vymyslený Obamovým špeciálnym reprezentantom v Afganistane Richardom Holbrookom. Tento slovný novotvar poukazuje na čoraz väčšie prelínanie vývoja v Afganistane s problémami v Pakistane v dôsledku pôsobenia talibanských bojovníkov aj na území Pakistanu, na ktorom majú svoje základne.

² Trenin, D. – Malashenko, A.: Afghanistan. A View from Moscow, 2010, s. 9-31.

konzumácia zvyšku Európy (88 ton). Ruskí predstavitelia poukazujú na to, že produkcia narkotík v Afganistane od pádu Talibanu a príchodu koalíčných síl narástla.

Z historického hľadiska Moskva nejavila až taký záujem o „získanie“ Afganistanu. Počas „Veľkej hry“ bolo Rusko spokojné, že Afganistan tvoril bezpečnostné pásmo medzi časťou ríše v Strednej Ázii a britskou Indiou. Sovietsky zväz oceňoval afganskú neutralitu počas studenej vojny, keď aj Pakistan aj Irán boli spojencami Spojených štátov a Čína bola uzavretá vo svojom vlastnom konflikte so Sovietskym zväzom.

Nie všetci boli v bývalom ZSSR na konci 70. rokov nadšení z vidiny vojenského zásahu v Afganistane.³ Po bolestivej desaťročnej skúsenosti sa Rusi usilovali zabudnúť. To platilo dovtedy, kým neprišiel Taliban. Zabratie Kábulu Talibanom a potom aj skoro celého územia znepokojilo Rusov kvôli nožnej expanzii na sever, k pôvodnej sovietskej Strednej Ázii.

Ruské záujmy v súčasnom Afganistane môžeme definovať nasledovne:

- Nedopustiť víťazstvo Talibanu,
- zabrániť toku drog z Afganistanu do Ruska,
- podporiť nastolenie neutrálneho a stabilného Afganistanu, tvoriaceho akýsi bezpečnostný pás medzi Strednou Áziou a Stredným východom.⁴

Hlavný ruský záujem v tomto regióne je udržať a rozšíriť svoj vplyv v Strednej Ázii prostredníctvom vzťahov s Afganistanom.⁵ Keďže severný Afganistan je priamo spojený so Strednou Áziou, pozornosť sa koncentruje na sever krajiny, kde je veľa tadžických a uzbeckých obyvateľov. Je to vlastne pokračovanie udržiavania blízkych väzieb so Severnou alianciou. Táto ambícia však má svoje limity a obmedzenia. Rusko nefunguje ako magnet na všetkých svojich susedov. Napriek tomu, že krajiny Strednej Ázie nechcú byť vnímané ako klienti Moskvy, sila historického dedičstva je zatiaľ príliš veľká.

Moskva sa nevzdala myšlienky na svoju vlastnú vojenskú prítomnosť v tomto regióne. Preto týmto stredoázijským krajinám podsúvala obavy, že sa Afganistan opäť stane základňou pre ich vlastné domáce islamistické skupiny. Paradoxne sú tak ruské záujmy v Strednej Ázii podporované aj najmenšou šancou Talibanu na víťazstvo.⁶

Ostatné ciele Ruska v Afganistane v prvej dekáde nového milénia boli skôr marginálne. Ročný obchodný obrat v roku 2008 bol niečo pod 200 miliónov USD. V minulosti sovietski geológovia našli ropu a plyn v severnom Afganistane, ale ruské obchodné a investičné skupiny uprednostňovali radšej Strednú Áziu, ktorá je bohatšia na prírodné zdroje všetkých druhov a v podstatne bezpečnejšom prostredí.

Rusi mali tiež tendenciu veriť, že vplyv Spojených štátov v Afganistane minimalizuje ich šance na obchodovanie v tejto krajine. Navyše je tu Čína, ktorá sa vynára ako ekonomický konkurent Ruska v Afganistane. Porazila ruské spoločnosti

³ Pôsobilé a pomerne vyvážené svedectvo o dôvodoch a okolnostiach, ktoré priviedli sovietske vedenie k rozhodnutiu poslať do Afganistanu vojakov, podáva Gregory Feifer vo svojej publikácii Veľký hazard z roku 2009.

⁴ Trenin, D. – Malashenko, A.: Afghanistan. A View from Moscow, 2010. s. 17-27.

⁵ Hecker, G.: Afghanistan in der russischen Politik, 2009.

⁶ Čech, L.: Potenciálne konfliktné zóny v súčasnej Strednej Ázii, 2011, s. 29 -33.

ako aj ďalších zahraničných záujemcov v súťaži o ťažbu medi v baniach Ainak.⁷ Ruské negatívne hospodárske záujmy v Afganistane boli dôležitejšie než tie pozitívne. Inými slovami, Rusko sa viac zaujímalo o to, ako zabrániť ostatným dostať sa k zdrojom v Afganistane, než o získavanie týchto zdrojov pre seba. S cieľom ochrániť svoj trh sa Gazprom usiloval o blokovanie projektovaného plynovodu z Turkmenistanu do Pakistanu a ropovodu z pakistanského prístavného mesta Gwadar do Číny.

Oficiálne Rusko podporilo medzinárodné úsilie o stabilizáciu Afganistanu. V decembri 2009 prezident Medvedev verejne schválil novú stratégiu Baracka Obamu pre Afganistan a ponúkol podporu Ruska Kábulu, Washingtonu a NATO. Moskva uvítala, že medzinárodná operácia OSN (UNAMA) má mandát zahrnujúci afganskú post-talibanskú rehabilitáciu načrtnutú na konferencii v Bonne.

I keď možno by množstvo najmä starších Rusov radšej videlo ako Spojené štáty v Afganistane zlyhajú (a pridajú sa k obetiam Sovietskeho zväzu a Británie na „cintoríne impérií“), pragmatickí ruskí predstavitelia si uvedomujú, že keby bol západ v Afganistane porazený, viedlo by to k rastu radikalizmu. V článku publikovanom v New York Times 12. januára 2010 generál Boris Gromov, posledný sovietsky veliteľ v Afganistane a bývalý guvernér moskovského regiónu a vtedajší veľvyslanec Ruska pri NATO Dimitrij Rogozin, vyzvali NATO k pokračovaniu misie v Afganistane, až kým sa nedosiahne rozumná politická stabilizácia.⁸

Aj keď sa Gromov a Rogozin odvolávali na úsilie Ruska zriadiť sily rýchlejšie reakcie v Strednej Ázii pre prípad, že by Spojené štáty v Afganistane zlyhali, mali by si uvedomiť limity takýchto síl a čo by boli schopné vykonať. Myšlienka poslať ruské sily do Afganistanu je pre súčasnú ruskú vládu neakceptovateľná. Dvadsaťštyri rokov po odchode vtedajšieho Sovietskeho zväzu z afganského územia je ešte stále cítiť v spoločnosti už spomínaný „afganský syndróm“.

V ruskej spoločnosti sú k danej problematike **tri názorové prúdy**:

- V prvej skupine sú tí, ktorí považujú Spojené štáty za hlavného ruského geopolitického protivníka a chcú, aby uviazli v afganskej pasci natrvalo, brániac tak talibanskému víťazstvu. Preferujú politiku sledovania vývoja v Afganistane z diaľky a nemajú záujem poskytovať výnimočnú asistenciu Spojeným štátom a NATO. Sú pripravení uzavrieť dohodu s Talibanom, ak by sa predsa len nakoniec dostali do silnej pozície.
- Druhá skupina obhajuje oveľa bližšiu spoluprácu so Spojenými štátmi a NATO v Afganistane. Dúfajú, že podaním pomocnej ruky Spojeným štátom budú môcť v záležitostiach dôležitých pre Moskvu ovplyvňovať politiku Spojených štátov v prospech ruských záujmov. Prvá skupina túto víziu hodnotí ako čiru naivitu a pripomína osud tzv. Kozyrevovej doktríny. Tá – kalkulujúc s americkým ocenením, keď bude Rusko „slušné“ – sa veľmi prepočítala a zahraničnopolitické postavenie Ruska v 90. rokoch stratilo na vážnosti.
- Tretia skupina verí, že úspech koalície v Afganistane je už dávno ruským záujmom, keďže by to odstránilo najvážnejšie výzvy vlastnej ruskej

⁷ Bane Ainak sa nachádzajú v centrálnej provincii Logar a patria medzi jedny z najväčších nálezísk medi na svete. Objavili ich pred 32 rokmi vtedy ešte sovietski geológovia. O možnosť ťažby sa reálne uchádzalo 9 firiem, vrátane firiem z Ruska, Číny, Austrálie, Kanady, Indie, Kazachstanu a USA.

⁸ Gromov, B. – Rogozin, D.: Russian Advice on Afghanistan, 2010.

bezpečnosti. Chaos v Afganistane by mohol viesť k „talibanizácii regiónu“ vrátane Strednej Ázie, čo by Rusko zvládalo s istými problémami. Toto viedlo Moskvu k tomu, aby podporila, aj keď len veľmi mierne, afganskú vládu a západnú koalíciu.

Rusko si udržiava pravidelný kontakt s Hamídom Karzajom, jeho vládnymi predstaviteľmi a určitými miestnymi vojenskými vodcami, aby držalo krok s vývojom v krajine. Moskva tiež rozšírila svoju bezpečnostnú pomoc Kábulu viacerými spôsobmi. Vyjadřila ochotu trénovať afganskú políciu a vojenských dôstojníkov a predať afganskej armáde zbrane, vojenský výstroj a náhradné diely. V januári 2010 Moskva ponúkla rekonštrukciu 140 priemyselných podnikov a infraštruktúrnych objektov v Afganistane, ako sú mosty a vodné nádrže, ktoré pôvodne postavili ruskí inžinieri. Za podmienky, že medzinárodná komunita odmení ruské firmy kontraktmi a zaplatí im prácu.

Keďže Rusko v roku 2007 opäť zriadilo svoje veľvyslanectvo v Kábule, zvažovalo svoj návrat do Afganistanu, tentoraz však ako obchodný partner. Ale v komentároch ruských analytikov sa premieta istá črta pochybností o pevnosti Karzajovej vlády a schopnostiach splniť sľuby koalície. Moskva nechce ísť proti novým afganským autoritám, ak tie súčasne budú nahradené. Nasledovaním tohto kurzu dúfa, že získa mieru politického vplyvu a zaistí si, aby Afganistan nevyužívali iní proti ruským záujmom, vrátane ekonomických. Až donedávna malo Rusko sympatie skupiny Afgancov, s ktorými sa spriatelilo v 80-tych rokoch minulého storočia počas okupácie krajiny a potom znovu v 90-tych rokoch. Moskva však silno zanedbávala príležitosti využiť túto skupinu na niečo také ako je podpora ruských záujmov. Súčasná moskovská administratíva naznačuje, že dochádza k zmene.

V auguste 2010 sa v ruskom letovisku Soči konal summit zameraný na koordináciu úsilia o zlepšenie bezpečnosti vo vojnu zmietanom Afganistane (bolo to pritom už druhé podobné stretnutie štyroch lídrov – prvé sa uskutočnilo v júli 2009 v tadžickom Dušanbe). Na tomto prelomovom stretnutí ruský prezident Dmitrij Medvedev privítal okrem afganského prezidenta Hámida Karzaja aj pakistanskú hlavu štátu Asifa Alího Zardářiho a ich kolegu z Tadžikistanu Emomaliho Rahmonova.⁹ Rusko chcelo demonštrovať, že zohráva pri zlepšovaní bezpečnosti v regióne, v ktorom malo historicky vždy veľký vplyv, konštruktívnu úlohu. Podľa slov jeho predstaviteľov sa nemôže Rusko v otázke Afganistanu uspokojiť len s úlohou čestného makléra a čakať za svoju mediátorskú rolu politické bonusy. Rusko samotné má v regióne životne dôležité záujmy. Časy, keď Moskva ostala po roku 1990 dlhý čas na okraji regionálnej politiky, sú už dávno preč. Aj v rámci tohto summitu sa preto pokúsila opäť posilniť svoj vplyv na jednotlivé štáty Strednej Ázie. Medzi najdôležitejšie problémy, o ktoré Rusko (v tzv. afganskom smere) prejavilo záujem, môžeme rátať:

- problém plynovodu TAPI (Turkménsko – Afganistan – Pakistan – India),
- účasť Ruska v spracovaní a rozvoji afganských prírodných zdrojov a pri rozvoji priemyslu,

⁹ Medvedev na summite uviedol, že podporuje boj afganskej vlády proti povstalcom z Talibanu a zdôraznil, že je tiež pripravený zlepšiť ekonomickú spoluprácu s Afganistanom. Pozri SME: Medvedev hostí Karzaja a Zardářiho na afganskom summite, 18.8.2010.

- afganský obchod s drogami a export ópia do Ruska.

2 Možné spôsoby riešenia ruských záujmov

Problém plynovodu TAPI spočíva v tom, že jeho možné spustenie by ruskému Gazpromu úplne znemožnilo kontrolu turkménskeho plynového exportu. Dlhý čas sa export turkménskeho plynu na veľké zahraničné trhy (vrátane európskeho) mohol realizovať len s využitím ruského tranzitu, v rámci čoho mohla ruská strana Turkménsku diktovať cenovú politiku.

V posledných rokoch vynakladá Ašchabad značné úsilie na vybudovanie alternatívnych exportných trás (plynovody: Turkménsko – Uzbekistan – Kazachstan – Čína a Turkménsko – Irán). Ani jedna trasa nemôže byť z rôznych príčin zaradená do európskeho projektu Nabucco (výsledok riešenia diverzifikácie dodávok plynu do krajín EÚ), avšak TAPI, ako aj transkaspická trasa, je v tomto ohľade oveľa perspektívnejšia.

Toto dobre chápu tak v Moskve ako aj v Kábule a o to symbolickejšie vyzeralo podpísanie ďalšej dohody z 31. augusta 2010 (menej než 2 týždne po skončení summitu v Soči) o výstavbe TAPI medzi Kábulom a Ašchabadom. Teraz je tento projekt kvôli bezpečnostnej situácii v Afganistane samozrejme nerealizovateľný, ale čas ide ďalej a ozbrojený konflikt v krajine skôr či neskôr oslabne, čo umožní spustiť výstavbu. Nedá sa vylúčiť ani to, že sa stabilizujú vzťahy medzi Iránom a Západom, čo pri iránskom mediátorstve umožní nasmerovať turkménsky plyn priamo do Európy. Preto sa projekt TAPI radí medzi tie, ktoré sa síce dajú zabrzdiť, ale nie zastaviť navždy. Za týchto podmienok je pre Rusko a jeho kontrolu situácie lepšie v procese participovať.

Podobnej stratégie sa Gazprom pridržal ešte začiatkom 90. rokov, keď spoločnosť UNOCAL podnikla viaceré pokusy o výstavbu ropovodu za 40 % finančnej účasti Ruska. Vtedy bol projekt zastavený pre porušenie záväzkov zo strany Talibanu. No ak dnes Rusko tento pokus zopakuje a pripojí sa k projektu ako podielový spoluúčastník, jeho pozícia v regióne nielen nezoslabne, ale sa naopak posilní.

V deklarácii zo Soči sa tento problém nespomína, je však zaznamenaný úmysel zúčastniť sa na projekte vytvorenia systému prenosu elektrickej energie z Tadžikistanu do Afganistanu a Pakistanu (CASA-1000) a tiež v ďalších spoločných projektoch v oblasti energetiky a rozvoja dopravnej infraštruktúry.

V Soči bola jednoznačne predložená predstava **účasti Ruska v spracovaní a rozvoji afganských prírodných zdrojov a pri rozvoji jeho priemyslu**. Do deklarácie summitu boli zakomponované rekonštrukčné programy na oživenie afganskej infraštruktúry a podnikov, medzi ktoré patria objekty ropného priemyslu (na severe krajiny v Sari-Pule, Farjábe, Balchu a ďalších regiónoch), závod dusíkatých hnojív a elektrárň v Mazári-Šarífe, Kábulský stavebný podnik a nangarharský závlahový systém.

Ruská strana momentálne prehodnocuje možnosť financovania týchto projektov, a ak nebude dohoda zrušená, pravdepodobne dôjde k značnému zvýšeniu podielu Ruska v afganskom hospodárstve. Pre Moskvu je totiž v strategickej perspektíve mimoriadne výhodné najmä nastavenie kontroly nad severnými plynovými

ložiskami a zaradenie sa do procesu budovania si geopolitickej pozície v Ázii ako hlavného dodávateľa energetických zdrojov.

Určitý záujem tvoria aj afganské iniciatívy v oblasti spracovateľského priemyslu. Afganský dopravný podnik AFSOTR, vytvorený ešte kedysi za účasti ZSSR, navrhol ruskému koncernu Sojuzvneštrans realizáciu dodávok 500-600 jednotiek nákladnej techniky z Ruska a podiel 49 % akcií podniku. Afganská strana sa zaväzuje, že na základe obchodných výsledkov by mal podnik dosiahnuť čistý zisk 50 miliónov USD, a polovica danej sumy bude patriť Sojuzvneštransu. V danom momente je návrh predmetom rokovania na úrovni Ministerstva dopravy RF a koncernu Sojuzvneštrans.

Afganský obchod s drogami ostáva naďalej pre Rusko veľkým problémom. Obmedzenie výroby ópia v Afganistane považuje za najefektívnejší spôsob zvládnutia situácie. Podľa OSN, Rusko a krajiny Strednej Ázie zadržia len 4 % – 5 % prepravy, oveľa menej než Irán, Pakistan alebo Čína. Podľa ruskej vlády sú od heroínu a ópia závislé približne dva milióny Rusov, ktorí spotrebujú až 21 percent svetovej produkcie. Viktor Ivanov, riaditeľ Federálnej služby pre kontrolu narkotík popisuje tento stav ako heroínovú epidémiu. Väčšina z týchto návykových látok pochádza z Afganistanu. Drogy negatívne ovplyvňujú aj samotný Afganistan:

- Drogový kontraband narušuje harmóniu finančného systému štátu, proti ktorému je rozpútaná drogová agresia.
- Rastúca spotreba ópia negatívne ovplyvňuje domácu kriminalitu.
- Rozširujú sa možnosti špionáže zo strany tých krajín, ktoré maskujú svoje agentúrne záujmy pod rúškom nadnárodného boja proti drogám.
- Administratíva štátu s pomocou zisku z obchodu s drogami dostáva solídnu príjmovú rozpočtovú položku.
- V samotnom štáte je nedostatok potravín, keďže poľnohospodárske pôdy, predurčené na pestovanie obilnín, zeleniny a ovocia, sa namiesto toho zasievajú semenami drogových rastlín. V dôsledku toho vedenie krajiny pred svetovým spoločenstvom neprestajne prezentuje nevyhnutnosť poskytovania humanitárnej pomoci

Moskva opakovane apelovala na sily NATO, aby zasiahli proti pestovaniu ópia v tejto stredoázijskej krajine. Aj keď Spojené štáty a ich spojenci v NATO poskytli afganskej vláde finančnú pomoc v snahe zastaviť produkciu drog, pestovanie maku v posledných troch rokoch napriek tomu zostávalo na stabilnej úrovni a vývoj cien naznačuje nárast jeho produkcie. Ako konštatoval šéf ruskej protidrogovej agentúry Ivanov, na boj proti afganským drogám sa vynakladajú obrovské peniaze daňových poplatníkov, produkcia však naďalej zostáva na vysokej úrovni a nič nenasvedčuje tomu, že by sa mala výraznejšie znížiť.¹⁰

V tomto kontexte vyvolala veľkú diskusiu a špekulácie správa z konca októbra 2010, že americké a ruské tajné služby zneškodnili v Afganistane štyri drogové laboratóriá, ktoré boli zodpovedné za cca 5 až 10 percent ročnej afganskej produkcie ópia a heroínu. Znamená to, že Rusko zmenilo svoj postoj a opätovne sa angažovalo v ozbrojených aktivitách v Afganistane? V skutočnosti sa ruské špeciálne jednotky

¹⁰ Kalačev, B.: Drogová genocída: minulosť a prítomnosť, 2013.

ozbrojenej operácie priamo nezúčastnili. Akciu pri afgansko-pakistanských hraniciach vykonalo asi 80 vojakov americkej armády a štyria ruskí protidrogoví agenti. Zničené boli spomínané drogové laboratória, v ktorých sa našlo vyše tony heroínu a ópia. Celá akcia by sa však neuskutočnila bez účasti ruských tajných služieb, pričom údajne práve Rusko muselo Američanom „ukázať“, kde sa laboratória nachádzajú.

Pre priblíženie zložitosti problému povedzme, že plocha afganských plantáží ópiového maku tvorila v minulých rokoch viac než 80 % svetového osevu danej kultúry. V niekoľkých afganských provinciách, ktoré kontroluje Taliban, sa ópium pestuje úplne otvorene. Jedna z hlavných ciest exportu afganských opiátov prechádza územím Ruska, ktorá pomimo tranzitu, zásobuje aj miestny trh. Rusko tradične zaujíma vo veci riešenia regionálneho problému s drogami tvrdú pozíciu a trvá na posilnení represívnych opatrení voči výrobcom ópia a opiátov.¹¹

Likvidácia ópiových plantáží v Afganistane v ostatnom čase umožnila znížiť plochu osevu v severných, východných a centrálnych regiónoch krajiny, čo sa v Rusku odrazilo aj na znížení počtu úmrtí následkom konzumácie narkotík. Likvidácia osevu je však stále nemožná v južných provinciách, ktoré produkujú až 87 % afganského ópia. Toto územie je stále pod kontrolou Talibanu a toto územie je pre aliančné likvidačné komandy nedostupné. Situácia s drogami ostáva preto naďalej zložitá. Podľa údajov OSN, počet provincií, ktoré nie sú osevom opiátov postihnuté, sa v posledných dvoch rokoch znížil z 20 na 17. Prieskum medzi roľníkmi tiež preukázal tendenciu rastu počtu osád, v ktorých sa pestuje ópiový mak, a to z 27 % (v roku 2009) na 37 % (v roku 2011). Najvyšší počet osád, kde sa obyvatelia venujú nelegálnemu obchodu s narkotikami, je na juhu krajiny.¹²

Ruskí experti už niekoľkokrát na rôznych medzinárodných fórach navrhovali tzv. dištančnú likvidáciu makových polí pomocou letectva, čo zatiaľ nenašlo adresáta. Likvidácia ópiových plantáží pomocou herbicídov (ako je tomu doteraz) je nebezpečná skôr pre legálnu výsadbu. V sadovníckej praxi sa herbicídy rozprašujú maximálne z výšky ľudskej postavy a len vtedy môžu byť presne nacielené na neželateľné kultúry. Ako ukazujú výskumy, pri rozprašovaní substancie z výšky niekoľkých stoviek metrov je pravdepodobné rozšírenie chemikálií od miesta rozprašovania až do vzdialenosti 2 kilometre. V afganských podmienkach sú malé orné polia sústredené veľmi natesno, čo ešte viac zvyšuje pravdepodobnosť zásahu iných kultúr, čo s vedomím všeobecného afganského problému s potravinami môže viesť ku katastrofálnym následkom.

Perspektívnejšie je využitie nebezpečných plesní (napr. pleospora papverace), ktoré zasahujú výlučne ópiový mak a ku ktorým (podľa údajov výskumu vedcov z krajín SNŠ) je väčšina legálnych kultúr rezistentná. Vzdušné nakazenie pôdy touto plesňou však ešte len čaká na svoj výskum a inžiniersku realizáciu, a bez nej ostane tento projekt len čisto teóriou.

Situáciu komplikuje skutočnosť, že Kábul sa k akýmkoľvek policajným opatreniam proti roľníkom pestujúcim mak stavia tradične chladne. Pestovanie ópiového maku sa doteraz zákonom netrestá, aj keď vo väčšine prípadov nie je táto aktivita vyvolaná nevyhnutnosťou zarobiť si na chlieb, ale snahou zvýšiť si svoj životný štandard. Ruským záujmom v tejto oblasti môže pomôcť nedávne menovanie ruského diplomata Jurija Fedotova na post výkonného riaditeľa úradu OSN pre boj

¹¹ Horák, S.: Drogová Hedvábná stezka, 2010, s. 11.

¹² UNODC: Afghanistan Opium Survey 2010, 2010.

s narkotikami. Tento fakt umožní Moskve zvýšiť svoj vplyv na pozíciu svetového expertného spoločenstva a v otázkach boja s drogovým problémom vytvorí platformu pre tvorbu efektívnejších odporúčaní pre Kábul.

Realizáciu spoločnej protidrogovej akcie zrejme treba dať do súvislostí tzv. „resetu“ americko-ruských vzťahov, ktorý v inkriminovanom období súvisel s podpisom Pražskej zmluvy o odzbrojovaní, zrušením výstavby amerického protiraketového systému v strednej Európe či ruským odmietnutím predaja sofistikovaných systémov protivzdušnej obrany S-300 Iránu.

Všetci odborníci, ktorí sa venujú afganskej problematike a situácii v Strednej Ázii sa zhodujú v tom, že Rusko by mohlo Američanom konflikt v Afganistane značne znepriajmiť, spôsobilo by si tým však obrovské množstvo problémov. V ruskom záujme určite nie je nestabilný alebo islamistický Afganistan, ktorý by mohol silne ohroziť pozíciu Ruska v Strednej Ázii. Na adresu tvrdení o potenciálnom zapojení Ruska reagoval Dmitrij Rogozin, bývalý ruský vyslanec pri NATO v tom zmysle, že Rusko už v Afganistane bolo, nepáči sa mu tam a nechce sa tam vrátiť. Ešte ráznejšie tieto správy odmietol ruský minister zahraničných vecí Sergej Lavrov.

V prípade Afganistanu však Rusko nie je len nečinným pozorovateľom a už dlhší čas Američanom aktívne pomáha. Rusko podpísalo dohody so Spojenými štátmi, Nemeckom, Francúzskom a Španielskom umožňujúce presun nesmrtiaceho vojenského tovaru a v určitých prípadoch personálu, zbraní a vojenskej výstroje cez ruské územie v rozsahu až do 4 500 preletov každý rok. Rusko taktiež afganskej armáde plánuje dodať 31 vrtuľníkov Mi-17 zaplatených Američanmi. Tento kontrakt sa pochopiteľne dostal pod ostrú paľbu kongresu a amerických zbrojárskych firiem. Rusko sa podujme na výcvik afganských pilotov, no nie na území Afganistanu. Aj keď sa hovorí „nikdy nehovor nikdy“, nateraz Rusko do vojny v krajine, kde prišlo o 15 000 svojich vojakov, vstúpiť neplánuje.

3 Potreba systémových opatrení vo vzťahoch Ruska a Afganistanu

Summit v Soči určite nebol miestom globálneho prieniku Ruska v afganskom smere. Napriek tomu ho vnímame ako medzník. Moskva ešte raz deklarovala svoje záujmy, vytvorila ďalší dlhodobý formát pre konzultácie skupiny účastníkov regionálnej politiky, čím dosiahla v oblasti hospodárskej spolupráce významný pokrok.

Nesmieme však zabúdať ani na pretrvávajúce ťažkosti ruskej politiky v tomto regióne. Moskve sa doteraz nepodarilo dosiahnuť viditeľné ústupky ohľadom niekoľkých principiálnych otázok, vrátane otázok spätých s riešením exportu narkotík. Existujú ťažkosti aj v samotnom Rusku. Momentálne je s Afganistanom úzko spätá činnosť množstva štátnych a verejných štruktúr, vrátane Ministerstva vnútra RF, Ministerstva dopravy RF, spravodajských služieb a pod. Pritom každý z týchto rezortov rieši v regióne len svoje vlastné úlohy a často nie je informovaný o problémoch svojich kolegov. Podobná decentralizácia (a tiež aktivita niektorých ruských politológov) v mnohých otázkach sťažuje adekvátne prijatie ruskej pozície.

V tejto situácii sa často hovorí o potrebe vytvoriť post predstaviteľa prezidenta RF pre záležitosti Afganistanu, alebo aspoň stálu konzultačnú komisiu, vytvorenú z pracovníkov organizácií a rezortov, ktoré sa profesionálne venujú tejto krajine. Analogické funkcie a organizácie už existujú v niekoľkých európskych štátoch.

Posilnenie politickej aktivity Ruska v Strednej Ázii by malo bezpochyby viesť k nastaveniu tejto činnosti na pravidelnejšiu a centralizovanejšiu úroveň.

Vzájomné vzťahy Ruska a Afganistanu riešila aj schôdzka na najvyššej prezidentskej úrovni, ktorá sa uskutočnila v januári 2011 v Moskve. Jej záver sa niesol v duchu myšlienky „Rusko sa vracia do Afganistanu - nie vojenskou silou, no ekonomikou“. Stretnutie otvorilo novú stránku v rusko-afganských vzťahoch. Ak sa spomenú nedávne dejiny, spravidla sa hovorí o vojenskej operácii Sovietskeho zväzu v tejto krajine. Ale história nebýva čierno-biela. Sovietska prítomnosť v Afganistane spočívala ešte aj vo výstavbe energetických, infraštruktúrnych a sociálnych objektov a v príprave afganských odborníkov. Práve taká spolupráca sa plánuje aj v budúcnosti. Ako príklad slúžia projekty v energetike. Ruské spoločnosti sa už teraz zúčastňujú na modernizácii hydroelektrárne Noglu a na vybudovaní objektov malej energetiky v ťažko prístupných horských oblastiach Afganistanu. Posudzuje sa možnosť účasti Ruska na výstavbe nových hydroelektrární aj v iných provinciách. Rokuje sa okrem toho o spoločnej rekonštrukcii celého radu významných objektov pre Afganistan: tunelu v priesmyku Salang, závodu na dusíkaté hnojivo, tepelnej elektrárne v Mazari Šarife a spoločnosti na výstavbu domov. Na najbližšom stretnutí sa majú odsúhlasiť aj iné dôležité projekty v oblasti železničnej dopravy a v prvom rade v oblasti energetiky. Ide o účasť Ruska na vzniku systému elektrického vedenia z Tadžikistanu do Afganistanu a Pakistanu a výstavbu už spomínaného plynovodu Turkménsko-Afganistan-Pakistan-India.

Čo nebolo celkom docenené, bola výzva ruského prezidenta k aktívnejšej integrácii Afganistanu do regionálnych združení štátov, takých ako Šanghajska organizácia spolupráce. Z pohľadu vojensko-politických aktivít v oblasti širšej Strednej Ázie bola Moskva aktívna. Dlhو žiadala NATO, aby sa vytvorili mechanizmy vzájomných vzťahov s Organizáciou zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (Collective Security Treaty Organization).¹³ NATO prejavilo len malý záujem. Naprávajúc škody spôsobené tzv. Kozyrevovou doktrínou z 90. rokov minulého storočia, sa Moskva usilovala zmenšiť vplyv americkej armády v Strednej Ázii. Pod jej vplyvom summit Šanghajskej organizácie spolupráce v roku 2006 v Astane dokonca vyzval krajiny, ktoré poskytli svoje vojenské zariadenia americkým a aliančným silám, aby stanovili termíny ich odchodu z krajiny.¹⁴ Navyše Moskva svoje strategické zázemie poistila zriadením leteckej základne Kant v Kirgizsku. Pri jej zriadení prezident Putin vyhlásil: „Vytvorením vzdušného štítu v Kirgizsku sledujeme posilnenie bezpečnosti v regióne, ktorého stabilita sa stala hmatateľným faktorom ovplyvňujúcim vývoj medzinárodnej situácie.“¹⁵

Ak keď je pozícia Moskvy v Strednej Ázii ohrozovaná aj inými krajinami, za svojho hlavného konkurenta považuje Spojené štáty. Keď Putin v roku 2001 povolil Spojeným štátom používať leteckú základňu v Uzbekistane a Kirgizsku, dal najavo, že to je len dočasné – len do tých čias, kým sa Afganistan nestabilizuje.¹⁶

Čínska angažovanosť ohrozila pozíciu Ruska v Strednej Ázii ešte vážnejšie, než prítomnosť USA v tomto regióne. Moskva je tradične alergická na vojenské

¹³ Hlas Ruska: OZKB je ochotná spolupracovať s NATO na základe parity, 2011.

¹⁴ Kapila, S.: Shangai Cooperation Organisation Summit (June 2006), 2006.

¹⁵ Bližšie pozri SME: Putin otvoril ruskú leteckú základňu v Kirgizsku, 23.10.2003.

¹⁶ Kňazev, A.: Afganistan v kontexte „Bolšogo Bližnego Vostoka, 2011, s. 103.

expanzie vo svojom záujmovom priestore a relatívne tolerantná voči projekcii ekonomického vplyvu. Zrejme aj to je dôvod, prečo Rusko považuje za svoju hlavnú konkurenciu Spojené štáty, a nie Čínu. Partnerstvo s Pekingom má obmedziť rolu USA v tomto regióne. Cez Šanghajskú organizáciu spolupráce to zatiaľ nepôjde, pričom limity a obmedzenia sú dnes na strane samotnej organizácie.

Čo sa týka ruského pohľadu na Afganistan ako problém vo vzťahoch s Indiou a Pakistanom, Dillí bolo blízkym partnerom a spojencom Moskvy. India bola jednou z mála krajín, ktorá odmietla odsúdiť sovietsku inváziu v Afganistane v roku 1979. Dnes nemá Rusko žiadne námietky voči politickej prítomnosti Indie v Afganistane. Obe krajiny trpia kvôli teroristickým útokom a bojujú proti islamským radikálom. Problém je v tom, že medzi týmito dvomi krajinami sa podstatne znížila intenzita konzultácií a vlastne absentuje koordinácia týkajúca sa záležitostí Afganistanu. Moskva si je vedomá rivality medzi svojimi partnermi – Pekingom a Dillí, a je maximálne opatrná, aby nebola zatiahnutá do ich sporov. Táto rivalita je však najostrejšia medzi Indiou a Pakistanom.

Pre Moskvu bol Pakistan dlho spojenec hlavného ruského protivníka. Ochotne slúžil ako základňa spravodajským operáciám Spojených štátov a bol hlavnou základňou afganského odporu voči sovietskym jednotkám v Afganistane. Ale Rusko si nemôže dovoliť ignorovať nukleárne vyzbrojenú krajinu s populáciou, ktorá nedávno zatienila aj tú ich vlastnú. Moskva preto profilovala svoju politiku tak, aby nepoškodila svoje vzťahy s Indiou a udržiavala a dokonca rozširovala kontakty s pakistanskou vládou a armádou. Rusko vníma Pakistan ako chránenca USA a Číny, zatiaľ bez možnosti vlastného vplyvu na túto krajinu.

Moskovské kontakty s Teheránom sú rozsiahlejšie a menej sporné, ako vzťahy s Islamabadom. Pre Rusko je Irán kľúčovým hráčom regiónu, ktorého sila neustále rastie. Patrí medzi jeho významných hospodárskych partnerov, najmä v sektore energetiky. Napriek všetkým ťažkostiam Irán Rusko vníma ako racionálneho a občas aj kooperatívneho partnera. Napríklad Moskva a Teherán spolupracovali na ukončení občianskej vojny v Tadžikistane – jedinom post-sovietskom konflikte, ktorý bol vyriešený. Rusko ťažilo z benevolentného postoja Iránu voči jeho politike v Čečensku. Čo sa týka Afganistanu, Rusko vníma Irán ako stabilizujúci faktor v Herate a ako partnera v obmedzovaní obchodu s drogami.

Medzi záujmami Ruska v Afganistane a záujmami iných dôležitých aktérov nie je až taký antagonizmus. Vo veľa kľúčových problémoch sa tieto záujmy stretávajú. Rusko bolo de facto spojencom Severnej aliancie v roku 2001 a výrazne prispievalo k zvrhnutiu Talíbanu. Potom sa Rusko rozhodlo nepliesť do afganskej politiky a preto nesúťažilo o vplyv nad Karzajovou administráciou.

Geopolitická rivalita Ruska so Spojenými štátmi je obmedzená na bývalé sovietske republiky Strednej Ázie, a tiež na Kaspické more a Kaukaz. Ale ani tam táto problematika nie je novým vydaním „Veľkej hry“. Namiesto toho tu je fungovanie nových štátov v regióne, ktoré aspirujú na úplnú nezávislosť od ich bývalej nadvlády a učia sa pohybu na medzinárodnej scéne, vyberajú si smery a snažia sa nájsť vlastnú rovnováhu. Či ruský sen o miernej dominancii v Strednej Ázii bude naplnený, alebo ostane len snom, ukáže čas.

V úvahách, či Moskva podporí americké zámery v Afganistane, treba vychádzať zo širšieho kontextu vzťahov medzi Spojenými štátmi a Ruskom ako aj NATO a Ruskom. Bushova vláda sa v tomto smere správala kontraproduktívne a

Rusko odrádzala od podpory koalícieho úsilia v Afganistane. Ako príklad uvedme zblížovanie NATO s krajinami bývalého Sovietskeho zväzu (Ukrajina a Gruzínsko), podpora Spojených štátov gruzínskemu prezidentovi pri riešení etnických konfliktov v jeho krajine silou a americký plán na rozmiestnenie protiraketového štítu.

Zatiaľ boli postoje Ruska celkovo v súlade s koalíčnými snahami v Afganistane. Realistické politické spektrum Moskvy sa nachádza niekde medzi pasívnu a aktívnu podporu politiky Spojených štátov a NATO. Takže Rusko bude slúžiť ako kanál pre koalíčné vojenské zásoby smerované do Afganistanu a je pripravené zasiahnuť silou proti obchodovaniu s drogami z Afganistanu. Aktívna podpora koalíčných operácií v Afganistane bude mať len marginálnu podporu.

Rusko nemá jednotný názor na prítomnosť Spojených štátov v Afganistane, ale aj tí, ktorí s ňou sympatizujú poukazujú na dva zámery Obamovej stratégie – posilnenie afganských vládnych síl a prekazenie plánov Talibanu. Washingtonu sa vytyka, že jeho úsilie chýba požiadavka, aby na strane Talibanu vyrástol účastník rokovaní, ktorý by bol ochotný vyjednávať s Kábulom a nepriamo aj so Spojenými štátmi, čo by konečne viedlo k stabilizácii krajiny.

4 Možnosti a limity ruského návratu do Afganistanu

V súvislosti s ohláseným odchodom koalíčných síl z Afganistanu v roku 2014 sa v ruských expertných kruhoch zintenzívnila diskusia o dopadoch tohto zámeru na ruské záujmy v regióne a najmä na bezpečnostnú situáciu Ruskej federácie. Náčelník Hlavnej správy medzinárodnej vojenskej spolupráce Ministerstva obrany Ruskej federácie Sergej Košev v tejto súvislosti vyhlásil: „Posúdime možnosti vytvorenia opravárenských základní na území krajiny.“¹⁷ Podľa jeho slov to je otázka národnej bezpečnosti a je nevyhnutné podporiť dobrý stav zbraní a vojenskej techniky regulárnej Afganskej národnej armády (ANA).¹⁸ Stále viac sa objavujú obavy z toho, že pre boj s Talibanom Afganská národná armáda nezostane dostatočne bojaschopnou po odchode medzinárodného vojenského kontingentu z krajiny.

O tom, že ruské vedenie s obavami sleduje geopolitickú situáciu v regióne hovorí aj druhé vyhlásenie – stáleho predstaviteľa Ruskej federácie pri NATO Alexandra Gruška: „Nevylučujeme, že sa nájdu nové platformy našej spolupráce s NATO a Afganistanom. Bude to v mnohom závisieť od charakteru medzinárodnej prítomnosti NATO v Afganistane po roku 2014 a takisto od problémov, ktoré bude treba riešiť.“¹⁹

Znepokojenie a iniciatívy ruských expertov sú pochopiteľné – pokiaľ nebude Rusko reagovať na situáciu, v blízkej budúcnosti sa môže Afganistan stať jedným z jeho hlavných problémov. Aj keď medzinárodná koalícia opúšťa krajinu nie v plnej zostave – plánuje v Afganistane ponechať asi 10 tisíc vojakov, v roku 2014 má Kábul prevziať stopercentnú kontrolu nad územím krajiny. Súčasný prezident Hámid Karzaj vyhlasuje, že odchod cudzích vojsk urobí krajinu bezpečnejšou. Na rozdiel od väčšiny odborníkov nie je presvedčený že by afganské vedenie malo pokračovať v rokovaníach

¹⁷ Skorobogatyj, P.: Vernuť'sja v Afganistan, 2013.

¹⁸ Čech, L.: Regionálne aspekty a súvislosti medzinárodnopolitického vývoja Afganistanu, 2010, s. 61-64.

¹⁹ Skorobogatyj, P.: Vernuť'sja v Afganistan, 2013.

s Talibanom. Vyhlásenie o odchode koalíčných vojsk výrazne posilnilo pozície Talibanu, ktorý teraz o to viac nechce pristúpiť na akékoľvek ústupky. Talibanci to vnímajú ako ich víťazstvo a počítajú s tým, že čas hrá v ich prospech. Presne tak, ako to pred časom povedal novinárom jeden z jeho hovorcov – Vy Západniari síce máte drahé hodinky, ale my máme čas.

Prezident Inštitútu pre náboženské otázky Ruskej federácie Alexander Ignatenko a riaditeľ Centra výskumu súčasného Afganistanu Omar Nessar identicky hodnotia situáciu v zóne „AfPak“, kde Taliban zaznamenal osobitne v ostatných rokoch výraznú podporu zo strany Islamabadu. Táto podpora do značnej miery vyrovnávala straty hnutia v dôsledku pôsobenia medzinárodných vojsk v Afganistane. Znamená neexistencia dialógu s Talibanom nevyhnutnosť krviprelievania po roku 2014? Niektorí odborníci poukazujú na iracký príklad, kde sa po odchode amerických vojsk očakávala občianska vojna a doteraz sa o možnosti jej rozpútania hovorí (počet obetí domáceho konfliktu je síce veľký, ale má klesajúcu tendenciu). Treba však vidieť, že Irak nie je Afganistan. Irak má svoje špecifiká dané akýmsi separátnym štýlom života jednotlivých provincií, Irak má ropu, prostredníctvom ktorej môže rozvíjať ekonomiku a ponúkať pracovné príležitosti pre ľudí. V neposlednom rade tu je aj výrazný psychologický faktor – Iračania nie sú tak výrazne postihnutí vojnovou traumou, ako Afganci.

Nie celkom jednoznačne predpovede vývoja politickej situácie v Afganistane samozrejme znižujú šance Ruska na budovanie novej pozície v krajine. Aj pri tom najlepšom scenári (súčasná vládna koalícia bude spolupracovať s Talibanom a ostanými etnikami na platforme mäkkej islamizácie) tu bude naďalej existovať triáda hrozieb – narkotiká, obchod so zbraňami a terorizmus. Rusko by malo vypracovať dlhodobú a dostatočne presvedčivú politiku vo vzťahu k Afganistanu v záujme vlastnej národnej bezpečnosti.

Experti predpokladajú do budúcnosti tri možné scenáre vývoja:²⁰

Prvý scenár vychádza zo zachovania status quo, tzn. politiky minima rizík. Rusko sa teraz nachádza v jedinečnej situácii. Na jednej strane spolupracuje so západnými krajinami, umožňujúc im napr. tranzit tovaru pre logistické zabezpečenie koalíčných vojsk. Na strane druhej, na rozdiel od západných krajín, má Rusko vynikajúcu pozíciu na regionálnej úrovni a spolupracuje v afganskej otázke s krajinami Strednej Ázie, s Iránom a Pakistanom. To vytvára pre Rusko jedinečné postavenie a robí ho významným hráčom v oblasti. Rusko by malo aktívne využiť tieto spojenia s regionálnymi partnermi, nie iba v politickom dialógu, ale i v rozpracovaní širších ekonomických projektov.

Druhý scenár je podstatne radikálnejší a predpokladá maximálnu ochranu Ruska od akýchkoľvek rizík afganskej budúcnosti. Známy ruský politológ a viceprezident Centra politických technológií Sergej Michejev v tejto súvislosti uviedol, že za najlepšie riešenie považuje také, kde si otvorené otázky budúceho Afganistanu vysporiadajú relevantní aktéri sami.²¹ Z tohto boja vzíde najsilnejší ten, kto bude vhodným partnerom pre dialóg. Vychádza sa tu z historickej skúsenosti, že pokus o akúkoľvek reguláciu na základe konsenzu viedol ku konfliktu. Aj súčasná situácia

²⁰ Pozri Skorobogatyj, P.: Vernu'sja v Afganistan, 2013.

²¹ Treba povedať, že Sergej Michejev použil podstatne tvrdšie formulácie, ktoré autor tohto článku formulačne upravil (pozn. autora).

signalizuje, že podobné úsilie pomoci zvonka povedie k vojne všetkých proti všetkým. Michejev vyjadruje kontroverzný názor, že Afganistan by sa mal zmeniť na konglomerát viacerých menších štátov.²²

V súvislosti s minimalizáciou afganských rizík treba poznamenať, že určité kroky v rozpracovávaní tohto scenára sa realizujú. Moskva rozpracováva projekt vízového režimu s krajinami Strednej Ázie, ktorý by riešil problém migrácie. Súčasne by bol podporným riešením pre vytvorenie prekážok pre drogy, zbrane a vplyv teroristických skupín aj zo samotného Afganistanu.

Tretí scenár predpokladá aktívnu ruskú expanziu. V žiadnom prípade nie vojenskú, ale ekonomickú. Omar Nessar to definoval slovami: „Je nevyhnutné posilniť ruskú ekonomickú, kultúrnu i humanitnú prítomnosť v Afganistane. Nevieme, ako sa bude situácia vyvíjať. Ale v každom prípade je lepšie zdržiavať extrémistov v Afganistane, ako potom s nimi prichádzať do konfliktu na Urale.“²³ Súhlasí s ním aj vedúci ruského centra pre vojenské plánovanie Anatolij Cyganok: „Je nevyhnutné posilňovať našu prítomnosť nezávisle od toho, či Američania zostanú v Afganistane, alebo či sa Talibanci dostanú k moci v Kábule. Súhlasí s nutnosťou pomoci NATO v Afganistane, ale vystupuje proti priamej vojenskej účasti Ruska: „Myslím si, že Rusku netreba zasahovať do vojenských operácií, NATO odíde z Afganistanu. Je jedno kedy – o 2 roky, o 3 roky. Idea vojenského vyriešenia afganského problému nemá zmysel. Predovšetkým treba rozvíjať ekonomickú spoluprácu. Obnoviť objekty – a je ich asi 200 – ktoré sa stavali za účasti ZSSR. Bolo vyvŕtaných 1800 studní, ktoré treba očistiť a upraviť. To je dôležité pre krajinu, ktorá má obrovský deficit vody. Naše ministerstvá a spoločnosti už rozpracovali projekt kábulskeho metra, ktorý by výrazne pomohol kolabujúcej dopravnej situácii v hlavnom meste. Afganci majú mimoriadny záujem o výstavbu ciest. Treba sa v Afganistane urýchlene etablovať, pokiaľ nás nepredbehnú iné krajiny.“²⁴

Postupne sa v ruskom politickom a ekonomickom prostredí presadzuje názor, že získanie možnosti investovať do ekonomiky Afganistanu nie je iba záujem národnej bezpečnosti, ale aj výhodný biznis. Afganistan síce neponúka zisky z ropy, alebo iných vzácnych surovín (zatiaľ), má však vynikajúcu geografickú polohu a obrovský nenasýtený trh. Takisto prúd medzinárodnej pomoci tejto krajine bude ešte dlho štedrý a ruské firmy chcú z tohto profitovať.

Ako v minulom roku vyhlásil afganský prezident Karzaj, jeho krajina počíta s príjmom viac ako 4 miliárd amerických dolárov aj po odchode vojsk koalície v roku 2014. Všetky tieto prostriedky získané v rámci medzinárodnej pomoci by mali smerovať do rozvoja ekonomiky. Dochádza aj k nárastu objemu investícií v krajine. V roku 2011 to bolo 463 mil. amerických dolárov, o rok neskôr už 585 mil. amerických dolárov. Investori prichádzajú z letectva, priemyslu, poľnohospodárstva i strojárenského sektora. Afganistan je v priesečníku záujmu vplyvných podnikateľských subjektov z Ázie, Blízkeho východu, Európy i z USA. To je realita súčasnosti a každý deň sa uzatvárajú mnohomiliónové kontrakty – a to napriek blízkosti vojny.

²² Táto idea nie je nová a objavuje sa vo vyjadrenia afganských exilových predstaviteľov (pozn. autora).

²³ Skorobogatyj, P.: Vernuť'sja v Afganistan, 2013.

²⁴ Hlas Ruska: Ambície pre stratégiu, alebo stratégia pre ambície?, 2010.

Napr. Čína už viac ako päť rokov buduje v Afganistane železnice. A robí to veľmi šikovne – vyhľadáva odborníkov a spolupracovníkov, ktorí sa vedia dohodnúť s Kábulom, s Talibanom aj s Američanmi. V konečnom dôsledku si vedia veci zariadiť tak, že Taliban ochraňuje železničnú infraštruktúru, ktorú oni vybudovali.

Ruské spoločnosti sú zainteresované na afganských projektoch, ale zatiaľ sú veľmi obozretné vo svojich finálnych prístupoch. Iba pred dvomi rokmi sa vytvorila afgansko-ruská obchodná rada pri obchodno-priemyselnej komore, ktorá sa ukázala ako veľmi užitočná. Vďaka nej mnohé ruské spoločnosti získali prístup k tendrom afganskej vlády.

V predchádzajúcom období mali v Afganistane úspech najmä firmy potravinárskeho priemyslu. Napríklad Astrachánsky kombinát na výrobu chleba a spoločnosť Altajzerno, ktoré realizovali dodávky zrna a múky, alebo firma Donmasloprodukt, ktorej sa úspešne darilo exportovať sľečnicový olej. Prieskum afganského trhu ukázal, že dopyt po ruských výrobkoch je predovšetkým v produktoch ako mazadlá rôzneho druhu, produkty z dreva, valcované kovové výrobky a armatúry, automobily a náhradné súčiastky strojárnej techniky ruskej proveniencie, čistiace prostriedky a celý rad iného tovaru. Na afganský trh aktívne vstúpili spoločnosti Zarubežtrasstroj a PO Vozroždenije, ktoré sa angažujú v tendroch na výstavbu ciest a tunelov. Vzhľadom na sovietsku minulosť v Afganistane by ruský biznis mohol rátať s významným podielom vo fungovaní afganskej ekonomiky.

Hlavný problém ruských spoločností nie je v tom, že by nevníмали riziká a perspektívy ďalšieho angažovania sa v Afganistane. Čo chýba, je zmysluplný, riadne premyslený program spolupráce vo vzájomných rusko-afganských vzťahoch. Takýto „programový deficit“ však chýba aj v ďalších kontaktoch Ruska s vonkajším svetom.

ZÁVER

Obe krajiny momentálne čelia otázke, čo bude po odchode koalíčných síl z Afganistanu. Afganistan by sa mal v mene vyváženia situácie opierať aj o ďalšie štáty regiónu. Nie však kvôli sympatiám, či antipatiám k Rusku či USA, ale kvôli jednoduchej nevyhnutnosti zachovania multipolarity v regióne širšej Strednej Ázie.

Potrebuje Rusko zmierenie s Afganistanom? Ved' Rusko de facto pomáha NATO a USA bojovať v krajine, kde prednedávnom Sovietska armáda bojovala s oddielmi, financovanými Západom. Táto vojna je však minulosťou. ZSSR sa rozpadol, bývalé republiky prežili najťažšiu krízu a jediné, čo udržuje svet od prechodu k jednopolárnemu systému vzťahov je spoločná pozícia štátov Eurázie.

Nesporným faktom zostáva, že Rusko má v Afganistane svoje záujmy. Medzi ne však nepatrí víťazstvo ozbrojenej opozície. V Moskve si veľmi dobre uvedomujú, že Taliban je pre Rusko zdrojom dvoch mimoriadne nebezpečných problémov: obchodu s narkotikami a terorizmu. Z hľadiska minulosti sa niekomu môže zdať byť čudné hľadať spojenca v niekom, s kým ste roky bojovali. No bolo by chybou držať sa porážok predchádzajúcich období len pre pocit možnosti vyhrať prehraté bitky z minulosti. Niektorí autori, ako napr. Ivan Gladilin²⁵, tvrdia, že Rusko svoju šancu v Afganistane „prespalo“ a teraz sa bude musieť chystať na vojnu na svojom teritóriu.

²⁵ Gladilin, I.: Rossiya „prospala“ Afganistan. I teper gotovitsja k vojne na svojej territorii, 2013.

Rusko má napriek „afganskému syndrómu“ pomerne veľký potenciál pre pozitívny rozvoj vzájomných vzťahov s Afganistanom. Viacerí ruskí experti sú toho názoru, že ak Rusko nebude aktívne podporovať tvorivú politiku v Afganistane, mier a stabilita v tejto krajine nikdy nebude. A ak nebude stabilita, ostane aj výroba drog. Pre súčasnú etapu navrhujú odborníci aj taký variant rozvoja Afganistanu, keď sa budú využívať ruské idey, technológie a kádre, a peniaze NATO a západných krajín. Situáciu by to rozhodne posunulo k lepšiemu.

Ruské verejné i súkromné organizácie chcú pomôcť obnoviť Afganistan. Predovšetkým tie, ktoré majú skúsenosti ešte z čias Sovietskeho zväzu, ale aj tie, ktoré s touto krajinou nadviazali kontakt v poslednom čase. Je známe, že po začatí občianskej vojny utieklo stovky tisíc civilných obyvateľov do iných krajín. V Rusku je asi 100-tisíc členná afganská diaspora, z ktorej má väčšina vysokoškolské vzdelanie a sú medzi ňou aj vplyvní podnikatelia. Gulama Mohamed Džalala - prezident centra afganských diaspór – s uspokojením konštatoval, že za posledné roky sa obrat obchodu s tovarmi medzi Ruskom a Afganistanom mimoriadne zvýšil (rádovo desaťkrát). Veľkú zásluhu na tom má afganské spoločenstvo žijúce v Rusku, myslí si Gulama Mohamed Džalala. A posledné rozhodnutie Moskvy o rekonštrukcii Domu sovietskej kultúry v Kábule považuje za začatie novej etapy priateľských vzťahov medzi obidvomi národmi.²⁶

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ČECH, L. (2011): Potenciálne konfliktné zóny v súčasnej Strednej Ázii. In: *Riadenie bezpečnosti zložitých systémov 2011 (21. - 25. februára 2011)*: zborník z medzinárodného vedeckého seminára [CD-ROM]. Kyjev - Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, 2011. ISBN 978- 80-8040-417-8.
2. ČECH, L. (2011): Afganistan a Irán –podivné susedstvo. In: *Bezpieczeństwo RP w wymirze narodowym i międzynarodowym*. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie 11.-12. mája 2011 v Kielcach. Kielce: WyższaSzkola Handlowa im. B. Markowskiego, 2011. ISBN 978-83-89274-81-6.
3. ČECH, L. (2011): *Regionálne aspekty a súvislosti medzinárodnopolitického vývoja Afganistanu*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. 175 s. ISBN 978-80-225-3281-5.
4. FEIFER, G. (2009): *Velký hazard*. Praha: Slovart, 2009. 317 s. ISBN 978-80-7391-255-0.
5. GIUSTOZZI, A. (2009): *Decoding the New Taliban: Insights from the Afghan Field*. New York: Columbia University Press, 2009. ISBN 978-0-231-70112-9.
6. GIUSTOZZI, A. (2009): The Afghan National Army: Unwarranted Hope? In: *The RUSI Journal*, 2009, Vol. 154, No. 6. s. 36-42.
7. GLADILIN, I. (2013): *Rossija „prospala“ Afganistan. I teper gotovitsja k vojne na svojej territorii*. [Online]. 27.6.2013. [Citované 11.8.2013]. Dostupné na: <<http://www.km.ru/v-rossii/2013/06/27/borba-s-terrorizmom-v-mire/714617-rossiya-prospala-afganistan-i-teper-gotovitsya>>.

²⁶ Skorobogatyj, P.: Vernuťsja v Afganistan, 2013.

8. GROMOV, B. – ROGOZIN, D. (2010): Russian Advice on Afghanistan. [Online] In: *The New York Times*, 12 January 2010. [Citované 26.7.2013]. Dostupné na: <http://www.nytimes.com/2010/01/12/opinion/12iht-edrogozin.html?_r=0>.
9. HECKER, G. (2009): *Afghanistan in der russischen Politik*. [Online]. In: Über die Grenze. Mai, 20, 2009. [Citované 8.7.2013]. Dostupné na: <<http://gregorhecker.wordpress.com/2009/05/20/afghanistan-in-der-russischen-politik/>>.
10. HLAS RUSKA (2010): *Ambície pre stratégiu, alebo stratégia pre ambície?* [Online]. Hlas Ruska, 2010. [Citované 16.8.2013]. Dostupné na: <slovak.ruvr.ru/2010/01/14/3591832.html>.
11. HLAS RUSKA (2011): *OZKB je ochotná spolupracovať s NATO na základe parity*. [Online]. Hlas Ruska, 2011. [Citované 28.7.2013]. Dostupné na: <<http://slovak.ruvr.ru/2011/01/26/41411446.html>>.
12. HORÁK, S. (2010): Drogová Hedvábná stezka. In: *Mezinárodní politika*, 2010, Vol. 34, No. 1.
13. JAUFFRET, J. C. (2010): *Afghanistan 2001-2010: chronique d'une non-victoire annoncée*. Paris: Autrement, 2010. 275 s. ISBN 978-2-7467-1372-7.
14. KALÁČEV, B. (2013): Drogová genocída: minulosť a prítomnosť. Ópiová vojna proti Rusku. [on line]. In: *Portál Chelemendik.sk*, [Citované 12.3.2013]. Dostupné na: <http://www.chelemendik.sk/Opiova_vojna_proti_Rusku__869855926.html>.
15. KAPILA, S. (2006): Shanghai Cooperation Organisation Summit (June 2006) [Online]. In: *South Asia Analysis Group*, Paper no.1855. [Citované 28.7.2013]. Dostupné na: <<http://www.southasiaanalysis.org/%5Cpapers19%5Cpaper1855.html>>.
16. KARAGANOV, S. A. (2007): *Mir vokrug Rossii: 2017. Kontury nedalekogo buduščego*. Moskva: Kul'turnaja revol'ucija, 2007. 159 s. ISBN 5-250-06011-0.
17. KŇAZEV, A. (2011): Afganistan v kontexte „Bolšogo Bližnego Vostoka“ [online]. In: *Fond strategičeskoj kul'tury*, 2011. [cit. 2011-06-20]. Dostupné na: <<http://www.fondsk.ru/news/2011/07/05/afganistan-v-kontekste-bolshogo-bližnego-vostoka.html>>.
18. LAUMULIN, M. (2011): Tri scenarija razvitija Afganistana – međunarodnyje i regional'nyje pozicii (doklad). [Online]. In: *Informacionnojeagenstvo REGNUM*, 2011. [Citované 13.8.2013]. Dostupné na: <<http://www.regnum.ru/news/kirghizia/1415653.html>>.
19. SHAHID, S. (2009): Engaging Regional Players in Afghanistan. Threats and Opportunities. [Online]. Washington CSIC, 2009. [Citované 27.5.2011]. Dostupné na: <http://csis.org/files/publication/091124_afghan_players_0.pdf>.
20. SKOROBOGATYJ, P. (2013): Vernuťsja v Afganistan. [Online]. In: *Portál EKSPERT*, 29.3.2013. [Citované 10.8.2013]. Dostupné na: <<http://expert.ru/2013/03/29/vernutsya-v-afganistan/#comments>>.
21. SME (2003): *Putin otvoril ruskú leteckú základňu v Kirgizsku*. [Online]. Portál SME, 23. 10. 2003. [Citované 2.7.2011]. Dostupné na: <<http://aero.sme.sk/c/1142968/putin-otvoril-rusku-letecku-zakladnu-v-kirgizsku.html>>.

22. SME (2010): *Medvedev hostí Karzaja a Zardáriho na afganskom summite*. [Online]. Portál SME, 18.8.2010. [Citované 15.3.2013]. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/c/5511250/medvedev-hosti-karzaja-a-zardariho-na-afganskom-summite.html>>.
23. STEWART, R. (2011): *Místa naplň cesty*. Praha: Volvox Globator, 2011. 307 s. ISBN 978-80-7207-804-2.
24. TALAGA, A. (2013): Rossija vozvraščajetsja v Afganistan. [Online]. In: *"Nowa Europa Wschodnia"*. [Citované 11.8.2013]. Dostupné na: <http://www.inosmi.ru/new_org_pl/20130704/210635154.html#ixzz2cD9fRAFK>.
25. TRENIN, D. – MALASHENKO, A. (2010): *Afghanistan. A View from Moscow*. [Online]. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2010. [Citované 5.7.2013]. Dostupné na: <http://www.carnegieendowment.org/files/trenin_afghan_final.pdf>.
26. UNODC (2010): *Afghanistan Opium Survey 2010. Summary Findings* [Online]. Viedeň: UNODC, 2010. [Citované 12.8.2013]. Dostupné na: <http://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/Afg_opium_survey_2010_exsum_web.pdf>.

KONTAKT

doc. PhDr. RSDr. Ľubomír Čech, CSc.
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
E-mail: lubomir.cech@euba.sk

PREHĽAD

**KOMPARÁCIA MODELOV RIADENIA HOSPODÁRSKEJ
DIPLOMACIE NA PRÍKLADE UKRAJINY
A SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

Ing. Mykhaylo Kunychka

ABSTRAKT

V tomto článku autor rozoberá modely riadenia hospodárskej diplomacie v dvoch susedných krajinách, a to na Ukrajine a v Slovenskej republike. V krátkosti sa v ňom uvádza charakteristika pojmu „hospodárska diplomacia“, a zároveň sa rozoberajú jednotlivé modely riadenia hospodárskej diplomacie na Ukrajine a v Slovenskej republike. V článku sa poukazuje na ich podobnosť a rozdiely. Okrem štátnych orgánov pre medzinárodné hospodárske vzťahy sú rozobraté aj inštitúcie nediplomatického charakteru, medzi ktoré môžeme zaradiť obchodno-priemyselné komory a ostatné agentúry, ktoré sa bezprostredne podieľajú na uskutočňovaní celkovej hospodárskej diplomacie štátu.

Kľúčové slová: hospodárska diplomacia, organizačná štruktúra, model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, Ukrajina, Slovenská republika

ABSTRACT

In this paper the author sets out to describe the governance models of commercial diplomacy in two neighboring countries – Ukraine and the Slovak Republic. Short description of the concept of commercial diplomacy is presented and governance models of commercial diplomacy are discussed. The systems of governance of commercial diplomacy in Ukraine and Slovak republic are described in detail, including their mutual similarities and differences. Other non-diplomatic institutions are described as well, such as commercial chambers, industrial chambers and other agencies that are involved in the final realization of the countries' overall commercial diplomacy.

Key words: commercial diplomacy, organizational structure, governance model of foreign economic relations, Ukraine, Slovak Republic

JEL: F55, F59

ÚVOD

Nevyhnutnosť ekonomizácie zahraničnej politiky, ktorá je dôsledkom priebehu globalizačných procesov vo svete viedla k zintenzívneniu činnosti ekonomickej diplomacie ako dôležitého nástroja zahraničnej politiky. V poslednom čase púta hospodárska diplomacia čoraz väčšiu pozornosť zahraničných a domácich odborníkov. Takáto pozornosť je celkom jasne odôvodnená, čo potvrdzujú aj výroky známych diplomatov. Napr. ruský diplomat V. I. Popov tvrdí: „Samotná diplomacia vyrástla z obchodu.“¹ Alebo výrok slávneho francúzskeho diplomata G. Carron de la Carrière:² „Už neexistuje diplomacia bez ekonomiky“. Vývoj tendencií takéhoto charakteru môžeme objasniť celkovým nárastom globálnej ekonomiky či globalizáciou moderného hospodárstva, rozvojom regionálnych integračných zoskupení, aktívnou činnosťou transnacionálnych korporácií, rozšírením úloh a politického vplyvu národného kapitálu v krajinách, ktoré sa usilujú o rolu významného aktéra v globálnom politickom a ekonomickom systéme.³

Problematikou hospodárskej diplomacie a modelmi riadenia zahranično-ekonomických vzťahov sa zaoberali viacerí zahraniční a domáci odborníci a diplomati. Na Slovensku sa širokospektrálnymi otázkami hospodárskej diplomacie zaoberajú autori ako napr. L. Tóth, P. Knapík, E. Pajtinka, P. Rusiňák, M. Csabay a i. Medzi zahraničných odborníkov, ktorí sa zaoberajú riešením problematiky hospodárskej diplomacie sa zaraďujú G. Carron de la Carrière, anglickí odborníci N. Bayne a S. Woolcock, a ruskí diplomati V. I. Popov a V. D. Šetinín. Na charakteristiku systému riadenia zahranično-ekonomických vzťahov Ukrajiny boli použité práce B. I. Humeňuka, P. D. Sardačuka, O. P. Kulyka, O. M. Šarova.

Cieľom tohto článku je poskytnúť aktuálne a podrobné informácie o mechanizme riadenia hospodárskej diplomacie v dvoch susedných štátoch, a to na Ukrajine a v Slovenskej republike. Zámerom tohto príspevku je porovnať modely riadenia zahranično-ekonomických vzťahov spomínaných štátov a upriamiť pozornosť na ich historický vývoj. Zároveň bolo snahou poukázať na právny základ oboch štátov.

1 Čo je hospodárska diplomacia?

Súčasná hospodárska diplomacia a mechanizmus realizovania jej cieľov a úloh má viacero úrovní. Obsahuje národnostnú (hospodárska diplomacia jednotlivých štátov), regionálnu (integračné zoskupenia) a globálnu úroveň (medzinárodné organizácie, fóra, summity), ako aj bilaterálne a multilaterálne strany, z ktorých každá má svoje funkcie, prostriedky a metódy realizácie zadaných úloh. V poslednom čase diplomacia začala aktívne pôsobiť v oblasti medzinárodných hospodárskych vzťahov, a jej úloha vo vytváraní podmienok na rozvoj hospodárstva jednotlivých štátov rapídne vzrástla. Nárast medzinárodných hospodárskych problémov vo svete, rozvoj a prehĺbenie medzinárodnej deľby práce či rozvoj vedy a techniky viedli k významnému rozširovaniu ekonomických funkcií a úloh diplomacie. Postupne sa začal vymedzovať pojem „hospodárska diplomacia“. Pokiaľ rozoberáme pojem

¹ Popov, V. I. (2000): *Sovremennaja diplomatija: teorija i praktika*. s. 117.

² Carron de la Carrière, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. s. 11.

³ Balhar, V. (2005): K významu podstaty zmien slovenskej hospodárskej diplomacie na začiatku 21. storočia. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. s. 34.

„hospodárska diplomacia“, nesmieme zabúdať, že v domácej, ako aj v zahraničnej literatúre je to zatiaľ nekomplexne a málo spracovaná problematika. Toto je výsledkom nedávneho nadobudnutia súčasnej podoby hospodárskej diplomacie a udomácnenia tohto pojmu.

Samotná hospodárska diplomacia je neoddeliteľnou súčasťou klasickej diplomacie⁴ štátu. Klasická diplomacia sa zaoberá skôr otázkami zahraničnej politiky. Poslaním hospodárskej diplomacie je dohliadať na zahranično-ekonomické záležitosti štátu. Aj keď funkcie a úlohy hospodárskej diplomacie plnia samostatne štátne orgány, ekonomická dimenzia diplomacie je úzko spojená s klasickou diplomaciou štátu a s jej zodpovednými orgánmi. Taktiež nesmieme zabudnúť na fakt, že kompetencie riadenia hospodárskej diplomacie v jednotlivých štátoch sú dosť odlišné, čo sa prejavuje predovšetkým v stupňoch rozdelenia právomocí medzi orgánmi štátu pre medzinárodné styky (najčastejšie to býva Ministerstvo zahraničných vecí) a špecializovanými orgánmi štátu pre zahranično-ekonomické vzťahy. Medzi ne môžeme zaradiť napr. Ministerstvo hospodárstva alebo Ministerstvo obchodu a priemyslu. Čo sa týka obchodných alebo ekonomických zastúpení (obchodné oddelenia, ekonomické oddelenia), ktoré vykonávajú úlohy hospodárskej diplomacie v zahraničí, tieto orgány sú organickou súčasťou diplomatických zastupiteľstiev v prijímajúcom štáte. Ich fungovanie je podmienené nadviazaním oficiálnych diplomatických stykov.

Slovenský odborník na klasickú a hospodársku diplomáciu P. Rusiňák sa pridržiava toho názoru, že na rozdiel od klasickej diplomacie cieľom hospodárskej diplomacie štátu „je vytvárať možnosti pre firmy a národnú ekonomiku prostredníctvom ich internacionalizácie, obchodnej výmeny a cestovného ruchu“. Pričom pod pojmom „internationalizácia“ rozumie „pozitívny výraz otvorenia sa trhu a vonkajším investorom“.⁵

Medzi hospodárskou a klasickou diplomaciou existuje vzájomný vzťah, v rámci ktorého hospodárska diplomacia vykonáva dôležitú podpornú funkciu v rámci realizácie celkového politického záujmu štátu v zahraničí.⁶ Môžeme teda konštatovať, že hospodárska diplomacia a klasická diplomacia sa vzájomne podporujú, čo pozitívne vplýva na realizáciu zahranično-ekonomických a politických záujmov jednotlivých štátov v zahraničí.

Hospodárska diplomacia sa začala prejavovať ako nástupca pojmu „obchodná diplomacia“ na prelome 19. a 20. storočia. V súčasnej podobe sa objavila až v 60. – 70. rokoch 21. storočia.⁷ V diplomatickej vede sa predtým používal pojem „obchodná diplomacia“, ktorá zodpovedala za podporu obchodnej činnosti, čo predstavovalo v tom čase hlavnú úlohu ekonomickej dimenzie diplomacie. Postupne sa obchodná diplomacia začala zaoberať väčším rozsahom úloh a nadobúdala viac funkcií. Objavila sa potreba presnejšieho označenia, ktoré by adekvátne odpovedalo rozsiahlym úlohám diplomatického zastupiteľstva vysielajúceho štátu, v štáte prijímajúcom. Samotný

⁴ Klasickú diplomáciu niektorí odborníci nazývajú aj politickou diplomaciou alebo konvenčnou.

⁵ Rusiňák, P. (2005): *Klasická verzus hospodárska diplomacia?* In: *Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* s. 125.

⁶ Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy.* s. 12-13.

⁷ Csabay, M. (2005): *Áká je budúcnosť hospodárskej diplomacie?* In: *Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* s. 37.

pojmem „obchodná diplomacia“ sa používa aj v súčasnosti a znamená realizáciu cieľov a úloh zahraničnoobchodnej politiky štátu. Pod pojmom „obchodná diplomacia“ rozumieme súhrn oficiálnych aktivít štátu, ktoré sú zamerané na podporu obchodnej výmeny tovarov a služieb, resp. podporu exportnej činnosti domácich ekonomických subjektov v hostiteľskom štáte. V súčasnosti hospodárska diplomacia zahŕňa aj funkciu podpory exportu, a práve preto sa obchodná diplomacia stala neoddeliteľnou súčasťou hospodárskej diplomacie. V rámci historického vývoja diplomacie je niekedy obchodná diplomacia považovaná za štádium alebo fázu v dlhom historickom rozvoji takého fenoménu, ktorý dnes nazývame hospodárska diplomacia.⁸

V súčasnosti neexistuje jednotný názor na vymedzenie pojmu „hospodárska diplomacia“, čo môžeme považovať za dôsledok nerovnomerného vývoja tohto fenoménu v jednotlivých krajinách a regiónoch sveta. Z tohto dôvodu sa autor rozhodol uviesť niektoré z najviac používaných definícií. Skôr ako popíšeme niektoré z nich, rozdelíme hospodársku diplomáciu na dve skupiny, a to na širšie a užšie definície. Zo širšieho hľadiska je hospodárska diplomacia určitý rozšírený a zovšeobecnený fenomén, ktorý má vzťah aj s inými javmi a procesmi.⁹ Medzi širšie definície môžeme zaradiť aj vyjadrenie významného sovietskeho odborníka I.A. Ornatskeho, ktorý definuje hospodársku diplomáciu nasledovne: „*Využitie štátnymi diplomatických metód a ekonomických prostriedkov na bilaterálnom a multilaterálnom základe na podporu rozvoja hospodárstva, dosiahnutie vlastných zahranično-ekonomických záujmov a politických cieľov*“¹⁰. Autor sa touto definíciou usiluje popísať hospodársku diplomáciu ako rozsiahly a komplexný jav, ktorý má veľmi úzke vzťahy aj s inými javmi. Z tejto definície vyplýva, že hospodárska diplomacia je nielen nástrojom na podporu ekonomických záujmov štátu, ale aj prostriedkom na dosiahnutie zahranično-politických cieľov. Iný názor na širšie poňatie hospodárskej diplomacie má ukrajinský vedec a diplomat B. I. Humeňuk, ktorý vo svojom diele „*Diplomatická služba: právna regulácia*“ naznačuje: „*Pre bohaté štáty hospodárska diplomacia je prostriedkom získať ešte väčšie bohatstvo, alebo udržať už dosiahnutý úroveň rozvoja v boji o národné prežitie, a pre chudobné štáty je pravdepodobným inštrumentom zlepšenia svojho stavu, aby úplne nezmizli z politickej mapy sveta*“¹¹.

Jedným z nevelikého počtu slovenských odborníkov, ktorý sa venuje oblasti hospodárskej diplomacie je E. Pajtinka, ktorého definícia znie: „*Hospodárska diplomacia predstavuje jednu z dimenzií diplomacie štátu, ktorá je zameraná na presadzovanie jeho zahranično-ekonomických záujmov vo vzťahu k iným aktérom svetového politického systému mierovými prostriedkami*“¹². Uvedenú definíciu hospodárskej diplomacie môžeme zaradiť do širšej kategórie, nakoľko je popísaná ako komplexný jav a nie je tam prítomný prvok štátnych orgánov pre medzinárodný styk. Podobnú definíciu má aj M. Csabay, ktorý spomína zabezpečenie záujmov štátu mierovými prostriedkami, pričom „*hospodárska diplomacia sa orientuje na*

⁸ Pajtinka, E. (2007): *Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí*. s. 56.

⁹ Tamže, s. 57.

¹⁰ Ornatskij, I. A. (1980): *Ekonomičeskaja diplomatija*. s. 3.

¹¹ Humeňuk, B. I. (2007): *Diplomatyčna služba: pravove rehuľuvannya*. s. 169.

¹² Pajtinka, E. (2007): *Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia, alebo boj o obchodných atašé?* In: *Medzinárodná politika*. s. 16.

ekonomické, resp. obchodné záujmy štátu“.¹³ Spomedzi českých autorov možno spomenúť definíciu J. Štouračovej, ktorá chápe hospodársku diplomáciu nielen ako „*prostriedok naplnenia zámerov a cieľov ekonomickej dimenzie zahraničnej politiky štátu*“, ale vymedzuje konkrétnejšie aktivity ako „*podpora proexportnej politiky, politiky spojenej s prílevom zahraničných investícií, s programami podpory investovania domácich podnikateľov v zahraničí, a s programami podpory exportných aktivít malých a stredných podnikov*“.¹⁴

Druhá skupina definícií hospodárskej diplomacie je užšieho zamerania a popisuje tento fenomén vo vzťahu k diplomatickým orgánom štátu. Ako príklad uvediem definíciu R. Sanera a L. Yiu, ktorá charakterizuje hospodársku diplomáciu z užšieho hľadiska ako „*činnosť diplomatických misií zameranú na podporu podnikateľského a finančného sektora v domovskej krajine, v snahe o hospodársky pokrok a národný rozvoj*“.¹⁵ V tejto definícii je zreteľná prítomnosť diplomatických orgánov štátu ako diplomatickej misie, čo zároveň aj determinuje vzťah tejto definície k užšej kategórii.

Medzi užšie môžeme zaradiť aj definície, ktoré popisujú hospodársku diplomáciu z uhla pohľadu diplomatických orgánov štátu, t. j. kde je prítomný štátny prvok. Do užšieho pojmu patri aj definícia významného slovenského odborníka L. Tótha, ktorý definuje hospodársku diplomáciu takto: „*Špecifický druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné hospodárske styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, vykonávaná v rámci celkovej diplomacie štátu za účelom realizácie a zámerov zahranično-hospodárskej politiky štátu prostredníctvom rokovaní a inými legitímnymi prostriedkami*“.¹⁶ Vychádzajúc z tejto definície môžeme konštatovať, že jej autor kladie dôraz na hospodársku špecializáciu orgánov (vnútorných a vonkajších), ktoré podporujú zahranično-ekonomické vzťahy daného štátu.

Iný príklad užšej definície uvádzajú západní autori M. Kostecki a O. Naray, ktorí považujú hospodársku diplomáciu za „*vládnú službu, ktorej cieľom je rozvoj celospoločensky výhodného medzinárodného obchodu*“, pričom „*hospodárski diplomati realizujú ich hlavné aktivity v hostiteľskej krajine a obyčajne sú členmi diplomatickej misie alebo organizácie pre podporu obchodu (trade promotion organization, investment promotion agency)*“. Podľa týchto autorov pojem hospodárska diplomacia pokrýva dva rôzne druhy aktivít. Sú to: „*Aktivity súvisiace s vytváraním obchodnej politiky, napríklad multilaterálne obchodné rokovania, obchodné konzultácie a riešenie sporov*“, a takisto, „*aktivity súvisiace s podporou podnikania*“.¹⁷ Prvá aktivita úzko súvisí s obchodnou diplomáciou, ktorú autor už v článku spomínal a ktorá je zameraná na ovplyvňovanie rozvoja zahraničného obchodu a investícií. Treba taktiež dodať, že pri spracovaní článkov niektorých

¹³ Csabay, M. (2005): Aká je budúcnosť hospodárskej diplomacie? In: *Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. s. 38.

¹⁴ Štouračová, J. a kol. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. s. 29.

¹⁵ Saner, R. – Yiu, L. (2003): *International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times*. s. 13.

¹⁶ Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. s. 17.

¹⁷ Kostecki, M. – Naray, O. (2007): *Commercial Diplomacy and International Business*. s. 1.

zo západných odborníkov sa autor stretol s pojmom „*commercial diplomacy*“, ktorý je anglickým ekvivalentom slovenského termínu „*hospodárska diplomacia*“.

Porovnávajúc definície hospodárskej diplomacie L. Tótha a západných odborníkov M. Kosteckého a O. Narayho môžeme sledovať jeden spoločný znak spočívajúci v tom, že obidve definície patria do užšej kategórie. Okrem podobnosti v týchto pojmoch môžeme vidieť aj určité odlišnosti, ako napríklad to, že definícia L. Tótha je zovšeobecňujúcejšia a rozsiahlejšia, zatiaľ čo definícia M. Kosteckého a O. Narayho poukazuje na konkrétne aktivity a orgány pre medzinárodný styk, ako diplomatická misia a organizácie pre podporu obchodu a investícií. Hoci definícia L. Tótha je jedna z najprecíznejších a najviac používaných v kruhoch slovenských odborníkov na hospodársku diplomáciu, pre analýzu tohto pojmu autor uvádza aj iné definície, ktoré použili odborníci z rôznych regiónov sveta, a ktoré pôsobili na formovanie hospodárskej diplomacie ako takej.

Väčšina uvedených odborníkov popisuje hospodársku diplomáciu ako jav, ktorý pôsobí najmä na bilaterálnej úrovni, kde sa rozoberajú zahranično-ekonomické vzťahy medzi dvoma štátmi. Preto sa autor rozhodol uviesť krátku charakteristiku multilaterálnej stránky tejto problematiky, ktorá je oveľa mladšia ako bilaterálna hospodárska diplomacia. Bilaterálna hospodárska diplomacia ako taká sa začala rozvíjať už v 19. storočí, čo zároveň znamenalo, že dôležitým historickým obdobím pre vývoj multilaterálnej hospodárskej diplomacie považujeme obdobie po druhej svetovej vojne, kde sa rapídny rozvoj multilateralizmu dotkol aj zahranično-ekonomických vzťahov. V tomto období môžeme sledovať vznik rôznych medzivládnych ekonomických organizácií, ako Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT) a neskôr WTO a taktiež Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). S formovaním týchto organizácií sa začína rozvíjať aj multilaterálna hospodárska diplomacia, ktorú môžeme považovať za vyšší stupeň rozvoja bilaterálnej hospodárskej diplomacie a ktorá sa z pohľadu svojho charakteru zameriavala najmä na vytváranie priaznivých legislatívnych podmienok na rozvoj zahranično-ekonomických vzťahov prostredníctvom uzatvárania multilaterálnych medzinárodných dohôd. Pozitívnym dôsledkom uzatvárania týchto dohôd sa stalo uplatňovanie liberalizácie obchodu a odstránenie obchodných prekážok. To viedlo k nárastu objemov medzinárodného obchodu. Tieto opatrenia nasledovne viedli k rozširovaniu obsahu funkcií hospodárskej diplomacie, konkrétne k podpore exportnej činnosti jednotlivých štátov.

Ak si rozoberieme samotný pojem „hospodárska diplomacia“, môžeme naraziť na fakt, že tento fenomén prešiel za určité časové obdobie dosť rozsiahlymi zmenami a transformáciami v dôsledku premien už používaných a vzniku nových ekonomických funkcií diplomacie. Tieto sa uplatňovali v priebehu storočí. Etapy rozvoja hospodárskej diplomacie prebiehali rozmanito v závislosti od ekonomických priorít a úloh osobitných štátnych útvarov, pričom v súvislosti s nimi sa menili aj diplomatické funkcie v oblasti ekonomiky. Preto dnes treba povedať, že v súčasnosti nie je možné stretnúť sa so všeobecne prijatou a platnou definíciou hospodárskej diplomacie.¹⁸

¹⁸ Pajtinka, E. (2007): *Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí*. s. 57.

2 Teoretické východisko modelov riadenia zahranično-ekonomických vzťahov štátu

Za dlhé obdobie rozvoja ekonomická dimenzia diplomacie, vrátane jej modelov riadenia ústrednými orgánmi štátu, prešla určitými zmenami a transformáciami. V súčasnosti za uplatnenie zahranično-ekonomickej činnosti štátu zodpovedajú štátne orgány hospodárskej diplomacie, ktoré predstavujú štátne ekonomické záujmy. Tieto štátne orgány disponujú dvoma vektormi pôsobenia, a to vo vnútri daného štátu t. j. tzv. vnútroštátne orgány hospodárskej diplomacie, a mimo územia daného štátu, kde ekonomické záujmy reprezentujú zahraničné orgány hospodárskej diplomacie.

Z hľadiska sústavy vnútroštátnych orgánov sa hospodárskou reprezentáciou zaoberá príslušné ministerstvo alebo iný osobitný orgán štátu pre medzinárodne hospodárske styky, ktorý je určený v ústave alebo v inom zákone daného štátu. V rámci zahraničných orgánov hospodárskej diplomacie takisto existuje štruktúra a systém riadenia, ktorý je ustanovený vnútroštátnymi orgánmi na základe legislatívy daného štátu.

Jednotlivé modely riadenia zahranično-ekonomických vzťahov sa navzájom líšia a majú rôznu podobu, ktorú si určuje príslušný štát. Z hľadiska vnútroštátnych orgánov pre zahranično-ekonomickú činnosť je praktickým uplatnením hospodárskej diplomacie zvyčajne poverené ministerstvom zahraničných vecí a jemu zodpovedajúci zastupiteľský úrad v zahraničí. Diplomacia prax ukazuje, že kompetenciu vnútroštátneho orgánu pre zahranično-ekonomické vzťahy pridelujú aj iným kompetenčným ministerstvám, ako je ministerstvo hospodárstva alebo zodpovedajúcim agentúram na podporu obchodu a investícií a pod. Samotný názov ministerstva sa môže podstatne líšiť, ale funkcie sú vo väčšine štátov podobné. Napríklad Ministerstvu hospodárstva Slovenskej republiky zodpovedá ukrajinské Ministerstvo hospodárskeho rozvoja a obchodu, alebo Ministerstvo priemyslu a obchodu Českej republiky. Úroveň kompetencií a úlohy ústredných orgánov štátu pri realizácii riadenia zahranično-ekonomických vzťahov sú v jednotlivých štátoch tiež rôzne.

Aj v prácach zahraničných odborníkov môžeme nájsť klasifikácie modelov riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, ktoré sa navzájom líšia. Indický diplomat a významný vedec K. S. Rana rozlišuje päť modelov, ku ktorým môžeme zaradiť integrovaný model, konkurenčný (duálny), model tretej agentúry, čiastočne integrovaný a model postúpenia právomoci. Ďalej sa autor rozhodol popísať posledné dva modely, ktoré sa zriedkavo vyskytujú v klasifikácií iných odborníkov. K. S. Rana uvádza, že najlepším príkladom čiastočne integrovaného modelu je Veľká Británia, kde „na báze Ministerstva zahraničných vecí (Foreign Office) spolu s Ministerstvom obchodu a priemyslu sú vytvorené špeciálne jednotky na udržiavanie obchodnej a investičnej činnosti, ktoré vykonávajú pracovníci diplomatickej služby“. Pod modelom postúpenia právomoci K. S. Rana rozumie taký model, kde „Ministerstvo zahraničných vecí nehrá aktívnu úlohu v bilaterálnej ekonomickej činnosti, ale odovzdáva právomoci inému ministerstvu“. Takýto model sa uplatňuje najmä v Čínskej ľudovej republike a v Nemecku.¹⁹

¹⁹ Rana, K. S. (2007): *Bilateral Diplomacy*. s. 70-71.

Slovenský odborník zaoberajúci sa problematikou hospodárskej diplomacie L. Tóth rozlišuje tri modely riadenia zahranično-ekonomických vzťahov štátu: integrovaný, duálny a kombinovaný model.²⁰ Tieto klasifikácie modelov riadenia zahranično-ekonomických vzťahov štátu L. Tótha bude autor používať v nasledujúcich kapitolách tohto článku.

Princíp integrovaného modelu (angl. unified) spočíva v tom, že všetky kompetencie v oblasti hospodárskej diplomacie sú sústredené v jednom ústrednom orgáne štátnej správy. Zvyčajne to býva Ministerstvo zahraničných vecí alebo ministerstvo s obdobným názvom, ako Ministerstvo zahraničných vecí a medzinárodného obchodu, ktorého právomoci sú rozšírené aj o odborné zahranično-ekonomické úlohy. Kompetentné ministerstvo vo väčšine prípadov úzko spolupracuje s vládnyimi agentúrami, ktoré sú vybavené širokými právomocami a zaoberajú sa ekonomickými záležitosťami, ako napríklad, Ministerstvo hospodárstva a pod. Podľa presvedčení niektorých odborníkov, realizácia ekonomických záujmov tvorí podstatnú časť zahraničnopolitických aktivít štátu, a preto existuje potreba v jednotnom a komplexnom riadení štátnej diplomacie.²¹ Typickým príkladom uplatnenia integrovaného modelu je Kanada, kde existuje jediné ministerstvo, tzv. Ministerstvo zahraničných vecí a zahraničného obchodu, ktoré má na starosti zodpovednosť za riadenie hospodárskej diplomacie. Veľmi podobný spôsob riadenia zahranično-ekonomických vzťahov má aj Švédsko.²²

V súčasnosti veľa štátov uplatňuje aj duálny model (angl. competition), ktorý sa niekedy nazýva aj konkurenčný. V rámci tohto modelu sú kompetencie riadiť zahranično-ekonomické vzťahy štátu rozdelené medzi dve základné ministerstvá. Obyčajne sa na týchto funkciách podieľa ministerstvo zahraničných vecí a ministerstvo hospodárstva. V prípade Ministerstva zahraničných vecí je jeho úlohou zodpovedať za celkové vystupovanie štátu v medzinárodných vzťahoch a koordinovať diplomatické aktivity vrátane zahranično-ekonomických vzťahov. Zahranično-ekonomické vzťahy štátu v rámci obchodno-politických záležitostí riadi rezortné ministerstvo, ktoré je ústredným orgánom štátnej správy pre zahraničný obchod a hospodárstvo.²³ Obvykle to býva ministerstvo hospodárstva alebo ministerstvo s obdobným názvom. Tento model sa nazýva konkurenčný z toho dôvodu, že jeho názov „je odvodený z prevažujúceho charakteru vzťahu medzi kľúčovými subjektmi realizácie hospodárskej diplomacie“.²⁴ Príkladom tohto modelu je Česká republika, Maďarsko alebo India.

„V diplomatickej praxi tento model predstavuje dvojkoľajné riadenie obchodno-ekonomických oddelení zastupiteľských úradov“²⁵, čo niekedy vedie ku kompetenčným sporom medzi zmienenými inštitúciami a ich pracovníkmi. Hlavným problémom kompetenčných sporov je nejasnosť vymedzenia úloh a funkcií príslušných pracovníkov na pôde zastupiteľského úradu, kde dochádza k zrážke profesionálnych

²⁰ Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. s. 37.

²¹ Pajtinka, E. (2007): *Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia, alebo boj o obchodných atašé?* In: *Medzinárodná politika*. s. 17.

²² Štouračová, J. a kol. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. s. 99.

²³ Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. s. 38.

²⁴ Pajtinka, E. (2007): *Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia, alebo boj o obchodných atašé?* In: *Medzinárodná politika*. s. 17.

²⁵ Tamže, s. 17.

názorov medzi vedúcim diplomatickej misie (napr. veľvyslancom, ktorý prijíma úkony z Ministerstva zahraničných vecí) a obchodným atašé, ktorý je poverený ministerstvom hospodárstva alebo iným obdobným ministerstvom. Jedným z riešení kolidujúceho charakteru riadenia hospodárskej diplomacie pri uplatňovaní duálneho modelu môže byť zavedenie iného modelu, ktorý by predpokladal účasť jedného ministerstva na riadení zahranično-ekonomických vzťahov štátu. Táto zmena by však znamenala odovzdanie určitých právomocí rezortom hospodárstva, preto efektívnejším spôsobom zníženia konkurzných vzťahov medzi dvoma zmienenými ministerstvami sa môže stať špecifikácia právomocí a vzťahov prostredníctvom prijatia alebo zmeny už danej legislatívy.

Tretím modelom riadenia zahranično-ekonomických vzťahov podľa L. Tótha je kombinovaný model. Dôležitá črta tohto modelu spočíva v jeho kombinovanom charaktere, kde sú prítomné prvky integrovaného a duálneho modelu. Iný odborník v tejto problematike, E. Pajtinka, vymedzuje aj iný model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, ktorý sa nazýva model tretej agentúry (angl. third agency). Tento model je menej tradičný ako ostatné modely a uplatňuje sa veľmi zriedkavo. Charakteristickým znakom tohto modelu je to, že presne stanovené kompetencie v oblasti riadenia zahranično-ekonomických vzťahov. Sú prenesené na špecializovanú inštitúciu, spravidla štátnu alebo verejnoprávnu. Tato inštitúcia disponuje určitým stupňom organizačnej autonómie a úzko spolupracuje s Ministerstvom zahraničných vecí alebo iným rezortným ministerstvom, pričom vlastné aktivity koordinuje s jeho požiadavkami. Táto inštitúcia má niekedy právo vysielat' svojich pracovníkov na zastupiteľské úrady v prijímajúcich štátoch, ktoré vykonávajú funkciu obchodných atašé. Typickým príkladom modelu tretej agentúry je Singapur, kde tento model prešiel dlhým historickým vývojom.

V diplomatickej praxi je uplatnenie vyššie uvedených modelov riadenia zahranično-ekonomických vzťahov v čistej podobe dosť zriedkavé, a väčšina krajín disponuje rôznymi druhmi kombinácií týchto modelov. Teoretická podoba modelov riadenia hospodárskej diplomacie sa nie vždy uplatňuje v reálnom živote, a prichádzame k záveru, že každý štát si prispôsobuje tieto modely podľa svojich preferencií. Preferencie musia zodpovedať jeho politickým a ekonomickým záujmom a odrážať jeho hospodársky systém, rovnako ako aj historický vývoj spoločnosti.

3 Systém riadenia hospodárskej diplomacie na Ukrajine

Na Ukrajine sa za obdobie jej nezávislého politického a sociálno-ekonomického rozvoja vytvorila zodpovedajúca inštitucionálna a funkčná štruktúra systému hospodárskej diplomacie, ktorá zároveň prechádza postupnými zmenami a transformáciami. V súčasnosti je mechanizmus hospodárskej diplomacie Ukrajiny jasne vymedzeným inštitucionálne-funkčným a personálnym systémom, ktorý sa skladá z viacerých neoddeliteľných zložiek. Základnou zložkou tohto mechanizmu je súhrn rôznych normatívnych právnych aktov upravujúcich rôzne strany diplomatickej služby, vrátane ekonomických záležitostí. Inštitucionálnu zložku predstavujú primerané štátne orgány a úrady s ich personálnym, materiálnym a technickým zabezpečením, akou je Najvyššia Rada Ukrajiny (parlament), Kabinet ministrov Ukrajiny, Ministerstvo zahraničných vecí, Ministerstvo ekonomického rozvoja a obchodu, odvetvové ministerstvá a úrady, vedenia vonkajších vzťahov orgánov

miestnej samosprávy. Personálnu zložku mechanizmu hospodárskej diplomacie zabezpečujú vysoké školy, ktoré pripravujú odborníkov pre diplomatickú službu a vonkajšo-ekonomickú oblasť (Inštitút medzinárodných vzťahov KNU T.H. Ševčenka, Diplomatická akadémia MZV Ukrajiny a pod). Neoficiálnu zložku predstavujú rôzne neštátne organizácie, zväzy, spolky, ako napríklad Obchodno-priemyselná komora Ukrajiny, Ukrajinský zväz priemyselníkov a podnikateľov atď. Zahraničnou zložkou tohto mechanizmu sú diplomatické a podnikateľské zastupiteľstvá Ukrajiny v zahraničí - veľvyslanectvá, generálne konzuláty, obchodno-ekonomické misie alebo obdobné úrady ako aj rôzne zastupiteľstvá ukrajinského podnikania v zahraničí.²⁶

Na začiatku 90. rokov 20. storočia, keď Ukrajina získala nezávislosť a politickú autonómiu, bol prijatý určitý legislatívny rámec, ktorý vymedzoval aktivity hospodárskej diplomacie a kompetenciu ekonomických zastupiteľstiev v zahraničí. Tento normatívne právny rámec obsahuje aj dnes také zákonodarné akty, ako Ústava Ukrajiny, Zákon o diplomatickej službe atď. Vzhľadom na prezidentsko-parlamentnú formu vlády má prezident relatívne veľký rozsah právomocí a dôležitú úlohu v pôsobení hospodárskej diplomacie majú dekréty prezidenta. Jedným z najdôležitejších dekrétov, ktorý vymedzuje pôsobnosť ekonomických zastupiteľstiev je Dekrét prezidenta Ukrajiny z roku 2010 „*O niektorých otázkach zastupiteľstiev ekonomických záujmov Ukrajiny v zahraničí*“, vrátane zmien a doplnení k tomuto zákonu. Zákon o diplomatickej službe vymedzuje hlavné zásady diplomatickej služby, hlavné úlohy a funkcie diplomatickej služby. Ústava Ukrajiny a Zákon o diplomatickej službe definujú všeobecné zásady, prístupy a funkcie diplomatickej služby a ekonomickej diplomacie a dekrét prezidenta Ukrajiny „*O niektorých otázkach zastupiteľstiev ekonomických záujmov Ukrajiny v zahraničí*“ slúži ako základ jej taktickej a strategickej činnosti, pričom jasne a podrobne popisuje rozsah a hranice právomocí ako aj miesto oddelení pre ekonomické záležitosti v štruktúre mechanizmu hospodárskej diplomacie.

Skôr než sa budeme zaoberať charakteristikou súčasného modelu riadenia zahranično-ekonomických vzťahov na Ukrajine sa autor pokúsi rozobrať základné historické zmeny, ktorými prešiel systém riadenia hospodárskej diplomacie na Ukrajine od stanovenia jej nezávislosti. Podľa ustanovení Dekréту prezidenta „*O obchodnom zastupiteľstve Ukrajiny v zahraničí*“ z roku 1993, boli v rámci diplomatických zastupiteľstiev vytvorené obchodné zastupiteľstvá, ktoré predstavovali a chránili záujmy Ukrajiny v oblasti zahranično-ekonomickej činnosti. Obchodné zastupiteľstvo bolo podriadené vedúcemu diplomatického zastupiteľstva, ktorý uskutočňoval aj jeho kontrolu. Na čele obchodného zastupiteľstva stál obchodný zástupca, ktorému sa udeľovala vyššia diplomatická hodnosť – radca. Tento zároveň obsadzoval pozíciu radcu diplomatického zastupiteľstva. Obchodného zástupcu menovalo a mohlo odvolať Ministerstvo zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu po vzájomnej dohode s Ministerstvom zahraničných vecí. Na začiatku 90. rokov organizácia činnosti obchodných zastupiteľstiev spadala pod kompetenciu jediného ministerstva pod názvom Ministerstvo zahraničných ekonomických vzťahov

²⁶ Verhun, V. A. (2006): *Ekonomična dyplomacija jak skladova mehanizmu upravlinna zovnišneekonomičnoju dijalništu*. [cit. 2013.04.01]. Dostupné na internete: <<http://dspace.nbu.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19092/03a-Vergun.pdf?sequence=1>> s. 14.

a obchodu. Pod organizačnou činnosťou môžeme rozumieť jednotlivé funkcie vykonávané obchodným zastupiteľstvom, ako napríklad ochrana práv a záujmov Ukrajiny v zahranično-ekonomickej oblasti a ekonomických subjektov Ukrajiny v prijímajúcom štáte, podpora obchodných a hospodárskych vzťahov Ukrajiny, poskytnutie informácií o cenovej, daňovej a colnej politike prijímajúceho štátu a pod.²⁷ Z vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že na začiatku existencie nezávislej Ukrajiny fungoval taký systém riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, v ktorom vykonávanie hlavných funkcií hospodárskej diplomacie spadalo pod Ministerstvo zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu. Kontrola nad fungovaním obchodného zastupiteľstva sa uskutočňovala prostredníctvom Ministerstva zahraničných vecí, za pomoci vedúceho diplomatického zastupiteľstva.

V roku 1994 prvý prezident L. Kravčuk vyhlásil „nový“ dekrét, ktorý zrušil predchádzajúci zákon o obchodných zastupiteľstvách. Vyhlásením „nového“ dekrétu v rámci zahraničného diplomatického zastupiteľstva boli vytvorené špeciálne obchodno-ekonomické oddelenia, ktoré mali za úlohu chrániť a zastupovať záujmy štátu v oblasti zahranično-ekonomickej činnosti v prijímajúcom štáte. Obchodno-ekonomické oddelenie bolo podriadené vedúcemu zahraničného úradu, ktorý mal kontrolovať jeho aktivity. Organizácia činnosti obchodno-ekonomických oddelení stále spadala pod to isté Ministerstvo zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu, ale jej funkcie boli prevedené na novovytvorené Ministerstvo hospodárstva Ukrajiny.²⁸ Vedúceho obchodno-ekonomického oddelenia vymenúval a odvolával Kabinet ministrov Ukrajiny po rozhodnutí Ministerstva hospodárstva spolu s Ministerstvom zahraničných vecí. Od roku 2007 kandidatúru na pozíciu vedúceho OBEO musí predbežne schváliť prezident, čo zároveň determinuje rozsiahle právomoci hlavy štátu. Je nutné spomenúť, že do vyhlásenia „nového“ dekrétu prezidenta mal obchodný zástupca povinnosť predkladať rozpočet a správy o činnosti OBEO Ministerstvu zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu, ale od roku 1994 vedúci OBEO predkladal správy o činnosti Ministerstvu zahraničných vecí, rozpočet však kontroloval Štátny daňový úrad. Na základe údajov, ktoré vyplývajú z príslušného zákona, môžeme povedať, že v priebehu určitého časového horizontu začalo Ministerstvo zahraničných vecí získavať čoraz väčšie právomoci v oblasti riadenia hospodárskej diplomacie, a súčasne sa aj viac podieľalo na zahranično-ekonomických aktivitách štátu.²⁹

Na základe vyššie uvedených zákonov môžeme konštatovať, že v 90. rokoch kompetencia riadiť hospodársku diplomáciu spadala pod Ministerstvo zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu, ale kontrolu nad obchodno-ekonomickým oddelením uskutočňoval vedúci diplomatického zastupiteľstva v prijímajúcom štáte. Vedúci bol poverený Ministerstvom zahraničných vecí. Z uvedeného vyplýva, že

²⁷ VRU (1993): Dekrét prezidenta Ukrajiny o obchodnom zastupiteľstve Ukrajiny v zahraničí z roku 1993. In: *Zakonodavstvo Ukrajiny*. Dostupné na internete: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/313/93>>.

²⁸ Sardačuk, P. D. – Kulyk, O. P. (2001): *Dyplomatyčne predstavnyctvo: orhanizacija i formy roboty*. s. 161.

²⁹ VRU (1993): Dekrét prezidenta Ukrajiny o obchodno-ekonomickej misii v rámci zahraničného diplomatického úradu Ukrajiny z roku 1994. In: *Zakonodavstvo Ukrajiny*. Dostupné na internete: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/313/93>>.

v poslednom desaťročí 20. storočia fungovalo na Ukrajine dvojkoľajné riadenie hospodárskej diplomacie, resp. uplatňoval sa duálny model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov.

Napriek krátkemu obdobiu nezávislosti a viacerým nedokonalostiam v štátnom mechanizme riadenia vnútorných a vonkajších politických či ekonomických procesov získala Ukrajina nemalé skúsenosti v rámci organizácie činnosti hospodárskej diplomacie na základe rôznych modelov riadenia zahranično-ekonomických vzťahov. Spočiatku, ako už bolo v predchádzajúcej časti článku spomenuté, kompetencia riadenia hospodárskej diplomacie štátu spadala do rúk Ministerstva zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu, ktoré v priebehu určitého časového úseku bolo zaradené pod Ministerstvo hospodárstva. Po zavedení niektorých reforiem získalo Ministerstvo zahraničných vecí koordinačné funkcie riadenia obchodno-ekonomických oddelení, pričom po vyhlásení nového dekrétu prezidenta v roku 2010³⁰ OBEO boli jednotlivé oddelenia zrušené a v rámci zahraničných diplomatických zastupiteľstiev sa vytvorili nové oddelenia pre ekonomické záležitosti. Podľa dekrétu prezidenta Ukrajiny „*O niektorých otázkach zastupiteľstva ekonomických záujmov Ukrajiny v zahraničí*“ patria medzi najdôležitejšie úlohy oddelenia pre ekonomické záležitosti nasledovné: zabezpečenie monitorovania hlavných tendencií na globálnom finančno-ekonomickom, energetickom, agrárnom, devízovom trhu, monitorovanie medzinárodných skúsenosti v oblasti regulovania rôznych druhov ekonomickej činnosti, interakcie verejného a súkromného sektora, monitorovanie reakcie vlád štátov na výzvy svetového hospodárstva, ako aj na výzvy finančného a obchodného systému.³¹

V súčasnosti, v súlade s nariadeniami Ministerstva zahraničných vecí, ktoré schválil prezident Ukrajiny v roku 2011³², sú na MZV kladené všetky úlohy, ktoré sa týkajú realizácie zahranično-ekonomickej politiky, politiky integrácie Ukrajiny do globálneho ekonomického systému, a účasti na formulovaní a vykonávaní politiky zameranej na integráciu Ukrajiny do európskeho politického, ekonomického a právneho systému. Na základe vyššie uvedených zákonov preto konštatujeme, že v súčasnosti sa hospodárska diplomacia Ukrajiny riadi prostredníctvom jediného Ministerstva zahraničných vecí, čo poukazuje na uplatnenie integrovaného modelu riadenia zahranično-ekonomických vzťahov štátu.

V súčasnosti sa riadením hospodárskej diplomacie zaoberá MZV. Autor sa pokúsi uviesť štruktúru tohto ministerstva a krátko charakterizovať jeho prácu v oblasti hospodárskej diplomacie. Kľúčovú úlohu Ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny v súvislosti s riadením hospodárskej diplomacie zohráva Sekcia pre ekonomickú spoluprácu, ktorá je podriadená jednému zo zástupcov ministra a zahŕňa 4 odbory zodpovedajúce za rôzne ekonomické oblasti. Medzi tieto odbory môžeme zaradiť:

³⁰ VRU (2010): Dekrét prezidenta Ukrajiny o niektorých otázkach zastupiteľstva ekonomických záujmov Ukrajiny v zahraničí. In: *Zakonodavstvo Ukrajiny*. Dostupné na internete: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/522/2010>>.

³¹ Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/862>>.

³² VRU (2011): Dekrét prezidenta Ukrajiny o nariadení o Ministerstve zahraničných vecí Ukrajiny z roku 2011. In: *Zakonodavstvo Ukrajiny*. Dostupné na internete: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/381/2011>>.

- Odbor ekonomickej analýzy, prognózovania, investičných problémov i finančnej a úverovej politiky;
- Odbor obchodnej politiky a medzinárodných ekonomických organizácií;
- Odbor regionálnych investičných iniciatív;
- Odbor medzinárodnej odvetvovej spolupráce.³³

V rámci MZV Ukrajiny bol v roku 2011 vytvorený Výbor exportérov, ktorého predsedom je minister zahraničných vecí. Tento výbor je stálym poradným orgánom, ktorý zabezpečuje vzájomnú interakciu medzi Ministerstvom zahraničných vecí na jednej strane a poprednými ukrajinskými vývozcami na druhej strane. Jeho cieľom je posilnenie postavenia ukrajinských výrobcov na globálnom trhu.

Ministerstvo zahraničných vecí neustále spolupracuje aj s inými ministerstvami a inštitúciami, ako je Ministerstvo ekonomického rozvoja a obchodu, Ministerstvo financií, Národná banka a pod. Úlohou MZV je riadenie celkovej koordinácie hospodárskej diplomacie a otázkami samostatných konkrétnych záležitostí sa zaoberajú Ministerstvo ekonomického rozvoja a obchodu, Ministerstvo priemyselnej politiky, a iné ministerstvá, ktoré majú vo svojej štruktúre zodpovedné sekcie a odbory. V rámci MZV Ukrajiny funguje Odbor spolupráce so štátnymi orgánmi a koordinácie vonkajších vzťahov, ktorý zabezpečuje vzájomnú interakciu medzi MZV a inými ministerstvami alebo štátnymi orgánmi. Obdobné odbory existujú aj na iných ministerstvách. Tieto ministerstvá a inštitúcie zabezpečujú monitorovanie aktuálnych tendencií v domácej ekonomike a v zahranično-ekonomických vzťahoch, uskutočňujú taktiež analýzu problémov vo vzťahu k iným krajinám a zahraničným investorom. Táto spolupráca je podmienená najmä zvyšovaním ekonomickej dimenzie v medzinárodných vzťahoch, preto sa na realizácii hospodárskej diplomacie niekedy podieľajú aj iné rezorty štátu, ktoré zasahujú tak do bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov. Jednu z najvýznamnejších úloh v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov zohráva spomedzi všetkých ministerstiev Ministerstvo financií Ukrajiny, ktoré sprostredkúva finančné, platobné, menové a úverové vzťahy. V dôsledku nárastu objemov regionálnej a cezhraničnej ekonomickej spolupráce je časť kompetencií v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov prevedená na orgány mestskej samosprávy a na podniky, ktoré uskutočňujú obchodné operácie.

V súčasnosti MZV koordinuje opatrenia štátnych výkonných orgánov v oblasti zahraničných vzťahov, najmä opatrenia späté s činnosťou ministerstiev na fungovaní medzinárodných organizácií. MZV tiež dohliada na vykonávanie medzinárodných zmlúv. Orgány výkonnej moci musia koordinovať niektoré opatrenia s MZV, a to najmä zahraničné návštevy riaditeľov jednotlivých štátnych orgánov Ukrajiny alebo návštevy delegácií zo zahraničia, organizáciu medzinárodných konzultácií a rokovaní v oblasti medzinárodných vzťahov, prípravu medzinárodných bilaterálnych či multilaterálnych dokumentov, účasť na medzinárodných konferenciách a pod.

Súčasťou systému hospodárskej diplomacie a podpory zahranično-ekonomickej činnosti okrem Ministerstiev a diplomatických zastupiteľstiev v zahraničí (vrátané oddelení pre ekonomické záležitosti) sú aj iné inštitúcie, ktoré majú

³³ Ministry of Foreign Affairs of Ukraine: Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/structure/staff>>.

nediplomatický charakter. K týmto inštitúciám môžeme zaradiť Obchodno-priemyselnú komoru, Štátnu exportno-importnú banku Ukrajiny a ostatné poradné orgány, ktoré fungujú na základe vládnych inštitúcií a ministerstiev (ako napríklad Zahranlično-ekonomický výbor Kabinetu ministrov Ukrajiny, Výbor podnikateľov Kabinetu ministrov Ukrajiny, Výbor pre záležitosti týkajúce sa administratívy prezidenta a pod.). Ako príklad možno uviesť Obchodno-priemyselnú komoru, ktorá je nevládnou neziskovou samosprávnou organizáciou poskytujúcou svojim členom odborné služby, vrátane služby v oblasti poradenstva a služby týkajúce sa zahraničného obchodu a prieskumu trhov. Medzi iné úlohy Obchodno-priemyselnej komory patrí aj poskytovanie technickej pomoci v oblasti uskutočnenia obchodno-ekonomických operácií, prezentácia záujmov členov komory Ukrajiny a poskytovanie informácií podnikom a firmám zo zahraničia, ktoré chcú presadiť svoje výrobky alebo služby na Ukrajinu. Obchodno-priemyselná komora taktiež realizuje podnikateľské misie ukrajinských podnikov v zahraničí, návštevy medzinárodných výstav a podnikateľských fór. V prípade zamerania sa na Štátnu exportno-importnú banku Ukrajiny túto banku vlastní štát a je jednou z najvýznamnejších finančných inštitúcií orientovaných na podporu rozvoja zahraničného obchodu. Exportno-importná banka poskytuje služby v oblasti financovania obchodnej činnosti, úverovania a finančnej podpory domácich hospodárskych subjektov, a poskytuje tiež bankové služby na peňažnom a akciovom trhu.³⁴

Po zavedení administratívnej reformy v rokoch 2010-2011, resp. po zavedení dekrétov prezidenta, prešiel celkový systém fungovania zahraničných diplomatických zastupiteľstiev určitými personálnymi zmenami. Bol uskutočnený proces optimalizácie počtu zamestnancov oddelení pre ekonomické záležitosti v rámci zahraničných diplomatických zastupiteľstiev, v dôsledku čoho klesol počet príslušných zamestnancov z 226 na 208. Uvažovalo sa pritom aj o aktuálnosti rozvoja hospodárskej spolupráce Ukrajiny s ostatnými krajinami, a o možnostiach využívania právnych a inštitucionálnych mechanizmov WTO s cieľom ochrániť národné záujmy na bilaterálnej a multilaterálnej úrovni. Zároveň sa zvýšil počet zamestnancov diplomatických zastupiteľstiev, vrátane 16 zastupiteľských úradov a 3 stálych misiách pri medzinárodných organizáciách. Takisto boli zavedené pracovné pozície v oblasti ekonomických záležitostí na dvoch generálnych konzulátoch. Zvýšenie počtu pracovných pozícií v ekonomických oddeleniach sa uskutočnilo najmä v krajinách Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky. Dôvodom rozširovania počtu zamestnancov na zastupiteľských úradoch v štátoch týchto regiónov je veľká perspektíva v oblasti nárastu exportnej činnosti. Podľa nižšie uvedenej tabuľky môžeme sledovať nárast podielu vývozu na celkovom exporte tovarov v príslušných regiónoch. Napríklad export do krajín Ázie za obdobie rokov 2007-2012 narástol až o 6 795,2 mil. USD, čo predstavuje relatívne vysoké číslo, keďže išlo o začiatok a priebeh globálnej finančnej a hospodárskej krízy (Tab. 1). To isté môžeme povedať aj o raste exportu do krajín Afrického kontinentu. Na základe údajov o exporte tovarov, ktoré sú uvedené v tabuľke môžeme konštatovať, že zvýšenie počtu pracovníkov na oddeleniach pre

³⁴ Movčan, V. (2012): *Polityka spryjanja exportu v Ukrajinu pis'la administratyvnoji reformy*. Dostupné na internete: <http://www.undp.org.ua/files/ua_61498Adminreform_and_export_promotion-report_Ed_181212.pdf>. s. 20-21.

ekonomické záležitosti v krajinách Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky bude ďalej indikovať rastúci trend rozvoja exportnej činnosti. Treba tiež povedať, že rastúce tendencie vo vývoji exportu tovarov do daných regiónov priamoúmerne zvýšia počet zamestnancov ekonomických oddelení, pričom narastie aj produktivita realizácie exportných a investičných projektov. Dôsledkom toho bude ďalší rast vzájomného obchodu medzi Ukrajinou a jednotlivými regiónmi. S určitosťou môžeme tvrdiť, že rozširovanie personálu oddelení pre ekonomické záležitosti v Ázii, v Afrike a v Latinskej Amerike bude mať pozitívny vplyv na rozvoj týchto regiónov.

Tab. 1: Geografická štruktúra vývozu Ukrajiny za obdobie rokov 2007-2012 (v mil. USD)

	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	Export	Podiel	Export	Podiel	Export	Podiel	Export	Podiel	Export	Podiel	Export	Podiel
SNŠ	18087	36,7%	23166	34,6%	13473	33,9%	18741	36,5%	26177	38,3%	25303	36,8%
Európa	14774	30,0%	19733	29,5%	10265	25,9%	13830	26,9%	18442	27,0%	17424	25,3%
Ázia	10882	22,1%	15887	23,7%	12132	30,6%	13715	26,7%	17738	25,9%	17677	25,7%
Afrika	2792	5,7%	3902	5,8%	2628	6,6%	3019	5,9%	3344	4,9%	5638	8,2%
Amerika	2686	5,4%	4144	6,2%	1124	2,8%	2000	3,9%	2552	3,7%	2607	3,8%
Austrália a Oceánia	16	0,0%	64	0,1%	22	0,1%	28	0,1%	30	0,0%	51	0,1%
Celkom	49296	100%	66967	100%	39696	100%	51405	100%	68394	100%	68810	100%

Prameň: vlastné spracovanie autora na základe údajov Štátnej štatistickej služby Ukrajiny.

Čo sa týka multilaterálneho pôsobenia hospodárskej diplomacie Ukrajiny, môžeme povedať, že Ministerstvo ekonomického rozvoja a obchodu (bývalé Ministerstvo hospodárstva) sa angažuje napríklad pri spolupráci s WTO, do ktorého Ukrajina vstúpila ešte v roku 2008. V rámci tohto ministerstva pôsobí samostatná Sekcia pre spoluprácu s WTO a záležitosti ochrany obchodu, ktorá zahŕňa aj Odbor pre spoluprácu s WTO. Práve táto sekcia koordinuje spoluprácu so Svetovou obchodnou organizáciou. S cieľom zefektívniť plnenie záväzkov Ukrajiny v rámci WTO a zaviesť transparentnú a vzájomne prospešnú spoluprácu pomocou Dekréту prezidenta Ukrajiny³⁵ bola vytvorená špeciálna delegácia pre koordináciu rokovacieho procesu v rámci Svetovej obchodnej organizácie. Na riadení tejto delegácie sa podieľajú Ministerstvo ekonomického rozvoja a obchodu, rôzne štátne inštitúcie a ministerstvá, ktoré majú vzťah k medzinárodnému obchodu, a taktiež samotné Ministerstvo zahraničných vecí. V zahraničí zastupuje záujmy Ukrajiny v rámci WTO naďalej zastupiteľstvo Ukrajiny pre OSN a iné medzinárodné organizácie v Ženeve, ktoré spadajú pod kompetenciu MZV. Fakticky, v rámci Stáleho zastupiteľstva pôsobí len

³⁵ VRU (2008): O delegácii Ukrajiny pre účasť na rokovaníach v rámci Svetovej obchodnej organizácie. In: *Zakodavstvo Ukrajiny*. Dostupné na internete: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/767/2008>>.

jeden ekonóm, ktorý sa profesionálne zaoberá interakciou medzi Ukrajinou a WTO, čo ukazuje na neefektívnosť spolupráce zo strany Ukrajiny. Čo sa týka zastúpenia záujmov Ukrajiny v oblasti medzinárodných finančných vzťahov na multilaterálnej úrovni, tak napríklad spoluprácu s MMF uskutočňuje Ministerstvo ekonomického rozvoja a obchodu, pričom v rámci tohto ministerstva funguje Sekcia spolupráce s medzinárodnými finančnými inštitúciami a koordinácie medzinárodnej technickej pomoci, ktorá riadi otázky spolupráce s MMF. Na základe vyššie uvedeného konštatujeme, že celkovou hospodárskou diplomaciou sa na multilaterálnom úrovni zaoberá MZV Ukrajiny, avšak niektoré otázky, ako napríklad finančná spolupráca s MMF spadá do kompetencie Ministerstva ekonomického rozvoja a obchodu.

Na základe týchto skutočností dospievame k záveru, že Ukrajina prešla od čias nadobudnutia politickej nezávislosti a autonómie určitými reformami a zmenami v rôznych sférach spoločenského života, vrátane premien v systéme riadenia hospodárskej diplomacie. Za krátke obdobie pôsobenia systému hospodárskej diplomacie na Ukrajine fungoval najprv duálny model, ktorý bol zmenený na integrovaný model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov. Treba poznamenať, že vývoj modelu riadenia hospodárskej diplomacie, ktorý bol stanovený v dekrétach prezidenta Ukrajiny, prebieha dosť úspešne. Napriek tomu bola v súčasnosti ukončená iba prechodná fáza, v priebehu ktorej boli určené funkčné povinnosti niektorých štátnych inštitúcií a rozpracované mechanizmy ich vzájomnej spolupráce.

4 Systém riadenia hospodárskej diplomacie v Slovenskej republike

Charakter slovenskej diplomacie v súčasnosti je daný nevyhnutnosťou aktívnej podpory a presadzovania zahranično-ekonomických záujmov na šachovnici sveta, kde SR ako malý štát s otvorenou ekonomikou musí čeliť veľkým konkurenčným tlakom v oblasti medzinárodného obchodu a investícií. Ako štát s proexportne orientovaným hospodárstvom (podiel exportu na HDP v roku 2011 predstavoval 88,6%)³⁶ musí Slovensko disponovať efektívnym systémom hospodárskej diplomacie, ktorý by bol schopný včas reagovať na turbulencie vznikajúce na rôznych medzinárodných trhoch.

Do hospodárskej diplomacie Slovenskej republiky momentálne patrí predovšetkým politicko-ekonomická agenda, ktorá zodpovedá za podporu ekonomických záujmov. Táto sa uskutočňuje prostredníctvom uplatňovania potrebného politicko-legislatívneho rámca, a to najmä cestou uzatvárania medzinárodných bilaterálnych a multilaterálnych dohôd s inými aktérmi svetovej ekonomiky. Druhou, nemenej dôležitou súčasťou hospodárskej diplomacie sú komerčné aktivity, ktorých úloha spočíva v podpore domácich firiem v zahraničí a v prilákaní priamych zahraničných investícií. V súvislosti s členstvom Slovenska v EÚ a v iných medzinárodných organizáciách bola významná tá časť politicko-legislatívneho rámca, ktorá bola presunutá na multilaterálnu úroveň, pričom komerčné aktivity zostali na bilaterálnej úrovni.³⁷

Čo sa týka riadenia hospodárskej diplomacie na SR, jej systém prešiel určitým vývojom a zmenami počnúc od duálneho modelu riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, až po model integrovaný, kde zodpovednosť za aktivity hospodárskej

³⁶ MZV (2012): *Základné makroekonomické údaje*. Dostupné na internete: <www.mzv.sk>.

³⁷ Pajtinka, E. (2007): *Slovenská diplomacia a jej dimenzie v 21. storočí*. s. 81.

diplomacie prebralo Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí (ďalej len MZVaEZ SR). Ako už bolo spomenuté, kompetencie na vykonávanie hospodárskej diplomacie Slovenskej republiky má v súčasnosti MZVaEZ, ktoré svoje aktivity v zahranično-ekonomickej oblasti realizuje prostredníctvom jemu podliehajúcich obchodno-ekonomických oddelení (ďalej len OBEO).³⁸

Pred rokom 2011 fungovali v rámci zastupiteľských úradov SR v zahraničí OBEO, ktoré boli priamo podriadené Ministerstvu hospodárstva (ďalej len MH SR), pričom vtedajšie Ministerstvo zahraničných vecí (neskôr premenované na Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí) zodpovedalo za politickú i administratívnu agendu OBEO a do rúk MH SR spadali ekonomické záležitosti.³⁹ Môžeme teda konštatovať, že do konca roku 2010 v Slovenskej republike fungoval duálny model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, ktorý bol neskôr vyhlásený za neprijateľný a bol zmenený na integrovaný model. Táto zmena bola už viackrát prediskutovaná v kruhoch odborníkov ešte pred jej uplatnením, pričom sa predovšetkým vyskytoval problém v neproduktívnych kompetenčných sporoch, ktoré sa prejavujú v procese riadenia hospodárskej diplomacie pri uplatnení duálneho modelu. Napríklad M. Peško, ktorý zastával pozíciu vedúceho služobného úradu MZV SR vo svojej práci „*Slovenská diplomacia sa reformuje*“ uvádza, že „*v spolupráci medzi veľvyslancom a vedúcim OBEO... sa nezdriedka vyskytujú problémy v riadení a v určovaní úloh vedúcemu OBEO, vo vzájomnej komunikácii a informovanosti medzi veľvyslancom a vedúcim OBEO, v oblasti čerpania rozpočtu a kvality vstupov, ako aj pri zabezpečovaní jednotnej prezentácie SR v zahraničí*“. Ďalším problémom je aj situácia, „*že vedúci zastupiteľského úradu nemá možnosť ovplyvniť stanovovanie cieľov a úloh v obchodno-ekonomickej oblasti voči krajine, v ktorej je najvyšším zástupcom SR a v nejednom prípade nie je o nich ani informovaný*“⁴⁰. Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že duálny model prinášal viacero problémov a nedorozumení, ktoré negatívne ovplyvňovali realizáciu zahranično-ekonomických aktivít štátu, a preto sa tento model v SR neosvedčil.

Podľa zákona č. 403/2010 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy „*pôsobnosť Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky v oblasti zahraničného obchodu v časti riadenia obchodno-ekonomických oddelení podľa doterajších všeobecne záväzných právnych predpisov prechádza na Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky*“. Na základe tohto zákona môžeme povedať, že na začiatku roku 2011 prešli kompetencie v oblasti riadenia OBEO, resp. riadenia hospodárskej diplomacie z MH SR na MZVaEZ. Podpísaním „*Memoranda o spolupráci Ministerstva hospodárstva SR a Ministerstva zahraničných vecí SR sa pri plnení úloh ekonomickej diplomacie v činnosti zahraničnej služby Slovenskej republiky*“ príslušné ministerstvá dohodli na spolupráci a koordinácii svojej činnosti. Z memoranda

³⁸ Zákon 403/2010, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy. In: Zbierka zákonov SR. Dostupné na internete: <www.zbierka.sk>.

³⁹ Kužmová, L. (2012): Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie – príklad Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Slovenska. In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. 10, č. 4, s. 163.

⁴⁰ Peško, M. (2007): *Slovenská diplomacia sa reformuje*. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=263&tl=13>>.

o spolupráci obidvom ministerstvám vyplývajú určité kompetencie a zodpovednosti, pričom pod kompetenciu MZVaEZ spadá podpora exportu, investícií a medzinárodnej rozvojovej a vedecko-výskumnej spolupráce prostredníctvom zastupiteľského úradu SR v zahraničí, zatiaľ čo MH SR je zodpovedné za predkladanie analytického materiálu v oblasti zahraničného obchodu, navrhovanie politiky na podporu exportu, realizácií priamych zahraničných investícií a inovácií, účasti Slovenska na veľtrhoch a výstavách, a účasti Slovenskej agentúry pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO) v proexportných a investičných aktivitách. Z tohto memoranda vyplývajú aj iné záväzky v oblasti hospodárskej diplomacie, akými sú povinnosti vedúceho zastupiteľského úradu, ktorý je zodpovedný za výkon nielen politickej, ale aj ekonomickej agendy. Takisto MZVaEZ bude zodpovedné za oblasť odborného a personálneho riadenia a hodnotenia zastupiteľských úradov. V rámci memoranda je definovaný aj stály koordinačný mechanizmus, ktorý bude fungovať na úrovni Sekcie hospodárskej spolupráce MZVaEZ SR a Sekcie obchodu a ochrany spotrebiteľa MH SR a bude zodpovedať za plnenie tohto memoranda a za zabezpečenie komunikácie a súčinnosti oboch ministerstiev.⁴¹

Ak sa zameriame na sieť zastupiteľských úradov v zahraničí, k 1. septembru 2012 Slovenská republika mala celkom 89 zastupiteľských úradov (z toho 63 veľvyslanectiev, 9 generálnych konzulátov, 8 Slovenských inštitútov, 7 misií pri medzinárodných organizáciách, 1 pobočku ZÚ v Prištine a 1 Slovenský ekonomický a kultúrny úrad v Taipei). „Na týchto ZÚ v zahraničí bolo dočasne vyslaných celkovo 535 zamestnancov, z toho 401 diplomatov a 134 administratívno-technických zamestnancov“.⁴² Čo sa týka personálneho zloženia OBEO, k 31. augustu 2012 pôsobilo na zastupiteľských úradoch 49 vyslaných diplomatických zamestnancov s cieľom vykonávať hospodársku diplomaciu, pričom v roku 2011 došlo k zrušeniu 15 ekonomických zastúpení v členských štátoch EÚ a súčasne k vytvoreniu 12 nových pozícií ekonomických diplomatov na zastupiteľských úradoch a generálnych konzulátoch mimo EÚ. Tento stav siete OBEO v dostatočnej miere nezodpovedal potrebám Slovenska, preto Ministerstvo zahraničných vecí začalo jeho prehodnocovanie. Vychádzajúc z Programového vyhlásenia vlády, SR deklarovala záujem zvýšiť úlohu MZV v oblasti presadzovania zahranično-ekonomických záujmov a pomáhať podnikateľským subjektom v ich snahách preniknúť na zahraničné trhy. V rámci tohto cieľa sa v júni 2012 uskutočnilo rokovanie za okrúhlym stolom, na ktorom sa zúčastnilo nielen Ministerstvo zahraničných vecí a Ministerstvo hospodárstva, ale boli oslovené aj podnikateľské zväzy a združenia Slovenska, ako aj obchodné a priemyselné komory. Účastníci okrúhleho stolu sa venovali najmä otázkam organizácie systému hospodárskej diplomacie, v dôsledku čoho z jeho záverov vyplynula úloha prehodnotiť prioritné štáty z pohľadu exportnej a investičnej činnosti, ako aj z pohľadu geografického rozmiestnenia pracovníkov zaoberajúcich sa obchodno-ekonomickými záležitosťami. Podľa výsledkov okrúhleho stola bol

⁴¹ MZV (2012): *Memorandum o spolupráci Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky a Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pri plnení úloh ekonomickej diplomacie v činnosti zahraničnej služby Slovenskej republiky*. [Citované 2013.02.25] Dostupné na internete: <www.economy.gov.sk>.

⁴² MZV (2012): *Správa o stave siete zastupiteľských úradov SR v zahraničí v roku 2012 a východiská pre jej ďalší rozvoj*. Dostupné na internete: <www.mzv.sk>.

Ministerstvom zahraničných vecí vypracovaný a 30. augusta 2012 aj schválený „*Návrh prioritných teritórií z pohľadu podpory exportu a investícií a teritoriálneho rozmiestnenia ekonomických diplomatov na ZÚ SR v zahraničí*“. Vychádzajúc z tohto návrhu sa počet systematizovaných miest ekonomických diplomatov nezmenil, ale uskutočnil sa teritoriálny presun 11 miest. Obnovili sa pozície v štátoch EÚ, čo je späté s veľkým podielom exportu (približne 84,5% celkového exportu) do štátov Európy, ktoré sú aj významnými investormi do hospodárstva SR. Personálne zmeny neobídu ani juhovýchodnú Áziu, kde sa napríklad v Thajsku (s priakreditáciou pre Mjanmarsko, Laos a Kambodžu) vytvorilo miesto pre ekonomického zástupcu. Dôvodom zavedenia pozície ekonomického diplomata v týchto štátoch je ich vstup na trh ASEAN v roku 2015, pričom sa toto zoskupenie v tom istom roku stane aj partnerom EÚ. Toto značne zjednoduší ekonomickú spoluprácu a poskytne nové možnosti v rozvoji vzájomných obchodno-ekonomických vzťahov. Boli tiež zrušené neobsadené miesta v Ruskej federácii, Číne, Egypte a v štátoch s nízkym objemom vývozu ako Austrália, Uzbekistan, Lotyšsko, Sýria a pod.⁴³

Ak hovoríme o štruktúre organizácie riadenia hospodárskej diplomacie, v rámci MZVaEZ funguje Sekcia hospodárskej spolupráce, ktorá zahŕňa 3 odbory:

- Odbor riadenia ekonomickej diplomacie 1;
- Odbor riadenia ekonomickej diplomacie 2;
- Odbor medzinárodných ekonomických organizácií.

Do kompetencií prvého Odboru riadenia ekonomickou diplomaciou spadajú všetky členské štáty Európskej únie a členské štáty Severoamerickej dohody o voľnom obchode (NAFTA). Druhý odbor pre riadenie ekonomickej diplomacie sa zaoberá zahranično-ekonomickými záležitosťami, ktoré súvisia s ostatnými krajinami, teda okrem EÚ a NAFTA. Súčasťou druhého odboru pre riadenie ekonomickej diplomacie je aj Podnikateľské centrum MZVaEZ SR, ktoré prostredníctvom operatívnej komunikácie poskytuje informácie nevyhnutné k presadzovaniu domácich výrobkov a služieb v zahraničí, taktiež informácie o exporte kapitálu, vytváraní kooperačných väzieb a zakladaní spoločných podnikov v zahraničí. Rovnako je cieľom tohto centra poskytovanie kontaktov, praktických rád a zmapovanie obchodných a investičných príležitostí, vhodných pre realizovanie podnikateľských zámerov.⁴⁴ Môžeme teda povedať, že funkcie prvých dvoch odborov sú rozdelené z teritoriálneho hľadiska. Funkcie odboru pre medzinárodné ekonomické organizácie vyplývajú z jeho názvu, a do kompetencií tohto odboru spadá spolupráca SR s medzinárodnými ekonomickými organizáciami ako WTO alebo OECD.

Treba dodať, že okrem ministerstiev a im podliehajúcich zastupiteľských úradov sa zahranično-ekonomickými vzťahmi Slovenskej republiky zaoberajú aj iné agentúry a organizácie, ktoré nemajú diplomatický charakter. K nim môžeme zaradiť Slovenskú obchodnú a priemyselnú komoru (SOPK), Slovenskú agentúru pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO), Slovenskú agentúru pre rozvoj cestovného ruchu (SACR) a pod. Ako príklad uvedieme SOPK, nezávislú verejnoprávnu inštitúciu, ktorá

⁴³ MZV (2012): *Nová koncepcia teritoriálneho rozmiestnenia ekonomických diplomatov na zastupiteľských úradoch SR v zahraničí*. Dostupné na internete: <www.mzv.sk>.

⁴⁴ MZV (2012): *Podnikateľské centrum MZVaEZ SR*. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/podnikajme_v_zahranici-uvod>.

zastupuje a koordinuje spoločné záujmy svojich členov vo veciach podnikateľskej činnosti v tuzemsku a v zahraničí. Poskytuje im určité služby vymedzené v zozname služieb SOPK, taktiež nadväzuje a rozvíja styky s komorami a obdobnými inštitúciami v tuzemsku a v zahraničí, zabezpečuje propagáciu svojich členov v tuzemsku a zahraničí vrátane účasti na výstavách a veľtrhoch a pod. Členmi komory sú právnické osoby a fyzické osoby vykonávajúce podnikateľskú činnosť vo všetkých hospodárskych odvetviach. Spolupráca medzi SOPK a štátnymi orgánmi je vymedzená zákonom č. 324/2012 Z. z o obchodných a priemyselných komorách SR, podľa ktorého príslušné štátne orgány a SOPK si poskytujú navzájom potrebné informácie, a zároveň „*štátne orgány umožňujú komore aktívnu účasť na tvorbe a uskutočňovaní hospodárskej a sociálnej politiky týkajúcej sa oblastí pôsobenia komory, predovšetkým ju prizývajú k príprave koncepcií rozvoja, ekonomických nástrojov, všeobecne záväzných právnych predpisov, organizačných úprav a opatrení na ich vykonanie, požadujú k nim jej stanovisko a ustanovujú jej zástupcov do svojich poradných orgánov, a štátne orgány majú právo vysielat' na rokovania orgánov komory svojich zástupcov*“.⁴⁵ V súčasnosti SARIO patri do kompetencie MH SR a na fungovaní SACR sa podieľa Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR. V odborných kruhoch však prebieha diskusia o možnosti prevedenia SARIO a SACR do kompetencie MZVaEZ SR.⁴⁶

Po viacerých odborných diskusiách a návrhoch vyhodnotila vláda Slovenskej republiky duálny model riadenia hospodárskej diplomacie ako nevhodný, pretože nezodpovedá súčasným výzvam medzinárodných ekonomických vzťahov a spôsobuje viacero problémov a nedorozumení, ktoré negatívne vplyvajú na efektívnosť a komplexnosť slovenskej hospodárskej diplomacie. Preto bolo rozhodnuté, že právomoci v oblasti riadenia zahranično-ekonomických vzťahov budú poskytnuté jedinému ministerstvu, a to Ministerstvu zahraničných vzťahov a európskych záležitostí. Aj keď sa na uskutočnení hospodárskej diplomacie podieľajú viaceré štátne orgány a inštitúcie, hlavným motorom ekonomickej dimenzie diplomacie zostáva MZVaEZ.

DISKUSIA

V súvislosti s administratívnou reformou na Ukrajine v rokoch 2010-2012 boli uskutočnené určité zmeny aj v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov. V rámci MZV boli vytvorené a pravidelne sa konajú stretnutia už spomenutého Výboru exportérov a Pracovnej skupiny pre záležitosti interakcie s regionálnymi a mestskými štátnymi úradmi. Tieto slúžia na zabezpečenie koordinácie a zvýšenie efektívnosti spolupráce v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov. Výrazne vzrástla úroveň vzájomnej spolupráce medzi poprednými ukrajinskými vývozcami, regiónmi Ukrajiny a MZV. Zavádzajú sa tiež komplexné opatrenia na podporu ukrajinských výrobkov na zahraničných trhoch a prilákanie priamych zahraničných investícií. V poslednom čase boli zrealizované prezentácie investičných a výrobných kapacít regiónov Ukrajiny vo

⁴⁵ SOPK (2012): *Zákon Slovenskej národnej rady č. 324/2012 Z.z. o obchodných a priemyselných komorách*. Dostupné na internete:

<<http://web.sopk.sk/view.php?cislocianku=2005092601&lmenu=202>>.

⁴⁶ Kužmová, L. (2012): Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie – príklad Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Slovenska. In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. 10, č. 4, s. 164.

vnútri štátu a v zahraničí. Pod hlavičkou MZV bolo v roku 2011 organizovaných niekoľko investičných fór, vrátane Ukrajinského investičného summitu, medzinárodnej konferencie „Vo vnútri Ukrajiny“, Ukrajinského podnikateľského týždňa 2011 v Londýne, Ukrajinsko-francúzskeho fóra „Ukrajinské stretnutie 2011“ v Paríži, ekonomického fóra „Obnoviteľná energia a energetická efektívnosť na Ukrajine“ v Berlíne, prezentácia osobitných regiónov Ukrajiny v Rakúsku, Belgicku, Izraeli, Portugalsku, Ruskej federácii, v USA, Turecku a medzinárodné investičné fóra v miestach Ukrajiny, ako Doneck, Lvov, Odesa a pod. V novembri 2011 boli zorganizované špeciálne semináre pre rozhľad požiadaviek na prípravu investičných projektov v rámci zvýšenia efektívnosti prilákania priamych zahraničných investícií, na základe Diplomatickej akadémie pri MZV spolu s Európskou bankou pre obnovu a rozvoj a spoločnosťami „Ernst & Young“ a „PriceWaterhouseCoopers“. Takisto sa uskutočnili rokovania s významnými finančnými inštitúciami o výbere a príprave najlepších investičných projektov regiónov Ukrajiny. V roku 2011 MZV spolu so zahraničnými diplomatickými zastupiteľstvami začali prípravné práce na realizáciu niektorých veľkých investičných projektov na území Ukrajiny, ako napríklad výstavba továrni na výrobu papierových výrobkov rakúskou spoločnosťou „Mondi Europe & International“ s objemom investícií približne 1,2 mld. EUR. Rovnako môžeme spomenúť projekty telekomunikačnej vietnamskej spoločnosti „Viettel“ s investíciami vo výške 600 mil. USD, ako aj investičné projekty japonských spoločností „Sumitomo“ a „Mitsui“. Na začiatku roku 2013 sa očakávajú aj rozsiahle investície slovenskej spoločnosti „STAR EU“ v oblasti alternatívnej energetiky (výstavba fotovoltaického parku). Tento projekt predpokladá investície vo výške viac ako 200 mil. EUR a bude zrealizovaný neďaleko mesta Nová Kachovka na juhu Ukrajiny. Je dôležité poznamenať, že tento investičný projekt bol realizovaný pomocou spolupráce ukrajinskej vlády a zastupiteľského úradu Slovenskej republiky v Ukrajine, ktorý zohrával významnú úlohu v poskytovaní pomoci slovenskému investorovi.⁴⁷

Na základe poznatkov uvedených v jednotlivých kapitolách tohto článku, môžeme konštatovať, že ukrajinská a slovenská hospodárska diplomacia prešla podobnými kompetenčnými zmenami a transformáciami. Obidve krajiny čelili na začiatku svojej politickej existencie určitým politickým, ekonomickým a sociálnym tlakom, čo môžeme považovať za dôsledok procesu narastania medzinárodného prepojenia vo všetkých oblastiach, ktorý dnes nazývame globalizácia. V poslednom čase sa nárast medzinárodných hospodárskych problémov, rozvoj a prehĺbenie medzinárodnej delby práce, rozvoj vedy a techniky stali hlavnou príčinou ekonomizácie medzinárodných vzťahov, čo definitívne zanechalo svoj vplyv na formovaní systému hospodárskej diplomacie ako v Slovenskej republike, tak aj na Ukrajine.

Z jednotlivých častí tohto článku môžeme vidieť, že na začiatku vzniku a fungovania štátnosti (prvá polovica 90. rokov 20. storočia)⁴⁸ disponovali Slovenská republika a Ukrajina podobnými modelmi riadenia hospodárskej diplomacie, ktoré spočívali v dvojkoľajnom riadení zahranično-ekonomických vzťahov. V tomto období

⁴⁷ MZV (2012): Najväčšia slovenská investícia na Ukrajine v oblasti alternatívnej energetiky presiahne 200 mil. EUR. In: *Veľvyslanectvo SR na Ukrajine*. Dostupné na internete: <<http://www.mzv.sk/kyjev>>.

⁴⁸ SR získala nezávislosť 1. januára 1993 a Ukrajina 24. augusta 1991.

v SR a na Ukrajine fungoval duálny model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, pričom na Ukrajine sa tieto právomoci rozdeľovali medzi Ministerstvo zahraničných ekonomických vzťahov a obchodu (po reforme sa toto ministerstvo stalo súčasťou Ministerstva hospodárstva) a Ministerstvo zahraničných vecí. Na začiatku druhej polovice 21. storočia začínajú SR a Ukrajina reformovať svoj systém riadenia v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov, dôsledkom čoho prechádzajú na integrovaný model riadenia hospodárskej diplomacie a kompetencie preberá iba samotné Ministerstvo zahraničných vecí. Z tohto dôvodu dnes Ukrajina a Slovenská republika disponujú podobným modelom riadenia hospodárskej diplomacie, ktorým je integrovaný model.

Jednou zo základných podobností medzi SR a Ukrajinou je tiež existencia obchodných a priemyselných komôr, ktoré fungujú v spolupráci so štátnymi orgánmi a napomáhajú rozvoj tak domácich podnikov a firiem, ako aj zahraničného obchodu.

V prípade odlišností v systéme riadenia hospodárskej diplomacie medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou môžeme spomenúť vnútornú štruktúru MZV ako koordinátora hospodárskej diplomacie v oboch štátoch. Ako príklad možno uviesť jednotlivé sekcie oboch ministerstiev, ktoré zodpovedajú za riadenie hospodárskej diplomacie. Na MZVaEZ SR funguje Sekcia hospodárskej spolupráce (na MZV Ukrajiny existuje podobná sekcia s totožným názvom), ktorá zahŕňa 3 odbory, z ktorých dva sú rozdelené z hľadiska jednotlivých teritórií a tretí odbor sa zaoberá medzinárodnými ekonomickými organizáciami. Na MZV Ukrajiny je táto sekcia rozdelená na 4 odbory, ktoré sa zaoberajú jednotlivými oblasťami ekonomiky, ale na rozdiel od SR tieto odbory nie sú rozdelené z teritoriálneho hľadiska. V prípade Ukrajiny prináša rozsiahla a neefektívna štruktúra MZV viacero nepotrebných byrokratických opatrení a náležitostí, ktoré v konečnom dôsledku negatívne vplyvajú na hospodársku diplomaciu štátu.

V závere môžeme vysloviť tvrdenie, že celkový systém riadenia hospodárskou diplomaciou v oboch štátoch je navzájom podobný, ale líši sa niektorými znakmi. V Slovenskej republike, ako aj na Ukrajine existujú určité nedostatky, ktoré sa však postupne odstraňujú zavádzaním účinných reforiem, a kladie sa dôraz na hľadanie optimálnych riešení, ktoré by zabezpečili vyššiu efektívnosť celkového systému riadenia hospodárskej diplomacie.

ZÁVER

Záverom môžeme konštatovať, že Ukrajina a Slovenská republika si stanovili cieľ zefektívniť inštitucionálnu štruktúru mechanizmu zabezpečenia zahranično-ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie, a to prostredníctvom centralizácie kompetencií Ministerstvu zahraničných vecí. Čo sa týka Ukrajiny je nutné poznamenať, že vývoj modelu riadenia hospodárskej diplomacie, ktorý bol stanovený v dekrétach prezidenta Ukrajiny, prebieha dosť úspešne. Napriek tomu bola v súčasnosti ukončená iba prechodná fáza, v priebehu ktorej boli do praxe zavedené niektoré funkčné povinnosti štátnych inštitúcií a rozpracované mechanizmy ich vzájomnej spolupráce. Problémy stále môžeme nájsť v nesúlade právomocí medzi jednotlivými ministerstvami a úradmi Ukrajiny. Zabezpečenie vyššej efektívnosti ekonomickej diplomacie a jej adaptácia na podmienky globalizovaného hospodárstva si vyžaduje určité zdokonaľovanie vzhľadom na súčasné aktuálne trendy a medzinárodné skúsenosti.

V súčasnej etape v Slovenskej republike ešte stále nie je ukončená transformácia systému riadenia hospodárskej diplomacie. Predkladajú sa rôzne návrhy na jej zefektívnenie. Dôležitú úlohu v uplatňovaní celkovej hospodárskej diplomacie štátu zohrávajú agentúry nediplomatického charakteru ako obchodné a priemyselné komory, ktoré majú priamy vzťah k slovenským podnikom a firmám. Takisto ako na Ukrajine, aj v SR čelí systém riadenia hospodárskej diplomacie viacerým návrhom na jeho zdokonaľovanie, ktoré pochádzajú najmä od obchodno-priemyselných komôr a rôznych podnikateľských združení.

Za relatívne krátke obdobie nezávislosti reformovali Slovensko a Ukrajina v určitej miere svoju inštitucionálnu štruktúru riadenia hospodárskej diplomacie a v súčasnosti uplatňujú podobné modely, v ktorých kľúčovú úlohu zohráva Ministerstvo zahraničných vecí. Tomuto ministerstvu vláda udelila právomoc riadiť zahranično-ekonomické záležitosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BALHAR, V. (2005): K významu podstaty zmien slovenskej hospodárskej diplomacie na začiatku 21. storočia. In: *Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Ekonóm, 2005, 151 s. ISBN 80-225-2087-X.
2. BAYNE, N. – WOOLCOCK, S. (2007): *The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiations in International Economic Relations*. Aldershot: Ashgate, 2012. 412 s. ISBN 978-0-7546-708-3.
3. BERRIDGE, G. R. – JAMES, A. (2003): *A Dictionary of Diplomacy*. Basingstoke: Palgrave, 2003. 272 s. ISBN 1-4039-1535-0.
4. CARRON de la CARRIÉRE, G. (2003): *Ekonomičeskaja diplomatija: diplomat i rynek*. Moskva: ROSSPEN, 2003. 296 s. ISBN 5-8243-0425-4.
5. CSABAY, M. (2005): Aká je budúcnosť hospodárskej diplomacie? In: *Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Ekonóm, 2005, 151 s. ISBN 80-225-2087-X.
6. HUMEŇUK, B. I. (2004): *Osnovy dyplomatyčnoji ta konsul'skoji služby*. Kyjev: Lybid', 2004. 248 s. ISBN 966-06-0042-9.
7. HUMEŇUK, B. I. (2007): *Dyplomatyčna služba: pravove rehuľuvannya*. Kyjev: Lybid', 2007. 224 s. ISBN 978-966-06-0442-1.
8. KOSTECKI, M. – NARAY, O. (2007): *Commercial Diplomacy and International Business. Discussion papers in Diplomacy*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“, 2007. 42 s. ISSN1569-2981.
9. KUŽMOVÁ, L. (2012): Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie – príklad Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a Slovenska. In: *Medzinárodne vzťahy*. Bratislava: Ekonom, 2012. roč. 10, č. 4, s. 153-169.
10. MH SR (2012): *Memorandum o spolupráci Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky a Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pri plnení úloh ekonomickej diplomacie v činnosti zahraničnej služby Slovenskej republiky*. [Online.] In: *Ministerstvo hospodárstva SR*, 2012. [Citované 2013.02.25] Dostupné na internete: <www.economy.gov.sk>.

11. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Dostupné na internete: <mf.gov.ua>.
12. MZVaEZ SR (2012): *Najväčšia slovenská investícia na Ukrajine v oblasti alternatívnej energetiky presiahne 200 mil. EUR*. [Onliune.] In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, 2012*. [Citované 2012.12.13] Dostupné na internete: <<http://www.mzv.sk/kyjev>>.
13. ORNATSKIJ, I. A. (1980): *Ekonomičeskaja diplomatija*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 1980. 272 s.
14. PAJTINKA, E. (2007): Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: *Mezinárodní vztahy, 2007*, roč. 42, č.4, s. 52-72.
15. PAJTINKA, E. (2007): Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia, alebo boj o obchodných atašé? In: *Medzinárodní politika*. ISSN 0543-7962, 2007, roč. 31, č. 10, s. 16-18.
16. PATINKA, E. (2007): Slovenska diplomacia a jej dimenzie v 21. storočí. In: *Zborník – zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*. Bratislava: Ekonom, 2007. ISBN 978-80-225-2467-4.
17. PEŠKO, M. (2007): Slovenská diplomacia sa reformuje. [Online.] In: *Zahraničná politika*. [Citované 2012.02.24.] Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=263&tl=13>>.
18. POPOV, V. I. (2000): *Sovremennaja diplomatija: teorija i praktika*. Moskva: Naučnaja kniga, 2000. 576 s. ISBN 5-7671-0083-7.
19. RANA, K. S. (2007): *Bilateral Diplomacy*. Malta: DiploProjects, 2007. 283 s. ISBN 99909-55-16-6.
20. RUSIŇÁK, P. (2005): *Klasická verzus hospodárska diplomacia?* In: *Hospodárska diplomacia v 21. storočí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Ekonóm, 2005, 151 s. ISBN 80-225-2087-X.
21. SANER, R. – YIU, L. (2003): *International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“, 2003. 41 s. ISSN 1569-2981.
22. SARDAČUK, P. D. – KULYK, O. P. (2001): *Dyplomaťične predstavnyctvo: orhanizacija i formy roboty*. Kyjev: Ukrajina, 2001. 176 s. ISBN 966-524-101-X.
23. ŠAROV, O. M. (2012): *Šlachy vdoskonalenna orhanizaciji roboty v haluzi ekonomičnoji dyplomatiiji*. [cit. 2013.02.02] Dostupné na internete: <<http://www.niss.gov.ua/articles/976/>>.
24. ŠTOURAČOVÁ, J. a kol. (2012): *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. Praha: Professional Publishing, 2012. 254 s. ISBN 978-80-7431-081-2.
25. TÓTH, L. – HORVÁTHOVA, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. Bratislava: SPRINT, 2006. 192 s. ISBN 80-89085-61-X.
26. VERHUN, V. A. (2006): Ekonomična dyplomatiija jak skladova mehanizmu upravlinna zovnišňoekonomičnoju dijalnist'u. [Online]. In: *Problemy material'noj kul'tury – Ekonomičeskye nauky*. [Citované 2013.04.01]. Dostupné na internete: <<http://dspace.nbu.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19092/03a-Vergun.pdf?sequence=1>>.

27. VRU (2012): Zakonodavstvo Ukrajiny. [Online.] In: *Verhovna Rada Ukrajiny*, 2012. [Citované 2013.02.28] Dostupné na internete: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws>>.

KONTAKT

Ing. Mykhaylo Kunychka
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
E-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

RECENZIA

**JANA LASICOVÁ A JAROSLAV UŠIAK:
BEZPEČNOSŤ AKO KATEGÓRIA**

BRATISLAVA, VEDA, 2012. 263 s. ISBN 978-80-224-1284-1.

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Práca J. Lasicovej a J. Ušiaka z Katedry bezpečnostných štúdií Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela z Banskej Bystrice predstavuje podnetný spôsob pohľadu na chápanie a skúmanie bezpečnosti cez prizmu teórie medzinárodných vzťahov úzko spojenú s filozofickým fundamentom, ktoré umožňujú zaoberať sa aj historickými a aktuálnymi otázkami jej fungovania a vývoja. Cieľom publikácie je „vymedziť pojem bezpečnosti tak, aby čitateľ získal obraz, ako sa tento pojem klasifikuje, aké štruktúry obsahuje a akým spôsobom zasahuje do existencie človeka, skupiny, štátneho režimu ale aj medzinárodného spoločenstva.“ (s. 7)

J. Lasicová a J. Ušiak sa v krátkej prvej kapitole venujú agende bezpečnosti – jej historickému formovaniu. Analýzu témy odvíjajú od čias Vestfálskeho mieru a zdôrazňujú, že inštitucionálne a legislatívne prvky súvisiace s bezpečnosťou odvtedy „dostali univerzálnejšiu podobu, v súvislosti s posilnením agendy medzinárodného práva“ (s. 13). Agenda bezpečnosti má však v predloženej koncepcii vágny charakter.

Jadro publikácie predstavuje kapitola, ktorá je nazvaná Problémy s definovaním bezpečnosti, ale zaoberá sa širšou témou výskumu bezpečnosti. Poukazuje sa v nej na existenciu viacerých tradícií v teoretickom výskume bezpečnosti – v teóriách medzinárodných vzťahov a filozofických teóriách, ktoré sú navzájom prepojené, ale aj staršie ako bezpečnostná agenda. Čitateľom sa predkladá široká škála pojmov, teórií, konceptov a paradigiem bezpečnosti. V nadväznosti na úvahy o možnostiach a limitoch výskumu bezpečnosti na základe jej definovania sa uvádza, že „analýza faktorov, ktoré majú vplyv na definovanie bezpečnosti, je nevyčerpatel'nou témou.“ (s. 63)

V tretej kapitole – Štruktúra a systém súčasného výskumu bezpečnosti – sa za základ výskumu bezpečnosti považujú strategické a bezpečnostné štúdie. Po stručnej exkurzii témou strategických štúdií sa vymedzujú tri typy bezpečnostných štúdií.

Prvým typom sú tradičné bezpečnostné štúdie, kam sa zaraďuje Kodanská škola a kritické a radikálne bezpečnostné štúdie. Druhý typ predstavujú medzinárodné bezpečnostné štúdie, ktorý autori považujú za novú odnož bezpečnostných štúdií, sýtený širokým spektrom rôznorodých koncepcií a teórií: teóriou kooperatívnej bezpečnosti, globálnou bezpečnosťou spojenou s budovaním demokracie vo svete,

teóriou globálnej bezpečnosti zameranou na ochranu človeka a ľudstva a humánnou bezpečnosťou. Tretí typ bezpečnostných štúdií sa dotýka praktických otázok vnútornej bezpečnosti štátu.

V súvislosti s narastajúcou komplikovanosťou vývoja bezpečnosti po rozpade bipolarity v medzinárodných vzťahoch dochádza k transformácii bezpečnostných štúdií a vzniku ich nových typov: behaviorálnych a humanitárnych. Cenné je, že v rozsiahlom prehľade bezpečnostných štúdií uvádzajú aj bezpečnosť života a konania človeka ako zaujímavý koncept regionálneho bezpečnostného myslenia, ktorý vznikol na Ukrajine. Dovoľme si doplniť, že tento koncept sa masívne rozvíja aj v ruskom bezpečnostnom myslení, kde sa sformovala aj ďalšia zaujímavá a podnetná oblasť skúmania sociálneho fenoménu bezpečnosti – špeciálna sociologická teória – sociológia bezpečnosti, ktorá sa tiež zaoberá aj jej medzinárodnou dimenziou¹.

V nadväznosti na objasnenie mnohostrannosti bezpečnostných štúdií J. Lasicová a J. Ušiak dopĺňajú tému poukázaním na procesy prehlbovania a rozširovania skúmania bezpečnosti s ohľadom na štát prostredníctvom pojmov sektory a aspekty bezpečnosti. V ich kontexte sa zaoberajú aj špecifickými aspektmi „novej“ a „starej“ bezpečnosti a ich interpretácie.

Tretiu kapitolu autori uzatvárajú krátkym prehľadom alternatívnych prístupov k skúmaniu bezpečnosti (feminizmom a zelenou politikou) a metateóriami, ktoré venujú globálnej bezpečnosti. Týmto pasážami akoby sa navracajú späť ku kapitole o problémoch s definovaním bezpečnosti a spájajú ich do jedného relatívne veľkého celku. V tomto duchu vyznieva aj záver na s. 138, ktorý by mohol byť aj celkovým vyústením monografie: „... bezpečnostná veda má šance stať sa autonómnou vedeckou disciplínou, či už bude mať názov konfliktológia, sekuritológia², alebo zostane v rámcovom ohraničení doterajšieho výskumu...“

Štvrtá kapitola Doktrínálne myslenie – aplikácia vývoja teórie na prax sa vymyká z rámca troch predchádzajúcich častí publikácie. Obsahuje však aj pasáže, ktoré zachádzajú za rámec doktrínálneho myslenia, a to o OSN ako hlavnom arbitrovi bezpečnosti a EÚ a NATO ako potenciálnych globálnych bezpečnostných aktéroch v európskom priestore. Aj úvahy o doktrínálnom myslení sa spájajú s ďalšou kategóriou – so strategickou kultúrou, ktorá má oveľa širší rozsah. Tému prezentujú na príkladoch RF, USA, Číny, Francúzska a Veľkej Británie.

Vzhľadom na šírku a rozmanitosť interpretácií a hodnotení bezpečnostných javov a procesov v kontexte doktrínálneho myslenia či strategickkej kultúry, vzniká priestor pre rozsiahlu diskusiu o tom, či teória bezpečnosti v akademickej podobe je faktorom, ktorý reálne podmieňuje prax medzinárodnej bezpečnosti alebo teória až s určitým časovým posunom zovšeobecňuje to, čo sa v posledných desaťročiach vo

¹ CYGLAKOVA, Je. A. (2009): *Sociologija bezopasnosti*. Balašov: Nikolajev, 2009. 196 s. ISBN 978-5-94035-371-3; KUZNECOV, V. D. (2007): *Sociologija bezopasnosti*. Moskva: Knižnyj dom Universitet, 2009. 423 s. ISBN: 978-5-98227-620-9.

² Sekuritológia predstavuje interdisciplinárny pohľad na bezpečnosť, ktorý ju považuje prioritne za sociálny fenomén, ale poukazuje aj na potrebu objasnenia jej technických a prírodovedných stránok. Pozri HOFREITER, L. (2006): *Securitológia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2006. 138 s. ISBN 978-80-8040-310-2. KORZENIOWSKI, L. F. (2008): *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. Kraków: EAS, 2008. 308 s. ISBN 978-83-925072-1-5.

svete. Otázne je, či si západní politici a obzvlášť v štátoch NATO príliš berú k srdcu to, na čo sa poukazuje v novších teóriách medzinárodnej bezpečnosti.

Zo štylistického a formálneho hľadiska je publikácia spracovaná na vysokej úrovni. Jej hodnotu zvyšuje precízne spracovaný menný a vecný register ako aj stručný Slovník pojmov v bezpečnosti. Trochu viac pozornosti sa mohlo venovať pomenovaniu jednotlivých častí práce, lebo viackrát sa v ich obsahu objavuje širší záber problémov ako je avizovaný v názve.

Práca J. Lasicovej a J. Ušiaka je významným prínosom slovenskej teórie k skúmaniu aktuálnych a perspektívnych problémov bezpečnosti a môže sa plnohodnotne zaradiť medzi podobné publikácie minimálne v rámci strednej Európy. Ide o dielo, ktoré by nemalo chýbať v knižnici slovenských teoretikov medzinárodnej bezpečnosti, ale je podnetné aj pre odborníkov vyjadrujúcich sa k otázkam medzinárodnej bezpečnosti v štátnej správe, politických stranách a hnutiach, médiách a mimovládnych organizáciách.

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
skvrnda@euba.sk

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzavierky jednotlivých čísel sú každoročne 15.12., 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, Scirus, EconPapers, RePEc, EconBiz a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné / verejné

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, Scirus, EconPapers, RePEc, EconBiz and Index Copernicus databases. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law / public international law

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, jednoduché riadkovanie, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **http://fmv.euba.sk/casopisy/casopis_mv/**. Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 1 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (**mv.fmv@euba.sk**) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, single spacing, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author’s research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. All papers must follow the journal template which is available at **<http://fmv.euba.sk/journal.html>**, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 1 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers’ comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations 3/2013

Ročník XI.
Volume XI.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XI., 3/2013.

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

University of Malaya, Malaysia

Alexandru BURIAN

Moldavian Association of International Law, Moldova

Eva CIHELKOVÁ

University of Economics in Prague, Czech Republic

Alan V. DEARDORFF

University of Michigan-Ann Arbor, USA

FÁBIÁN Attila

University of West Hungary, Hungary

Otmar HÓLL

Austrian Institute for International Politics, Austria

Edward H. HUIJBENS

University of Akureyri, Iceland

Siti Rohaini Binti KASSIM

University of Malaya, Malaysia

LI Hsi-Mei

Chinese Culture University, Taiwan

Milan MÁRTON

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Stanislav MRÁZ

Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia

Julija NESTERENKO

Russian State University for the Humanities, Russia

Rebecca NEUMANN

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Jan OSTOJ

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

Hakan G. SICAKKAN

University of Bergen, Norway

Karol SORBY

University of Economics in Bratislava, Slovakia

František ŠKVRNDA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Pavel ŠTURMA

Charles University in Prague, Czech Republic

Chong-Ko Peter T'ZOU

Tamkang University, Taiwan

Harun UÇAK

University of Nigde, Turkey

Olga VERETENNIKOVA

Urals State University of Economics, Russia

Jolita VVEINHARDT

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

Martin GRANČAY

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky
EV 4785/13.

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)

ISSN 1339-2751 (online)